T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABLİM DALI
PARA VE BANKA PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DIŞ TİCARETİN FİNANSMANINDA BANKA UYGULAMALARI VE AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİ İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Aslan SELİMOV

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Dilek SEYMEN

2007

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **"**Dış Ticaretin Finansmanında Banka Uygulamaları ve Azerbaycan Bankacılık Sistemi için Bir Değerlendirme**"** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih: …/…/2007
Aslan SELİMOV
İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin
Adı ve Soyadı **:** Aslan SELİMOV
Anabilim Dalı **:** İktisat
Programı **:** Para ve Banka
Tez/Proje Konusu **:** Dış Ticaretin Finansmanında Banka Uygulamaları ve Azerbaycan Bankacılık Sistemi için Bir Değerlendirme

Sınav Tarihi ve Saati **:**

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün …….. tarih ve ……. Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez/proje sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini ……. dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez/proje konusu gerekse tezin/projenin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez/Proje, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbrightht vb.) aday olabilir.	O
Tez/Proje, mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez/Proje, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin/Projenin, basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ				İMZA
……	□ Başarılı	□ Düzeltme	□ Red	……..
……	□ Başarılı	□ Düzeltme	□ Red	…….....
……	□ Başarılı	□ Düzeltme	□ Red	…. ……

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Dış Ticaretin Finansmanında Banka Uygulamaları ve Azerbaycan Bankacılık Sistemi için Bir Değerlendirme

Aslan SELİMOV

Dokuz Eylül Üniversitesi

Soysal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Para ve Banka Programı

Dış ticaretle uğraşan firmalar, küresel alanda faaliyet gösterdiklerinden dolayı bir takım zorluklarla karşı karşıya gelmektedir. Bunların başında yurtdışı piyasalarda rekabet edebilecek düzeyde işletme sermayesine ihtiyaç duyulması ve güvensizlik sorunu gelmektedir. Bankalar bu gibi temel olumsuzlukları aşmada büyük önem arz etmektedirler.

Bu çalışmada dış ticaret finansmanında banka uygulamaları incelenerek bağımsızlığını yeni kazanmasıyla birlikte tamamen farklı bir ekonomik sisteme geçen Azerbaycan ekonomisinde bankacılık ve bankaların dış ticaretin finansmanındaki rolü ele alınmıştır. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, dış ticaretin finansmanı, ürünler bazında incelenerek nakdi krediler, gayri nakdi krediler ve daha yeni yaygınlaşan alternatif finansman yöntemleri olarak da bilinen leasing, factoring ve forfaiting uygulamaları anlatılmıştır.

Azerbaycan Bankacılık Sisteminin ele alındığı ikinci bölümde, ülke bankacılık sisteminin yeni sisteme geçişte nasıl bir yol izlediği, ortaya çıkan sorunlar ve şu anki durum ortaya konulmuştur.

Son bölümde, Azerbaycan'ın dış ticaret görünümü çizilerek, ülke bankacılık sisteminin dış ticaretin finansmanına ne kadar katıldığı, genelde hangi yöntemlerin kullanıldığı ve mevcut durumun olası sebepleri araştırılıp değerlendirilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: 1) Dış Ticaretin Finansmanı, **2)** Azerbaycan Bankacılık Sistemi, **3)** Dış Ticaret Yapısı, **4)** Akreditif, **5)** Teminat Mektubu

ABSTRACT

Master Thesis

Bank Applications in Foreign Trade Finance and Evaluation for Azerbaijan Banking System

Aslan SELİMOV

Dokuz Eylül Üniversitesi

Institute of Social Sciences

Economy Major

Money and Banking

Firms which deals with foreign trade, come across with some difficulties because of operating in global scale. Main difficulties in this sphere are the necessity to sufficient firm capital in order to compete in the world sclae and the confidence matter as a natural outcome of a foreign trade. Banks submit great importance in passing over this type of deficiencies in this field.

This study deals with bank applications in foreign trade financing and banks part in foreign trade in Republic of Azerbaijan which recently gained it's independence and passed absolute new economic system.

The study has three main part. First part deals with foreign trade finance products like cash and non-cash credits and new financing techincs like leasing, factoring and forfaiting.

Seconf part expose, Azerbaijan banking system, problems encountering during transition to a new system and present situation.

Last part of the study brings up aspect of Azerbaijan's foreign trade, the participating degree of a banking system on foreign trade and concludes probable reasons of this case.

Keywords: 1) Financing Foreign Trade, **2)** Azerbaijan Banking System, **3)** Foreign Trade Structure, **4)** Letters of Credit, **5)** Letters of Guarantee

İÇİNDEKİLER

DIŞ TİCARETİN FİNANSMANINDA BANKA UYGULAMALARI VE AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİ İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

YEMİN METNİ ii
TUTANAK iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR x
TABLOLAR LİSTESİ xi
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
GİRİŞ xiii

BİRİNCİ BÖLÜM
DIŞ TİCARET FİNANSMANI VE BANKA UYGULAMALARI

1.1. DIŞ TİCARETİN FİNANSMANI VE BANKALARIN ROLÜ 1
1.2. BANKALARIN UYGULADIKLARI FİNANSMAN YÖNTEMLERİ 3
1.2.1. Nakdi Krediler 3
1.2.1.1. Döviz Kredileri 3
1.2.1.2. İskonto ve İştira Kredileri 4
1.2.1.3. Rotatif ve Spot Krediler 4
1.2.1.4. Prefinansman Kredileri 5
1.2.1.5. Yatırım Döviz Kredileri 5
1.2.1.6. İhracat Döviz Kredileri 6
1.2.1.7. İhracat Kredi Kuruluşları (ECA) 6
1.2.1.7.1. ECA Kredileri 9
1.2.1.7.2. ECA Garanti ve Sigortaları 10
1.2.2. Gayri Nakdi Krediler 11
1.2.2.1. Akreditif 11

1.2.2.1.1. İthalatçı ve İhracatçı Açısından Sağladığı Faydalar 13
1.2.2.1.2. Akreditif Türleri 14
1.2.2.1.2.1. Dönülebilir - Dönülemez Akreditif 14
1.2.2.1.2.2. Teyitli - Teyitsiz Akreditif 15
1.2.2.1.2.3. Devredilebilir Akreditif 16
1.2.2.1.2.4. Karşılıklı Akreditif 17
1.2.2.1.2.5. Kırmızı Şartlı Akreditif 18
1.2.2.1.2.6. Yeşil Şartlı Akreditif 18
1.2.2.1.2.7. Yenilenen (Döner, Rotatif) Akreditif 19
1.2.2.1.2.8. Teminat Akreditifi 19
1.2.2.1.3. Akreditif İşleminin Aşamaları 20
1.2.2.1.4. Akreditif İşlemlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 23
1.2.2.2. Teminat Mektupları 24
1.2.2.2.1. Teminat Mektuplarının Türleri 25
1.2.2.2.1.1. Geçici Teminat Mektubu 26
1.2.2.2.1.2. Katı Teminat Mektubu 26
1.2.2.2.1.3. Avans Teminat Mektubu 28
1.2.2.2.2. Teminat Mektuplarında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 28
1.2.2.3. Kabul ve Aval Kredileri 29
1.2.2.4. Poliçe ile Finansman 30
1.2.3. Diğer Finansman Yöntemleri 30
1.2.3.1. Leasing 30
1.2.3.1.1. Leasing Tarafları ve İşleyiş Şekli 31
1.2.3.1.2. Leasingin Türleri 32
1.2.3.2. Factoring 33
1.2.3.2.1. Factorinde Taraflar ve İşleyiş Şekli 33
1.2.3.2.2. Factoringin Türleri 35
1.2.3.3. Forfaiting 35
1.2.3.3.1. Forfaitingin Özellikleri ve İşleyişi 36
1.2.3.3.2. Factoring – Forfaiting Karşılaştırması 37

İKİNCİ BÖLÜM
AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİ

2.1. AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ 39
2.1.1. Azerbaycan Ekonomisinin SSCB Dönemindeki Finansal Yapısı 39
2.1.2. Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci 41
2.1.3. Bankacılık ve Mali Kurumlar Alanındaki Gelişmeler 43
2.2. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI (ACMB) 44
2.2.1. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Yapısı ve Organizasyonu 45
2.2.1.1. Para Politikası Dairesi 46
2.2.1.2. Tetkik ve İstatistik Dairesi 46
2.2.1.3. Kredi Kuruluşları Faaliyetinin Gözetimi Dairesi 46
2.2.1.4. Hazine Dairesi 46
2.2.1.5. Nakit Parayla İş Dairesi 47
2.2.1.6. Muhasebe ve Hesaplaşma Dairesi 47
2.2.1.7. Ödeme Sistemleri ve Hesaplaşmalar Dairesi 47
2.2.1.8. Güvenlik Dairesi 47
2.2.1.9. İnsan Kaynakları Dairesi 48
2.2.1.10. Bilgi İşlem Dairesi 48
2.2.2. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Bankalarla İlişkileri 48
2.2.3. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Uluslararası İlişkileri 50
2.3. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDE BANKACILIK VE BANKA FAALİYETLERİ 51
2.3.1. Devlet Bankacılığı ve Faaliyetleri 52
2.3.1.1. Sanayi Yatırım Bankası 52
2.3.1.2. Tarım Bankası 52
2.3.1.3. Uluslararası Banka 52
2.3.1.4. Tasarruf Bankası 53
2.3.2. Özel Bankalar ve Faaliyetleri 53
2.3.2.1. Özel Bankaların Kuruluşu 54
2.3.2.2. Özel Bankaların Görev ve Faaliyetleri 55
2.4. AZERBAYCAN BANKALAR BİRLİĞİ 57

2.5. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDEKİ DİĞER FİNANSAL KURULUŞLAR 58
2.5.1. Azerbaycan Ekonomisinde Sermaye Piyasası 59
2.5.2. Sosyal Sigorta Kuruluşları 60
2.5.3. Kooperatifler ve Yardım Sandıkları 61
2.6. FİNANS SİSTEMİNİN ÖNEMLİ SORUNLARI 62
2.6.1. Merkez Bankasının Temel Sorunları 62
2.6.2. Bankacılık Kesiminin Sorunları 63
2.6.3. Finans Sisteminin Geliştirilmesi İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN DIŞ TİCARET PROFİLİ VE BANKALARIN DIŞ TİCARETİN FİNANSMANINDAKİ ROLÜ

3.1. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN DIŞ TİCARETİ 67
3.1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikası 68
3.1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Görünümü 69
3.1.2.1. Ürünler İtibariyle Azerbaycan'ın Dış Ticareti 70
3.1.2.2. Ülkeler İtibariyle Azerbaycan'ın Dış Ticareti 72
3.1.3. Azerbaycan'ın İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları 74
3.1.4. Türkiye ile Ticaret 75
3.2. AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİNDE DIŞ TİCARETİN FİNANSMANI 77
3.2.1. Bankaların Dış Ticaret İşlemlerinde Sundukları Hizmetler 80
3.2.1.1. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Nakdi Krediler 80
3.2.1.2. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Gayri Nakdi Krediler 81
3.2.1.2.1. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Akreditif 81
3.2.1.2.2. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Teminat Mektupları 84
3.2.2.3. Azerbaycan'da Diğer Finansman Yöntemleri 86
SONUÇ VE ÖNERİLER 89
KAYNAKLAR 93

KISALTAMALAR

AB – Avrupa Birliği

ABB – Azerbaycan Bankalar Birliği

ABD – Amerika Birleşik Devletleri

ACMB – Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası

AİKB – Avrupa İmar Ve Kalkınma Bankası

AKB – Asya Kalkınma Bankası

BBDB – Bakü Bankalararası Döviz Borsası

BDT – Bağımsız Devletler Topluluğu

BP – British Petrolium

BSMV – Banka Sigorta Muamele Vergisi

ECA – İhracat Kredi Kuruluşları

GSMH – Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH – Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IMF – Uluslararası Para Fonu

KKDF – Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

USD - ABD Doları

SSCB – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TACIS – Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım Programı

Vb. – ve benzeri

WTO – Dünya Ticaret Örgütü

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Dünyadaki İhracat Kredi Kuruluşları 9
Tablo 1.2: Factoring ile Forfaitingin Karşılaştırması 38
Tablo 3.1: Dış Ticaret. (Milyon ABD doları) 69
Tablo 3.2: Başlıca ihraç kalemleri 71
Tablo 3.3: Başlıca ithal kalemleri 72
Tablo 3.4: İhracatta öne çıkan ülkeler 73
Tablo 3.5: İthalatta öne çıkan ülkeler 74
Tablo 3.6: Azerbaycan – Türkiye Dış Ticaret Rakamları 75
Tablo 3.7: Bazı Bankaların Uyguladıkları Akreditif Tutarları 81
Tablo 3.8: Bazı Bankaların Verdikleri Teminat Mektupları 83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Akreditifin İşleyişi 22
Şekil 1.2: Kati Teminat Mektubu 27
Şekil 3.2: Leasing Şirketleri Projelerinin Sektörel Dağılımı 86

GİRİŞ

Dış ticaret, giderek artan oranla dünya ekonomisi için önemli hale gelmektedir. Dünya ihracat ve ithalatı dünya üretiminin yüzde 25'ini oluşturmakta ve her sene daha da yükselmektedir. Bu gelişmelerin yaşanmasında uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin, tarife ve kotaların sınırlandırılmasının ve parasal kontrollerin azaltılmasının büyük rolü vardır. Bununla birlikte, yaşanan akıl almaz teknolojik gelişmelerle, iletişim ve ulaştırma işlemlerinin daha kolay, ucuz ve verimli hale gelmesinin uluslararası ticaretin büyümesinde çok büyük katkısı vardır. Bu gibi etmenler dış ticaretin gelişmesi ve büyümesinde gerekli ortam ve koşulları oluşturmaktadır. Fakat tüm bunların yanında bankaların da bu sisteme dahil olması eksiklikleri büyük ölçüde tamamlamaktadır.

Piyasa ekonomilerinde önemli bir görev üstlenen finans piyasalarının dolayısıyla bankaların, temel görevleri uzun yıllar boyunca iç piyasayı ve iç ticareti finanse etmek olmuştur. Günümüzde ise dış dünya ile ticari ilişkilerin artmasıyla, dış ticaretle iç içe geçen bankalar, bu yöndeki talep ve ihtiyaçlara karşılık verebilecek düzenlemeler yapma gereği duymuşlardır. Ayrıca ihracatın desteklenmesi ve artırılması bir devlet politikası olarak benimseniyorsa, bankaların bu destekte aracılık rolünü üstlenmeleri, ortaya çıkan doğal ekonomik sonuç sayılmaktadır.

Bankalar dış ticaretin finansmanında çeşitli yöntemler kullanmaktadırlar. Dış ticaretin finansmanında uygulana bu yöntemler dünyanın farklı ülkelerinde benzer şekilde sınıflandırılsa da her ülkede aynı derecede kullanılmamaktadır. Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış, farklı bir ekonomik sisteme geçen ve finans piyasaları yeterince gelişmemiş ülkelerde, dış ticaretin finansmanı tekniklerden sadece dünyada en çok bilinenleri uygulanmaktadır. Bununla birlikte ülkelerin dış ticaret yapıları da finansman tekniklerinin kullanma düzeylerine etki etmektedir.

Azerbaycan'ın, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan on beş cumhuriyetten biri olmasıyla beraber son yıllarda önemli gelişmeler kaydeden ekonomilerdendir. Merkezi yönetimden piyasa ekonomisine geçişte tüm bu ülkeler

bazı güçlükler yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasının hemen ardından Ermenistan'la yaşanan Karabağ savaşı ve siyasi istikrarsızlık, ülke ekonomisine büyü darbe vurmuştur. 2000'li yıllarından itibaren toparlanma sürecine giren ülkede, birçok alanda olduğu gibi finansal piyasalarda da gelişmeler yaşanmaktadır.

Küçük bir iç piyasaya sahip Azerbaycan'ın uzun vadede büyümeye devam edebilmesi ve istikrarlı gelişme sağlayabilmesi için, zengin doğal kaynaklarından elde edeceği gelirleri doğru alanlara plase ederek üretimde ve dolayısıyla da ihracatında ürün çeşitliliğini artırması gerekmektedir. Bankaların da dış ticaretin finansmanında sundukları hizmetlerin çeşidini zenginleştirmesi ve bu konuda pek bilgi sahibi olmayan ülke ihracatçılarını (müşterilerini) bilgilendirmesi dış ticareti daha verimli ve cazip hale getirebilecektir.

Bu çalışmada, Azerbaycan Bankacılık Sistemi incelenerek dış ticaretin finansmanı yöntemlerinden hangilerinin ne düzeyde uygulandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla birinci bölümde genel olarak dış ticaretin finansmanı yöntemleri belirtilerek nakdi krediler, gayri nakdi krediler ve alternatif finansman yöntemleri başlıkları altında sınıflandırılıp açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Azerbaycan'ın 1991 senesinde bağımsızlığını kazanmasıyla Bankacılık Sistemi'nin günümüze kadar geçen sürede ne gibi değişimler geçirdiği, karşılaşılan problemler ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ülke bankalarının dış ticaretin finansmanında hangi yöntemleri uyguladıkları belirtilmeden önce Azerbaycan'ın dış ticaret profili ortaya konulmuştur. Daha sonra dış ticaret yapısıyla dış ticaretin finansmanı ilişkilendirilerek, Azerbaycan bankalarının daha çok hangi yöntemleri kullandıkları açıklanarak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
DIŞ TİCAREİN FİNANSMANI VE BANKA UYGULAMALARI

Günümüz dünya ekonomisinde, ulusların ekonomik zenginliği ve gücü, uluslararası ticarette ve uluslararası finans piyasalarındaki etkinliği ve rekabetçiliği ile ölçülmektedir. Ekonomik ve siyasi entegrasyonlar ile küreselleşme olgusunun varlığında, dış ticaret ve özellikle finansman konuları, iş ve bilim dünyasının yeni cazibe alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Bankaların Dış Ticaretin Finansmanında önemi arttıkça, sundukları hizmetler de çeşitlilik kazanmaktadır. Bu bölümde ilk olarak dış ticaretini finansmanının amaç ve yöntemi kısaca belirtilmiş, daha sonra da bankaların sundukları ürünler nakdi, gayri nakdi krediler ve alternatif finansman yöntemleri olarak ele alınmıştır.

1.1. DIŞ TİCARETİN FİNANSMANI VE BANKALARIN ROLÜ

Dış ticaret faaliyeti yürüten tarafların bu işlemlere konu mallarının sevk öncesi ve/veya sonrası dönemde kredi ve/veya sigorta yöntemleri ile desteklenmesi dış ticaretin finansmanı olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamıyla dış ticaretin finansmanı, kredi sigorta ve garanti yöntemleri ile ithalatçı ve ihracatçıya ödeme kolaylığı sağlanması ve böylece vadeli satışların desteklenmesidir.

Günümüz dünyasında hemen hemen tüm ülkeler dışa açık ekonomi modelini benimsemiş bulunmaktadırlar. Bir ülke ekonomisinin tek başına tüm dahili ihtiyaçlarını karşılayabilmesi zor olmakla birlikte, bunun gerçekleştirilmesi, D. Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlükler" modeline göre verimli bir ekonomi politikası olmayacağı kabul edilen bir gerçektir. Ülkeler bir birileriyle yüz yıllardır ticaret yaparak çeşitli dış ticaret politikaları oluşturmuşlardır. Bununla beraber, büyüyüp gelişmek isteyen her ekonominin sadece iç piyasayla değil, dışa açılıp ihracatını artırarak (ihracata dayalı büyüme) bu başarıyı sağlayabileceği tartışılmamaktadır.

Döviz kazandırıcı ve büyümeye olan pozitif katkısı nedeniyle, ülke yönetimleri ihracatı, dolaylı dolaysız, gizli ve/veya açık şekilde çeşitli araç ve yöntemlerle desteklemektedirler.

Şirketlerin uluslararası boyutta faaliyetlerini sürdürebilmeleri için istikrarlı ve avantajlı finansman kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Bir de işlemler uzak mesafeler arasında yapıldığından iç ticaretteki gibi aynı anda bir taraf malı teslim ederken diğer tarafın ödemede bulunmasına olanak yoktur. Kendisini güvenceye almak için ithalatçı, önce malı devralmayı sonra ödemeyi yapmayı arzularken, ihracatçı bunun tersini ister. Kısaca tarafların ihtiyatlı davranmalarını gerektirecek birçok neden vardır[1]. Bu noktada bankalar hem güven sorunun çözülmesinde hem de çeşitli finansman desteğinin sağlanmasında dış ticaretin ayrılmaz parçası durumuna gelmektedir.

İster gelişmiş, isterse de gelişmekte olan ülke olsun, tüm ülke ihracatçıları genellikle benzer sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu yüzden birçok sistem problemlere benzer şekilde yaklaşmakta ve ortak çözümler farklı sistemler tarafından kabul edilmektedir. Sistemler arasında en büyük benzerlik, ilgili ihracat kredi kuruluşu aracılığıyla devletin konunun içinde yer alması ve ticari bankaların da sistemin işleyişinde etkin rol oynamasıdır[2].

Özetle, tüm ülkelerin giderek artan hızla dış ticarete bağımlı hale gelmesiyle, bu sektörün finansmanı ve işleyişinin kolaylaştırılması daha fazla önem taşımaktadır. Ülke yöneticileri de bu bilinçle hem doğrudan hem de ticari bankalar aracılığıyla çeşitli yöntemler geliştirip uygulamaktadırlar.

[1] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans,** Güzem Yayınları, İstanbul, 2001, s.359.
[2] Zekai Özdemir, "Dış Ticaret Finansman Tekniklerinden Factoring ve Forfaiting İşlemleri", **Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı:10, Kocaeli, 2005, s.195.

1.2. BANKALARIN UYGULADIKLARI FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

Bankalar dış ticaretin finansmanında sundukları ürünleri genel olarak nakdi ve gayri nakdi krediler olarak sınıflandırmaktadır. Bununla birlikte daha çok oluşturdukları birer yan kuruluşlar aracılığıyla alternatif finansman yöntemleri olarak da bilinen ve yeni olan leasing, factoring ve forfaiting yöntemlerini de sunmaktadırlar. Bu alt bölümde bu yöntemler üç ayrı alt başlık halinde ele alınmıştır

1.2.1. Nakdi Krediler

Faiz veya komisyon karşılığında verilen nakdi krediler ülke parası ve döviz cinsinden kullandırılabilirler. Bu alt bölümde nakdi kredilerden ihracatın finansmanında yaygın olarak bilinen ve kullanılanları ele alınmıştır.

1.2.1.1. Döviz Kredileri

Bir ülkede yerleşik firmalara ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerin finansmanı için kullandırılan krediler döviz kredileridir. Bu krediler, miktarın ülke parasından başka bir yabancı para birimine göre belirlenen veya alacaklısına ülke parasından başka bir para birimi ile ödeneceği taahhüt edilen nakdi krediler olarak da tanımlanmaktadırlar.

Döviz Kredileri kendi içinde “Dövize Endeksli Krediler” ve “Dövize Endeksli TL Krediler” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dövize Endeksli olanlardan faydalanmak için “İhracatı Teşvik Belgesi” alınmış olunmalı ve bu belgede döviz tahsisinin öngörülmüş olması gerekmektedir. Dövize Endeksli TL kredilerden ise genellikle satışlarını dövize endeksli olarak yapan ithalatçı firmalar yararlanır. Bu krediler ise bankalarca genelde, ihracat veya döviz kazandırıcı faaliyeti olmayan fakat döviz kredisi kullanmak isteyen kurumlar için kullandırılmaktadır.

1.2.1.2. İskonto ve İştira Kredileri

Vadesi gelmemiş olan bir ticari senet bedelinden, vade tarihine kadar olan süreye kadar faiz, komisyon ve bu gelirler üzerinden alınacak olan Kaynak Kullanım Destekleme Fonu (K.K.D.F) ve Banka, Sigorta Muamele Vergisi (B.S.M.V.) gibi yasal kesintilerin düşülmesinden sonra kalan net bakiyenin ödenmesi ile oluşan nakdi kredilerdir[3].

Bankacılıkta ödenecek kredi alanının bulunduğu yerde senetlerin iskonto edilmesine "iskonto", bulunduğu yerden başka bir belediye sınırları içinde ödenecek senetlerin iskontosuna "iştira" denir. Başka bir tanımlamayla iskonto işlemi, henüz vadesi gelmemiş olan bir ticari senedin, bankaya verildiği tarihten, vadesine kadar olan süre içinde hesaplanacak faizi kadar yapılacak indirimden sonra kalan kısmının müşteriye ödenmesidir. İskonto işleminde senedin mülkiyeti temlik cirosu ile bankaya devredilmekte, banka da hamil sıfatıyla alacaklı durumuna geçmektedir.

Dış ticaret finansmanında kullanılan iskonto ve iştira senetleri genelde akreditiften kaynaklanmaktadır. Amaç ihracatçının düzenlediği poliçeleri satın alıp ona finansman sağlamaktır[4].

1.2.1.3. Rotatif ve Spot Krediler

Rotatif kredi türü, alınmış olan kredi limiti çerçevesinde borçlu cari hesap hükümlerine tabi olarak açılmakta, müşteriye dilediği zaman para çekme ve yatırma olanağı sağlamaktadır. Bu kredi ödeme yapıldığı sürece kendini yenilemekte, piyasa faiz oranlarındaki değişimlere bağlı olarak gerekli görüldüğünde değiştirilebilmekte ve limit kadar kullandırım yaptıran teminatlı ve teminatsız kredi türüdür.

[3] Turklandbank web sitesi, Erişim: 23.03.07, http://www.turklandbank.com/trTR/KurumsalBankacilik/NakitKrediler/IskontoIstiraKredileri

[4] Senem Yayayürüyen, "Dış Ticaretin Finansmanında Bankaların İşlevleri ve Uygulamadan Örnekler" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004, s.31.

Bu kredilerin esnekliği dış ticaret firmalarına günlük kredi ihtiyacını karşılamakta kullanım kolaylığın sağlamaktadır. Şöyle ki, rotatif limitli kredi için bankaya bir kez başvurulmaktadır. Başvuranın talebi ve ödeme gücü doğrultusunda bankaca belli bir limit belirlenmekte ve bu limit çerçevesinde kredi miktarı ihtiyaca göre azaltıla veya artırılabilmektedir. Faiz ödemeleri üç aylık dönemler sonunda ödenmekte, oranlar da piyasa şartlarına göre değişebilmektedir.

Spot kredilerde ise faiz oranı ve vadesi kullandırım tarihinde sabitlenmekte, anapara, faiz ile vergi ve fon kesintisinin vade sonunda bir kerede ödenmektedir. Bu krediler de rotatif krediler gibi kısa vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Fakat aradaki temel fark vade bitiminde ödenecek faiz tutarı bellidir ve bu da firma açısından nakit akışlarına kolaylık sağlayabilir.

1.2.1.4 Prefinansman Kredileri

Prefinansman kredileri, ihracatçı firmalarca, yurtdışındaki alıcıdan veya uluslararası finans kuruluşlarından sağlanarak ihracat ve döviz kazandırıcı işlemlerle ilgili mal ve hizmet alımının finansmanında kullandırılan, anapara, faiz ve masrafları ihracat ve döviz kazandırıcı işlemlerden elde edilen dövizlerle ödenmesi gerekli kredilerdir[5].

Bu kredilerin verilişindeki amaç, ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetlerin ihracına yönelik hazırlıkların yapılabilmesi için firmalara kolaylık sağlamaktır.

1.2.1.5. Yatırım Döviz Kredileri

Yatırım teşvik belgesi sahibi kurumların, yatırım belgeleri dahilinde gerçekleştirecekleri yatırımlara sağlanan kredilerdir. Bu kredi döviz kredisi esasında

[5] T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı web sitesi, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 91-32/5 Sayılı Tebliğine İlişkin I-M Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Genelgesi**,** Erişim: 30.03.07, http://www.treasury.gov.tr/mevzuat/tpk32kg.htm

olup, yatırım teşvik belgesi kapsamında, yatırım döviz kredisi kullanacak müşterilere, 18 ay vadeden uzun döviz kredisi kullanma imkanı sağlar[6].

1.2.1.6. İhracat Döviz Kredileri

İhracat taahhüdünün yerine getirileceği garantisi ile ihracat ve ithalat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı faaliyetlerde bulunan firmalara kullandırılan kredi türleridir. Kredi döviz olarak kullandırılırken TL veya Döviz olarak kapatılabilir[7].

1.2.1.7. İhracat Kredi Kuruluşları (ECA)

1930'lu yılların başında yaşanan "ekonomik buhran", tüm dünyayı sıkıntı ve arayış içerisine sokmuştu. Sıkıntıyı aşmak amacıyla gelişmiş ülkelerde ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarette paylarının artırılması gibi çalışmaların başlatılmasına karar verilmiş ve bu çalışmaların organizasyonu için ECA'lar (Export Credit Agency/İhracat Kredi Kuruluşları) kurulup, görevlendirilmişti. O dönemde kurulan ECA'lar, başka bir ifadeyle Eximler, sıkıntıların aşılmasına yönelik önemli katkılar sağlamakla kalmayıp, sanayinin gelişiminde de rol oynamıştı.

Uluslararası finansın "batmaz devleri" olarak tarif edilen ECA'lar, yüksek derecede uzmanlaşmış mali kuruluşlar olarak her sene dünya ticaretinin 1 trilyon USD'lik kısmında rol almaktadırlar. Her 10 dolardan 1'ini finanse eden ECA'lar geri kalan 9 doların da yönünü etkileme gücüne sahiptirler. Şöyle ki, ECA'ların belli ülkelerle ticaretin genişletilmesi veya daraltılmasıyla ilgili izlediği politikalar, ülke içindeki tüm ihracatçıların o ülkelerle ticaret yapma isteklerine etkisini göstermektedir.

---

[6] Oyakbank web sitesi, Erişim:04.04.07, http://www.oyakbank.com.tr/firmanizicinkurumsalbankacilik.asp

[7] Yayayürüyen, a.g.e., s.57.

Dünyada 100 ülkede 200 kadar bulunan ihracat kredi kuruluşlarının, dünya ticaretindeki rolleri önemli düzeydedir. ECA'ların toplam faaliyetleri, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finans kuruşlarının tümünün faaliyetlerinden daha fazladır. Aynı zamanda bu kuruluşların kredi, garanti ve sigorta uygulamaları hacimleri de diğer bir sıra denizaşırı kalkınma kuruluşlarının faaliyetlerini aşmaktadır.

ECA'ların temel ortak özellikleri şöyledir:

- Alanında uzmanlaşmış banka, sigorta kuruluşu, mali kuruluş ya da devlete bağlı olarak faaliyet gösterirler
- İhracatçıları desteklemek için kredi, garanti, sigorta, teknik yardım vb. gibi hizmetler sunarlar
- İhracat satışlarının ticari ve siyasi risklerini üstlenirler
- Devlet desteklidirler
- Ülke ihracatının desteklenmesi için kurulmuşlardır

Mülkiyetleri genellikle devlete ait veya karma şekilde olan ECA'lar giderek daha çok birer özel kuruluş olarak faaliyet gösteriyorlar.

ECA'ların faaliyetleri kredi, garanti vermek; ihracat sigortası yapmak ve ihracatçılar için ilgili teknik destek sağlamaktan oluşmaktadır. Kuruluşlar, bu işlemleri yürütebilmek için yurt içi piyasalarından borçlanabilecekleri gibi uluslararası piyasalardan da kaynak sağlayabilmektedirler.

ECA'lar hakkında belki de en önemli olan, onların bilgi ve teknik olanaklarının çok yüksek seviyede olmasıdır. Bu bilgi deposu diğer ihracatçılar ve bankalar için bir çeşit kılavuz niteliğindedir. ECA'lar sahip oldukları ileri teknik ve bilgilerini kullanarak kendi kısa, orta ve uzun dönem kredi programlarını oluştururlar. Diğer bankalar ve ihracatçılar da bu bilgileri temel alarak tercihlerini belirlerler.

Uluslararası kredi işlemlerinde ECA'lar, kısa vadeli ve yüksek faizli krediyi yeğleyen ticari bankalarla, uzun dönemli ve düşük faizli finansman sağlayan kalkınma bankalarının arasında yer almaktadırlar. Birçok ECA'nın kredi faaliyeti orta vadelidir. Bu vade en az 30 gün ila 5 sene arasında yer alır. Faiz hadleri de ülke içindeki temel orana yakın olarak ayarlanır.

İhracatçıların ECA'lardan yararlanabileceği temel olarak iki yolu bulunmaktadır: Direkt olarak kuruluşun kredilerine, garanti veya sigorta hizmetlerine başvurabilecekleri birinci yol ve ihracatçının bankasının aracılığıyla dolaylı olarak kullanılabilen ikinci yol.

ECA'lar kredi programlarında genellikle banka aracılığını tercih etmektedirler. İhracatçı ile ECA'lar arasında aracılık yapan ticari bankalar, temin ettikleri indirimli kaynakları, kırtasiyecilik, bürokrasi, yönetim ve takip işlemlerini üstlenerek ihracatçıya aktarırlar.

Buna karşılık, sigorta işlemleri genelde ECA'lar tarafından doğrudan yapılmaktadır. Sigortalar, ihracatçıların yabancı müşterilerinin ödeme yapmama riskini kapsamaktadır. İthalatçı tarafından ödeme yapılmaması durumunda kuruluşlar sigorta anlaşması çerçevesinde ihracatçıya zararın belli bir kısmını tazmin ederler.

Dünyadaki bir sıra ülkede faaliyet gösteren İhracat Kredi Kuruluşları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.1: Dünyadaki İhracat Kredi Kuruluşları

ÜLKE ADI	KURULUŞ ADI
Portekiz	COSEC (Companhia de Seguro de Créditos)
Fransa	COFACE GROUP
İspanya	CESCE (Compañía Española de Seguros de Crédito a la Exportación)
Belçika	DUCROIRE-DELCREDERE
İngiltere	ECGD (Export Credits Guarantee Department)
Kanada	EDC (Export Development Canada)
Danimarka	EKF (Export Kredit Fonden)
İsveç	EKN (Export Kredit Nämden)
İsviçre	ERG (Export Risk Guarantee)
ABD	Ex-Im Bank (Export-Import Bank)
Finlandiya	Finnvera (Export Credit Agency)
Almanya	Gerling-NCM; HERMES (Euler and Hermes)
Norveç	GIEK (Guarantee Institute for Export Kredits)
Hong-Kong	HKECIC (Export Credit Insurance Corporation)
Japonya	JBIC (Japan Bank for International Cooperation)
Güney Kore	KEIC (Korea Export Insurance Corporation)
Avusturya	OeKB (Oesterreichische KontrollBank)
İtalya	SACE (l'Istituto per i Servizi Assicurativi del Commercio Estero)

Kaynak: East-West Dept web sitesi, Erişim: 09.05.07, http://www.eastwest.be/east_west

1.2.1.7.1. ECA Kredileri

İhracatın ülke ekonomisinde istihdam yaratıcı, büyümeyi hızlandırıcı ve ödemeler bilançosuna olumlu katkısı bilinen bir gerçektir. Devlet destekli birçok ülkede kurulan İhracat Kredi Kuruluşlarının temel amacı, ihracatın o ülkede desteklenmesidir. Bu yüzden de bu kuruluşlar, diğer özel finansal kuruluşların çekindikleri, fakat ihracatın geliştirilmesi için önemli olan bölgelere kredi sağlamakla beraber, özel kaynakların daha çok tercih ettikleri satış sonrası kredi yerine, ihracatçılar için daha avantajlı olan satıştan önce kredi kolaylıkları sağlarlar.

ECA kredi programlarının bazılarında, kredi doğrudan ülkeden mal alan yabacı ithalatçılara verilmektedir. "Alıcı kredisi" olarak da bilinen bu krediyi kullanan ithalatçı daha sonra ihracatçıya ödemesini yapar. Bazı krediler ise direkt ülke ihracatçılarına verilmektedir. İhracatçılara vadeli satış olanağı sunan bu kredilere ise "satıcı kredisi" denmektedir. Krediler hem aracı bankalar yoluyla, hem de doğrudan ECA'lar tarafından kullandırılmaktadır. Örneğin, Türk Eximbank'ın Dış Ticaret Sermaye Şirketleri ile Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin ihracat faaliyetleri ile ilgili finansman gereksinimlerinin karşılanması amacıyla aracı bankaya gerek duyulmadan kullanılabilen çeşitli programları mevcuttur. Ayrıca bu programlar genellikle sevk öncesi kısa vadeli ihracat kredileri şeklinde yürütülmektedir.

1.2.1.7.2. ECA Garanti ve Sigortaları

İhracatın geliştirilmesi için ECA'lar tarafından sunulan garanti ve sigorta programlarının amacı yurt içi bankların yabancı alıcılara açtıkları çeşitli vadeli kredilerin geri ödenmemesi riskine karşı güvence oluşturmaktadır.

Sigorta programları, ülkedeki ihracatçıların kısa, orta veya uzun vadeli kredili satışlarının bedellerinin ödenmemesi, ticari ve politik riskler gibi faktörleri kapsamaktadır.

Garanti programı altında ise ECA'lar, bir kredi sağlayıcısı tarafından yabancı bir alıcıya verilen krediyi garantiler. Kuruluşlar, garanti yürürlüğe girmeden önce belgeleri onayladığı için, kredi sağlayıcı izin verilen süre içinde sunulan bir talebin ödeneceği konusunda güvencededir. Faiz oranı, alıcı ile kredi sağlayıcı arasında kararlaştırılır. ECA'ların garantisi biriken faizi de içine alır.

1.2.2. Gayri Nakdi Krediler

Yurt içinde veya yurt dışında yerleşik gerçek ya da tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi ya da bir borcun vadesinde ödenmesi gibi konularda, söz konusu yüklenimin yerine getirilememesi halinde, belirli bir tutarın kayıtsız şartsız ödeneceğinin taahhüt edildiği ve bu taahhüdün bir mektupla belirtildiği kredi uygulamasıdır[8].

1.2.2.1. Akreditif

Akreditif Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu güvensizlik havası içinde satıcının alıcıya, alıcının satıcıya itimat etmemesinin meydana getirdiği bir ödeme aracıdır[9].

Akreditif şarta bağlı bir ödeme garantisidir. Belli bir vadede, belli bir döviz cinsinden vesaik tam ve uygunluğu halinde kayıtsız şartsız ödenmek üzere açılır. Kısaca dış ticaretin finansmanında kullanılan bir çeşit kredilendirme şeklidir. Daha açık bir ifadeyle, ithalatçının emriyle hareket eden bir bankanın, sözleşme ile tespit edilen şartlara uygun olarak kendi üzerine çekilecek bir poliçeyi ödeyeceği konusunda ihracatçıya yaptığı taahhüttür.

Bir akreditif işleminde banka, ithalatçı ve ihracatçı aracılık rolünü üstlenir ve belirli koşulların yerine getirilmesinden sonra ihracatçıya ödemenin yapılacağına dair teminatı ithalatçının yerine banka verir. Bu nedenle, ihracatçıya ödemeyi yapmadan önce banka gerekli belgeleri inceler ve akreditife zorunlu kılınan koşulların yerine getirilip getirilmediğini saptar.

Akreditif ödeme yönteminin geliştirilmesi önemli bir gerekçeye dayanmaktadır. Genel olarak satıcılar paralarını almadan mallarını göndermeyi istemezken, alıcılar da mallarını almadan para ödemekten kaçınırlar. Bu kendini güven içine hissetme güdüsünün bir sonucudur. Böyle bir durumun anlaşmazlıkları

[8] Akbank web sitesi, Erişim: 10.04.07, http://www.akbank.com/kurumsal/index.asp
[9] Tezer Öçal, **Para Teorisi**, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara, 1990, s.125.

beraberinde getireceği, dolayısıyla dünya ticaretinin gelişmesini engelleyeceği açıktır.

Ayrıca fiziksel olarak mal ve para değişiminin aynı anda olması günümüz koşullarında mümkün değildir. Bu sözü edilen durumlar, malların kontrolünü ve mülkiyetini devreden belgelerin verilmesi ile ödeme yapılması sisteminin gelişmesine yol açmıştır. Bu aşamada bankalar devreye girer ve bankalardan, ithalatçının istediği şartların ihracatçı tarafından yerine getirilmesine karşılık, ihracatçıya ödemenin yapılacağı hususunda yükümlülük altına girmeleri istenir. İthalatçının istediği şartların yerine getirileceğini gösteren belge ise akreditif metnidir[10].

Akreditif, belli bir miktarın ödenmesini öngörür ve belli bir süre için geçerlidir. Sözleşme koşularına uygun olarak malını gönderen ihracatçıya, akreditif hesabı çerçevesinde, kendi ülkesindeki banka tarafından ödeme yapılır. Akreditifi açan muhabir banka, ihracatçının sözleşme koşullarına uygun tüm belgeleri sunduğundan emin olmadıkça ödemeyi yapmaz[11].

Akreditif işlemindeki tarafları aşağıda kısaca açıklanmıştır:

Akreditif Amiri: Gerek Türkiye gerekse uluslar arası kurallara uymak kayıt ve şartıyla yurt dışından alacağı mallara ilişkin talimat ve emirleri ülkesindeki bankasına akreditif açtırma talimatı adı altında veren kişi akreditif amiri olarak adlandırılır. Bir akreditif açıldıktan sonra buna ilişkin verilecek tüm talimatlar sadece akreditif amiri tarafından verilebilir.

Amir Banka: Akreditif amiri diye adlandırılan ithalatçıdan aldığı emirlerin mevzuata uygunluğunu kontrol ettikten sonra yurtdışındaki aracı bankaya iletecek mal bedellerini akreditif şartlarına uygun vesaiklerin ibrazında ödemeyi garanti eden bankaya denir. Amir banka işlemlerinde uluslar arası kurallara büyük titizlikle uymak mecburiyetindedir.

---

[10] Muhittin Tuncel, **Türk Dış Ticaretinde Teslim ve Ödeme Şekillerinin Ekonomik Analizi** (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.54.
[11] Ömer Akat, **Uluslararası Pazarlama,** Ekin Kitabevi, Bursa, 2003, s.252.

Aracı Banka: Amir Banka tarafından kendisine gelen akreditif mektubu şartlarını kendi ülkesindeki satıcıya ihbar eden bankaya denir. Aracı banka bu ihbarı yaparken akreditife teyidini ilave edebileceği gibi teyitsiz ihbarda da bulunabilir. Ayrıca bu banka akreditif şartlarına uygun vesaikin ibrazında satıcıya mal bedelini ödeyecek olan bankadır.

Akreditif Lehtarı: Kendisine ihbar edilen akreditif şartlarına göre malları gönderen, buna ilişkin vesaiki de kendi ülkesindeki bankaya ibraz eden kişiye denir[12].

1.2.2.1.1. İthalatçı ve İhracatçı Açısından Sağladığı Faydalar

İthalatçı Yönünden

- Her şeyden önce alıcı akreditif koşularını yerine getirmeyen satıcıya ödeme yapılmayacağına ilişkin güvence sahiptir.
- Bankalar alıcı adına akreditif koşullarının yerine getirilip getirilmediğini incelerler.
- İthalatçının "en son yükleme tarihi" saptayabilmesi ona (özellikle ihracatçıyı iyi tanımıyorsa) malları zamanında elde edebilmesi olanağını sağlar.
- Mallarını güvence olarak göstererek onları pazarlayana kadar çeşitli kaynaklardan borçlanabilir.
- Eğer satıcı ile anlaşırsa mal bedelinin vesaik ibrazında değil de örneğin 60 gün sonra ödenmesi durumunda ithalatçı, hemen ödeme yapmak için başka bir kaynaktan 60 gün içinde bulacağı borçtan büyük olasılıkla daha düşük maliyette kredi sağlamış olur.

İhracatçı Yönünden

- Bir bankanın ödeme güvencesine sahiptir.
- Alıcının ülkesindeki politik risk banka güvencesinden dolayı en alt düzeye inmiştir.

[12] Türel Aygün, **Dış Ticaret, Banka Uygulamaları,** Türkiye Vakıflar Bankası Eğitim Yayınları, İstanbul, 1990, s.26.

- İhracat kredisi alabilir
- Yeni pazarlara girerek satışlarını artırabilir

1.2.2.1.2. Akreditif Türleri

Akreditifin dünya ticaretinde geniş uygulama alanı bulması değişik ihtiyaçların doğması zamanla bu yöntemin çeşitli özel durumlara göre farklı yöntemlerinin ortaya çıkmasını gerekli kılmıştır. İzleyen alt bölümde akreditif çeşitleri üzerinde durulacaktır.

1.2.2.1.2.1. Dönülebilir - Dönülemez Akreditif

Dönülebilir Akreditiflerde amir banka ihracatçının nam ve hesabına açtığı krediyi her an kendi isteğiyle iptal edebilir. Dolayısıyla burada mal bedelinin ödeneceğine dair yapılan fakat alıcı için kesin olmayan bir vaat söz konusudur[13].

Malların sevki ve uygun belgelerin ihracatçı tarafından muhabir bankaya ibraz edilmesinden önce akreditif şartlarının değiştirilmesi ya da iptal edilebilmesi ihracatçı açısından büyük bir risk taşımaktadır. Malların temin ve sevk belgelerinin bankaya ibraz edilmesine kadar geçen süre içinde akreditif iptal olunabilir. Ancak iptal mektubunun satıcı eline geçmesinden önce, satıcı firma akreditif koşullarına uygun olarak yükleme yapar ve belgeleri bankaya ibraz ederse banka akreditif bedelini ihracatçıya ödemekle yükümlüdür. Yani akreditif şartlarına uygun vesaikin ihracatçı tarafından muhabir bankaya ibraz edilmesi durumunda akreditifin amir banka ya da ithalatçı tarafından iptal edilmesi veya değiştirilmesi mümkün değildir. Bu tür akreditifler ihracatçı açısından çok riskli olduğu için uluslar arası ödemelerde neredeyse hiç kullanılmamaktadır.

Mal bedelinin ödeneceğine dair bir garanti olmasına rağmen alıcı için kesin olmayan, her an vazgeçilebilir bir durum söz konusudur. Ancak iptal mektubunun satıcının eline geçmesinden önce satıcı akreditif koşullarına uygun olarak yüklemeyi

[13] Cevat Gerni, **Dış Ticaretin Finansmanı,** Ünal Ofset, Ankara, 1990, s.31.

yapar ve vesaiki bankaya ibraz ederse, o takdirde banka akreditif bedelini ödemek zorundadır. Bankaların garantisi bulunmadığından, bu durum ihracatçı için bir risk taşımaktadır.

Dönülemez akreditif çeşidinde ise akreditifi açan bankayı, alıcıdan aldığı akreditif talimatı çerçevesinde, akreditif vadesi içinde, akreditife şart koşan belgeleri akreditif şartlarına uygun olarak ibraz edilmesi şartına bağlı olarak, akreditifte belirtilen miktara kadar ödeme yapacağı konusunda cayılamaz taahhüt altına sokar. Başka bir ifadeyle, ihracatçı akreditif şartlarına uygun hareket etmişse, amir banka ödemeyi kesinlikle yapacaktır. İthalatçının durumunun bozulması, akreditiften vazgeçmesi gibi haller akreditif bedelinin ödenmesini engellemez[14].

Lehine dönülemez akreditif açılmış olan bir firma, akreditif koşullarını yerine getirdiği takdirde, süresi içinde keşide edeceği poliçenin akreditifi açan banka tarafından ödeneceğinden emin olarak, malların sevkıyatını ithalatçıya yapar. Dönülemez akreditif dış ticarette güvenli bir ödeme şekli olarak kabul edilmektedir. Ancak bu tür akreditifte amir bankanın taahhüdüne karşın muhabir bankanın taahhüdü yoktur[15]. Bu noktada teyitli ve teyitsiz akreditif türleri gündeme gelmektedir.

1.2.2.1.2.2. Teyitli - Teyitsiz Akreditif

Teyitli Akreditifler: Akreditifi açan amir bankanın muhabir bankaya akreditifi teyit etmesi talimatını verdiği ve böylece muhabir bankanın da açılan akreditifi teyit ettiği akreditif türüdür. Teyitli akreditifte muhabir banka da akreditifi "teyit" ederek bedellerin ödeneceği hususunda ilave teminat vermektedir. O halde herhangi bir ödenmeme durumunda, muhabir banka amir bankanın yükümlülüğünü üstlenmiş olur. Uygulamada sadece dönülemez akreditifler teyitli olarak açılırlar (teyitli dönülemez akreditifler). Bu akreditifler ilgili üç tarafın (amir banka, teyit bankası ve lehtar) muvafakati olmadan iptal edilemez.

---

[14] Akat, a.g.e., s.252.
[15] Mehmet Tomanbay, **Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı,** Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 2001, s.77.

Bu tür akreditif satıcı için en güvenli ödeme yöntemidir. Ancak teyit bankası verdiği ek teminata ve yüklendiği riske karşılık bir komisyon alır. Bu nedenle de teyitli akreditifler daha masraflıdır.

Teyitsiz Akreditifler: Akreditif metninde teyitsiz olduğu bildirilir veya teyit konusunda hiçbir açıklamada bulunulmazsa, akreditif teyitsiz kabul edilir. Lehtar banka akreditifi lehtara sadece ihbar eder, akreditifi açan amir bankanın sorumlulukları yerine getireceğine yani ödeme yapılacağına dair herhangi bir taahhüt veya sorumluluk altına girmez. Satıcının muhabir bankanın teyidine gerek duymadığı bir akreditif türüdür. Bu ödeme türünde muhabir bankanın görevi akreditifin açıldığını satıcıya bildirmekten ibarettir. Teyitsiz akreditifler daha çok ihracatçıların ithalatçılarına, amir bankaya ve ithalatın yapılacağı ülkeye güveninin tam olduğu durumlarda kullanılır[16].

1.2.2.1.2.3. Devredilebilir Akreditif

Akreditif şartları içinde o akreditifin devredilebilir olduğu yazılı ise lehtar, kendine ait hak ve sorumlulukları başka bir veya birkaç lehtara devredebilir. (Akreditifte kısmı sevkıyata müsaade ediyorsa birden fazla lehtara devredilebilir.) Bir akreditifin devredilebilmesi için amir banka tarafından akreditif metnine devredilebilir olduğu belirtilmelidir. Akreditifin devredilebilir olması akreditife konu malların ilk satıcı yerine ir başkası tarafından da sevk edilebilmesine olanak sağlar[17].

Bu tür akreditifler sadece bir kez devredilebilirler. İkinci lehtar tekrar üçüncü bir lehtara açılan akreditif devredemez. Sadece dönülemez akreditifler devredilebilir. Devir akreditif metninde bulunan esaslara göre gerçekleştirilir. Ancak ikinci akreditifte ilk lehtar, akreditif tutarının ve malların birim fiyatının azaltılması, akreditifin vadesinin, belgelerin ibraz süresinin ve malların en son sevk tarihinin kısaltılması ve sigorta yüzdesin artırılması doğrultusunda değişiklik yapma hakkı vardır.

[16] Hakan Akın, **Yeni İşim Dış Ticaret,** Elma Yayınevi, Ankara, 2003, s.58.
[17] Tomanbay, a.g.e., s.80.

İkinci lehtar kendisine devredilen kısma ait sevk belgelerini şartlara uygun biçimde ödeme için ilgili bankaya ibraz eder. Banka ikinci lehtarla işini bitirdikten sonra ilk lehtara bir ibraname göndererek ikinci lehdarın belgelerini elinde tuttuğunu bildirir. Bu aşamada ilk lehtar kendi faturasını ikinci lehdarın faturası ile değiştirme hakkına sahiptir. Dolayısıyla ilk lehtar kendi faturasındaki fark kadar kar elde etmiş olacaktır. Böylece, ithalatçı ilk lehtarın bu işten ne kadar komisyon kazandığını ve ikinci lehdarın kim olduğunu öğrenemez. Buradaki devir, lehdarın talimatı üzerine akreditifin bir bankadan başka bir bankaya devir edebileceği anlamına gelmez[18].

Burada, devredilebilir akreditifle karıştırılabilen fakat ondan tamamen farklı bir uygulama olan "akreditif alacağının devri" konusuna da değinmek gerekir. Uygulamada, bu çeşit akreditifler, daha çok ilk lehdarın komisyoncu olması ve malı kendisi sevk etmeyip malı sevk edecek ikinci bir lehtara devretmesi gibi durumlarda söz konusu olmaktadır. Devredilebilir akreditifte, akreditifle ilgili bütün haklar, fakat "akreditif alacağının devri"nde ise sadece alacak devri söz konusudur.

1.2.2.1.2.4 Karşılıklı Akreditif

Karşılıklı akreditifler, transit ticarette, aracı vasıtasıyla yapılan satışlarda kullanılırlar. Transit ticarete aracı firma, hem ithalatçı hem de ihracatçı durumundadır. Aracı firma satış yapacağı ülkede lehine açılmış bulunan akreditifi teminat göstererek, kendisinin ithalat yapacağı ülke (firma) lehine bir akreditif açabilir. İşte bu ikincisine, karşılık gösterilmek suretiyle açıldığı için, karşılıklı akreditif adı verilir.

Burada, ihracat akreditifi ile karşılıklı akreditife konu olan belgelerin çok az farklılıklarla (ki bu farklar, aracı firma komisyonu, belge hazırlamada geçen süre farkı vs. nedenlerden kaynaklanır) aynı olması gerekir. Bunu, aracı firmanın bankası, hem amir hem de muhabir banka olması sebebiyle sağlama olanağına sahiptir. Söz konusu banka genellikle aynı zamanda teyit bankası da olacağından, büyük sorumluluk üstlenmektedir. O nedenle, karşılıklı akreditif, bankalar tarafından riski

[18] Akın, a.g.e., s.60.

yüksek olduğu için komisyonu da yüksek olmasına rağmen, sınırlı uygulanmaktadır[19].

1.2.2.1.2.5. Kırmızı Şartlı Akreditif

Bu isimle anılan akreditifte önceleri bütün akreditiflerin şartlarının kırmızı renk ile yazılmasından kaynaklanmıştır. Çok ender rastlanmaklar beraber Red Clause küşat mektuplarının üzerinde sadece RED CLAUSE ifadesi kırmızı ile yazılmaktadır. Bu tür akreditiflerin, malın hazırlanması paketlenmesi gibi işlemler için ihracatçıya ödenen bir avans niteliğinde olduğu görülmektedir.

Kırmızı şartlı akreditiflerde ödeme iki türlü yapılabilir.

- Avans olarak ödemede, belirli bir miktarın avans olarak ödenmesi halinde aracı banka ödeme anında amir bankadan bir rambursman talebinde bulunamaz. Ancak ihracatçıya ödediği avans için kendisinden ihracatın gerçekleşmesi halinde ana paranın faizi ile birlikte geri ödeneceğine dair bir banka garantisi ile makbuz talep eder. Bu işlemle ilgili vesaik kendisine ibraz edildiği zaman da avansın bakiyesini ödeyerek amir bankadan rambursman talebinde bulunur.
- Peşin olarak ödemede söz konusu olduğu taktirde banka gerekli peşin ödemeyi yaptığı taktirde amir bankadan rambursman talebinde bulunacaktır. Bakiye miktar için rambursman talebini ise akreditif şartlarına uygun vesaikin ibrazından sonra yapacaktır[20].

1.2.2.1.2.6. Yeşil Şartlı Akreditif

Kırmızı şartlı akreditif'e çok benzemektedir. Burada mallar önce bir üçüncü şahsa (depo firması) banka adına teslim edilmekte ve ambar teslim makbuzu bankaya verilmek suretiyle karşılığında avans alınabilmektedir. Böylece banka ithalatçının riskini bir ölçüde azaltmaktadır. Fakat yine de risk tamamen ortadan kalkmaz ve nihai sorumluluk alıcı üzerinde kalır.

[19] Arif Şahin, **İhracatta Ödeme Şekilleri,** İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2002, s.10.
[20] Aygün, a.g.e., s.50.

Görüldüğü gibi, red clause ve green clause akreditifler temelde ihracatı finanse etmek işlevi görmektedirler. Böylece ihracatçı ülkedeki kredi faizlerinin ithalatçı ülkedekinden yüksek olduğu zamanlarda, ihracatçılar için düşük maliyetli finansman olanağı sağlamaktadır[21].

1.2.2.1.2.7. Yenilenen (Rotatif) Akreditif

Yenilenen akreditifler şartları çerçevesinde, akreditif tutarının tamamı veya bir kısmı kullanıldıkça, bir değişikliğe gerek olmadan aynı tutar için vade içerisinde kendiliğinden yenilenir[22].

Bu tür akreditifler genellikle belli bir müşteriden sürekli veya yüksek tutarlı alımlarda kullanılır. Böylece he işlemlerin tekrarlaması külfetinden kurtulma hem de yüksek miktarda siparişin fiyat avantajından yararlanma imkânı söz konusudur[23].

Yenilenen akreditifler dönülebilir veya dönülemez olabilirler, süreye veya miktara göre devredilebilirler. Bu tür akreditif biriken veya birikmeyen olabilir. Biriken akreditifte ilk devreden artan miktar onu takip eden derede kullanılabilir. Eğer bir akreditif, meblağın birikmeyen olduğunu belirtiyorsa kullanılmayan kısımdan faydalanılamaz, yani artan kısım artan kısım onu takip eden devrede kullanılamaz. Miktara göre devreden akreditiflerde, akreditif meblağı tayin edilen genel vade içinde kullanıldığında, aynı miktardaki meblağ kadar tekrar kullanma imkanı doğar[24].

1.2.2.1.2.8. Teminat Akreditifi

İthalatçı ile ihracatçı arasında yapılan sözleşmeden doğan borçların ödenmemesi halinde ödemeyi garanti altına alan, ithalatçının bankasının ithalatçının üstlendiği yükümlülüğün yerine getirilmesini ihracatçıya garanti etmesi suretiyle yapılan akreditiftir.

---

[21] Şahin, a.g.e., s.10.
[22] Gerni, a.g.e., s. 32.
[23] Akın, a.g.e., s.59.
[24] Tuncel, a.g.e., s.66.

Garanti akreditifleri şekil yönünden diğerlerine benzemekle birlikte, mahiyeti itibariyle akreditiften ziyade bir teminat (garanti) niteliğindedir. Teminat akreditifler ile belirli bir taahhüdün yerine getirilmesi garanti altına alınmış olur. Taahhüdün yerine getirilmemesi halinde, bu durum bankaya tevsik edildiğinde, akreditif bedeli tahsil edilir. Teminat akreditifler, uluslararası kredi işlerinde kredilerin teminatı, açık hesap gibi belirli bir garantiden yoksun ihracat satışlarının garantisi ve bazı tip teminat mektuplarının kontrol garantisi olarak kullanılabilmektedirler.

Bu akreditifin diğer ticari (mal) akreditiflerinden farkı, ithalatçının talimatıyla ihracatçı lehine değil, ihracatçının talimatıyla ithalatçı lehine açılması ve akreditif vesaikinin ibraz edilmemesi halinde ödeme yapılmasını garanti etmesidir.

1.2.2.1.3. Akreditif İşleminin Aşamaları

1. Aşama: Alıcı ile satıcı (ithalatçı ile ihracatçı) belirli bir malın alım-satımı için bir satış sözleşmesi yaparlar. Bu sözleşmede malın cinsi, vasıfları, miktarı, fiyatı, döviz cinsi, malların sevki, satış şekli ve ödeme şekli (burada akreditiftir) yer alır.

2. Aşama: İthalatçı ile ihracatçı anlaşarak bu malın ithali için akreditif açtırmayı kararlaştırırlar. İthalatçı, bankasından ihracatçı lehine bir akreditif açmasını ister. İthalatçının bankaya yaptığı başvuruya, akreditif teklifi, akreditif emri, akreditif talimatı adları verilmektedir. Akreditif metninde, ihracatçıya, ancak malları sevk ettiğini tevsik eden belgeleri muhabir bankaya sunmasından sonra ödemenin yapılabileceği hükmü bulunur.

3. Aşama: İthalatçının bankası akreditifi ihracatçının ülkesindeki muhabir bankaya iletir (İthalatçının bankası yürürlükteki mevzuat ve uluslararası kurallar açısından inceleyerek ithalatçının akreditif talimatını muhabir bankaya iletmektedir). İthalatçının bankasının hazırladığı akreditif metnine "küşat mektubu" denilmektedir. Muhabir bankadan, ihracatçıya akreditifin açıldığını ve ödeme için hangi belgelerin gerekli olduğunu bildirmesi istenir.

4. Aşama: Muhabir banka akreditifin koşullarını inceler ve akreditif metninin bir suretini ihracatçıya bildirir.

5. Aşama: Akreditif ihbarını alan ihracatçı, koşulları inceler; yerine getiremeyeceği bir şart varsa bunun değiştirilmesini muhabir banka vasıtasıyla ithalatçıdan ister. İhracatçı akreditif koşulları yerine getirebileceğine inandığı takdirde artık malları yükleme ve gönderme durumuna gelmiştir. İhraç konusu mallara ilişkin olarak, taşıyıcı tarafından yüklemeye ait vesaik ihracatçıya verilir.

6. Aşama: İhracatçı akreditif koşullarına uygun olarak malları sevk eder ve gerekli belgeleri muhabir bankaya verir. Bu banka akreditif kurallarınca belirtilen teyit eden banka veya ödemeyi ve poliçeyi kabul eden muhabir banka olabilir.

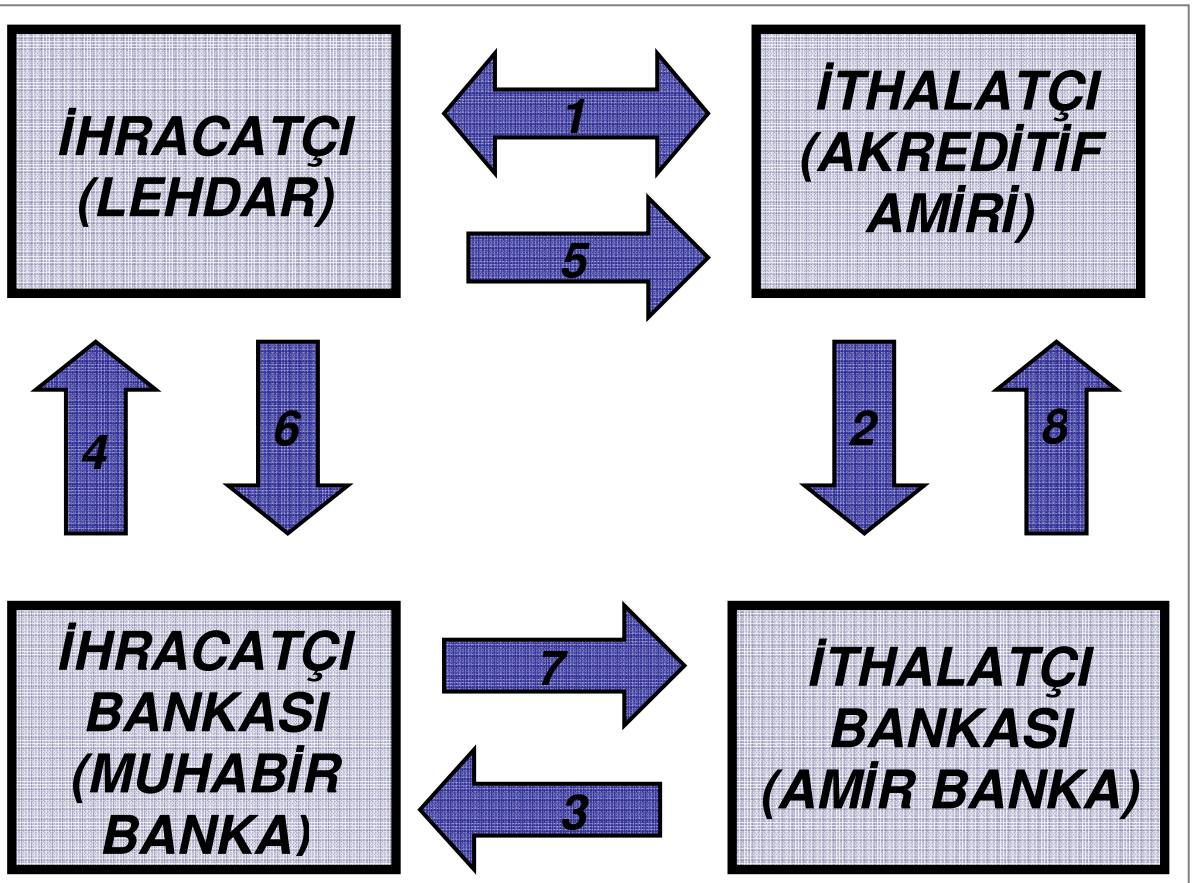
7. Aşama: Muhabir banka ibraz edilen belgeleri akreditif koşullarını dikkate alarak inceler. Belgeler uygun bulunursa akreditif bedeli (mal bedeli) ihracatçıya ödenir veya gerekiyorsa ihracatçının tanzim edeceği poliçeyi kabul eder veya ciro eder. Akreditif ciroyu içermekte ise banka rucü etmeden (dönüş hakkı olmadan) ödemeyi yapar. Eğer akreditif teyit edilmemişse rücu (dönüş) söz konusu olur. Uygun bulunmadığı takdirde ihracatçıdan gerekli düzeltmeyi/düzeltmeleri yapmasını ister. Muhabir banka belgeleri ve varsa ciro edilmiş poliçeyi ithalatçının bankasına iletir ve ödemeyi tahsil eder.

8. Aşama: Vesaiki alan amir banka, akreditif koşullarına uygun olup olmadığını inceler, ithalatçının bankası belgeleri elinde bulundurduğu için, malların mülkiyetine de sahiptir. İthalatçının komisyon dâhil akreditif bedelinin tamamını bankasına ödemesinden sonra banka malların mülkiyetini ithalatçıya devreder. Mallar taşıyıcı tarafından gümrüğe ya da gümrük denetimindeki bir antrepoya/sundurmaya gümrük işlemleri yapılmak üzere teslim edilir. İthalat konusu işlemlere ilişkin vesaiki alan ithalatçı gümrük idaresine müracaat ederek işlemleri ikmal eder ve mallarını teslim alır[25].

Akreditifin işleyişine ilişkin şema aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

[25] Şahin, a.g.e., s.8.

Şekil 1.1: Akreditif İşleyişi

1. Taraflar Arası Alım Satım Sözleşmesi Yapılır.

2. İthalatçı Tarafından, Bankasına, İhracatçı Adına L/C Açması İçin Talimat Verilir.

3. Amir Banka Tarafından, Muhabir Bankaya L/C İletilir.

4. Muhabir Banka, İhracatçıyı Bilgilendirir.

5. İhracatçı, İthalatçıya Malları Gönderir.

6. İhracatçı Vesaiki Bankasına İletir, mal bedelini tahsil eder.

7. Muhabir banka belgeleri, amir bankaya iletir ve ödemeyi tahsil eder.

8. Amir banka akreditif bedeli ödendiğinde belgeleri ithalatçıya teslim eder.

Kaynak: İGEME-ATO Dış Ticaret Eğitim Programı, Dış Ticarette Ödeme Şekilleri, Kambiyo ve Bankacılık İşlemleri, Ankara, 2006, s.25.

1.2.2.1.4. Akreditif İşlemlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Satıcı, alıcı ile olan tüm işlemlerinde adının ve adresinin doğru bir şekilde yazıldığından emin olmalıdır. Akreditif satıcıya ihbar edilmediğinde ihracatçı akreditifte ve sunacağı belgelerde isminin doğru yazıldığını kontrol etmelidir.

Alıcının kısmi sevkıyatı kabul edip etmediği konusu ihracatçı tarafından anlaşılır olmalıdır. Eğer kısmi sevkıyat kabul ediliyor ise teslim tarihinde bir problem çıksa bile bu durum akreditifin geçerliliğini etkilemeyecektir.

İthalatçı ile ihracatçı arasında sözleşme yapıldığı zaman, ihracatçının tam olarak ithalatçı tarafından ne tür belgeler istendiğini bilmesi gerekmektedir. Daha sonra ihracatçı akreditif koşullarını yerine getirebilmek için akreditif vadesinin yeterli olduğundan emin olmalıdır.

İhracatçı akreditif kendisine ihbar edildiği zaman tüm detayları kontrol etmelidir. Aynı zamanda istenilen belgelerin hazırlanabilmesi için yeterli zamanın olup olmadığının ihracatçı tarafından kontrol edilmesi gerekmektedir.

İhracatçı, ithalatçının hangi belgeleri istediği konusunda emin olmalıdır. İstenilen belgelere göre, malları yüklemeye hazırlarken, ekstra maliyetler ve gecikmeler olabilmektedir.

İhracatçının sözleşme tamamlanmadan önce, malları nasıl yükleyeceğini bilmesi gerekmektedir. Genellikle yüklemelerde aktarma işlemi yapılabilmektedir. Bazen önceden geminin aktarma yapıp yapmayacağını bilmek mümkün olmayabilmektedir. Bu gibi durumlar için akreditifin aktarma işlemine izin vermesi faydalı görülmektedir.

Akreditifte malların gönderildiği nokta ve gönderme tarihi, ihracatçı ile ithalatçının akreditif koşulları üzerinde anlaştıkları gibi olmalıdır.

1.2.2.2. Teminat Mektupları

Teminat mektubu, borçlunun muhataba karşı yüklendiği bir edimin yerine getirilmesini garanti etmek üzere, banka tarafından lehtara verilen mektuptur.

Teminat mektubu, mevcut kredi ilişkisi nedeniyle, muhataba hitaben düzenlenir. Kendisine garanti verilen kişiye "Muhatap", lehine teminat mektubu verilen kredili müşteriye ise "Lehtar", denilir.

Kural olarak teminat mektubu, muhatabın uğrayacağı muhtemel bir zararın tazmini için verilir. Her teminat mektubu mutlaka belirli bir riski garanti etmelidir. Her türlü borç veya fiil, garanti edilen riskin konusu olabilir. Banka, teminat mektubu ile muhatabın zararını tazmin etmeyi taahhüt eder. Bu şekilde kredili müşteri, bankanın isim ve itibarından faydalanarak nakit teminat vermekten kurtulur, banka da vermiş olduğu teminat mektubu karşılığında müşterisinden bir ücret (komisyon) almaya hak kazanır; ancak, bir tazmin halinde aldığı toplam komisyonun çok daha üstünde bir tutar olan teminat mektubu bedelini ödeme riskini üstlenir.

Mektup metninde yer alan "…protesto keşidesine, hüküm istihsaline, borçlunun rızasını almaya gerek olmaksızın ilk yazılı talepte derhal ödeme …" şeklindeki taahhüt nedeniyle teminat mektupları kefalet değil garanti sözleşmesi sayılmaktadırlar. Garanti sözleşmesinin en belirgin özelliği, garanti verenin garanti alan için ortaya çıkabilecek olan belirli bir riski tekeffül etmesidir.

Garanti sözleşmesiyle garanti edilen risk; lehtarın, olumlu veya olumsuz, hukuki veya fiili belli bir davranışının taahhüt edilmesidir ki, bu davranışın gerçekleşmemesi ve beklenen sonucun ortaya çıkmaması tehlikesini garanti verenin üstlenmesidir. Risk kapsamı dışında kalan borçlar, garanti veren bankadan istenemez.

Ancak, garanti edilen riskin kamu düzenine, ahlak ve adaba aykırı olmaması veya suç oluşturmaması gerekir. Bu gibi durumlarda banka ile muhatap arasındaki garanti sözleşmesi mutlak butlanla batıl (hukuken geçersiz) olacağından, bankanın ödeme yükümlülüğü olmayacaktır.

Teminat mektubu ile garanti edilen risk, lehtar ile muhatap arasındaki ilişkiden tamamen bağımsız olmakla beraber, riski mektupta atıf yapılan sözleşme belirlemektedir. Tarafların daha sonra teminat mektubunda belirtilen sözleşme şartlarını değiştirmeleri, lehtarın yeni yükümlülükler üstlenmesi, garanti edilen riskin kapsamı dışında kalacaktır. Buna karşılık, mektupta belirtilen risk ortaya çıktığı takdirde bankanın ödeme yükümlülüğü devam edecektir[26].

Bir mektubun teminat mektubu olarak kabul edilebilmesi için muhtevasında bir riskin söz konusu olması gerekir. Risk kelimesini tanımlamak gerekirse "Vukuu muhtemel bir müspet olayın gerçekleşmemesi ile menfi bir olayın gerçekleşmesi risktir". Her hangi bir riskten bahsetmeyen mektuplar Teminat Mektubu olarak nitelendirilmezler[27].

Bankaların Kanun kapsamındaki işler için verecekleri geçici, kesin ve avans teminat mektuplarının sermaye ve yedek akçelerinin durumlarına göre miktar ve kapsamlarını ve şeklini tespite Maliye Bakanlığı yetkilidir. Kanun, kararname, tüzük ve yönetmeliklere aykırı olarak düzenlenmiş banka teminat mektupları kabul edilmez. Üzerinde suç unsuru tespit edilen teminat mektupları gerekli kovuşturma yapılması için Maliye Bakanlığına intikal ettirilir. Her teminat mektubunda daha önce ilgili banka şubesince verilen teminat mektupları toplamı ile aynı şubenin limitlerinin de gösterilmesi zorunludur. Yabancı bankaların ve benzeri kredi kuruluşlarının kontrgarantilerine dayanarak bankaların verecekleri teminat mektupları, kanunca belirtilen miktarlara dahil değildir[28].

1.2.2.2.1. Teminat Mektuplarının Türleri

Hukuk literatüründe teminat mektupları genel olarak "konularına", "geçerli olduğu sürelere", ve "bankanın ödemekle yükümlü olduğu meblağa" göre bölümlere

[26] Hukuk web sitesi, Erişim: 12.04.07, http://www.hukuk.gen.tr/konular/konular.asp?konugrp=2&konuid=3
[27] Aygün, a.g.e., s.93
[28] T.C. Maliye Bakanlığı web sitesi, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, madde 27, Erişim: 12.04.07, http://www.maliye.gov.tr/PerGen/mevzuat/kanun_2886.asp

ayrılmaktadır. Burada ise Dış İşlemlerle ilgili olarak çok sık kullanılan çeşitlerine değinilecektir.

1.2.2.2.1.1. Geçici Teminat Mektubu

Geçici Teminat Mektupları, metinlerinde belirli bir süre için geçerli oldukları belirtilen Teminat Mektubu çeşididir. İçeriğinde belirtilen süreye kadar tazmin talep edilmezse, zaman aşımına uğrar.

Bu tür teminat mektupları genelde işverenlerin açtıkları ihalelerde ihaleye katılacak firmalardan talep edilmektedir. İhaleyi kazanan inşaat firmasının daha sonra projeye girmekten imtina etmesi durumunda işveren firma tekrardan yeni bir ihale açma gibi hem zaman hem de maddi kayıplara girme ihtimali her zaman mevcuttur. Bu durumun önlenmesi için 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu kapsamına göre ilgili kişi veya kuruluşlardan teminat mektubu talep edilir. Bu tür mektubun içeriğinde ihaleyi kazanan kişi veya kuruluşun projeyi anlaşmayı imzalayacağı ve sözleşme şartlarına uygun şekilde tamamlayacağı belirtilir. Aksi durumda, mektupta gösterilen miktar işveren kuruluşa ödenmesi gerekecektir. Uygulamalarda genel olarak proje bedelinin en az % 3'ü istenmektedir.

İhale komisyonları alınan kararları 15 gün içerisinde onaylar veya iptal ederler. İptal kararıyla ihale hükümsüz olur. İhaleyi kazanan ilgiliye ise ihalenin sonucu mektupla bildirilir. İhbar mektubunun tarihinden itibaren 15 gün içerisinde bu kez ilgili kuruluş bankasından Kati Teminat Mektubu temin etmelidir.

1.2.2.2.1.2. Kati Teminat Mektubu

Kati (Kesin) Teminat Mektuplarında, lehtarın mektupla belirlenen yükümlülükleri yerine getireceği, aksi takdirde belirlenen miktarın banka tarafından muhataba ödeneceği garantilenir. Yükümlülüğün kısmen dahi olsa yerine yetirilmemesi durumunda bankanın tazmin borcu doğar. Bankanın tazmin edeceği miktar ise genelde mektup bedeli ile sınırlıdır.

Mektubun içeriğinde belirlenen işin sözleşmede gösterilen şartlara ve sürelere uygun olarak tamamlanacağı gösterilmelidir.

Mektuptan doğan tazminatın talebi olayına "Mektubun Nakde Dönüşmesi" denilmektedir. Anlaşma bedelinin genelde % 6'si uygulanmakta olup, vadeleri anlaşma vadesiyle orantılıdır.

Aşağıdaki mektup Kati (Kesin) Teminat Mektuplarına bir örnek teşkil etmektedir.

Şekil 1.2: Kati Teminat Mektubu Örneği

KATİ TEMİNAT MEKTUBU

(Teminat Mektubu Tarihi)
(Teminat Mektubu Seri No)

T.C.
ULAŞTIRMA BAKANLIĞINA
Kara Ulaştırması Genel Müdürlüğü

(firmanın açık unvanı) firmasının Karayolu Taşıma Mevzuatı gereği ***(yetki belgesinin adı)*** yetki belgesi almak üzere vermek zorunda olduğu kesin teminat tutarı olan ***(kesin teminatın tutarı rakamla ve yazıyla)*** Yeni Türk Lirasını bankamız garanti ettiğinden, adı geçen firmanın yukarıda belirtilen mevzuat hükümlerine göre yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüklerini kısmen veya tamamen yerine getirmediğini belirten ilk yazılı talebiniz üzerine; protesto çekmeye, hüküm ve adı geçenin iznini almaya gerek kalmaksızın ve adı geçen ile idareniz arasında ortaya çıkacak herhangi bir uyuşmazlık ve bunun akıbet ve kanuni sonuçları dikkate alınmaksızın, yukarıda yazılı tutarı talebiniz üzerine derhal ve gecikmeksizin idarenize nakden ve tamamen, talep tarihinden ödeme tarihine kadar geçen günlere ait kanuni faiziyle birlikte ödeyeceğimizi bankamızın imza atmaya yetkili temsilcisi ve sorumlusu sıfatıyla banka ad ve hesabına taahhüt ve beyan ederiz.

Bu teminat mektubu kati ve süresizdir.

(Bankanın veya özel finans kurumunun adı)
(Banka/özel finans kurumu şubesinin adı)
(Banka/özel finans kurumu) Yetkililerinin
İsim, Unvan ve İmzası

Kaynak: T.C. Ulaştırma Bakanlığı, Kara Ulaştırması Genel Müdürlüğü, Erişim: 15.04.07, http://www.kugm.gov.tr/doc/mo6.doc

1.2.2.2.1.3. Avans Teminat Mektubu

İthalat akreditiflerinde satıcı firmalar eğer üretim firmalarıysa, malları imal etmek için belirli ek sürelere ihtiyaç duyabilirler. Eğer mallar uzun sürede üretilen mallarsa talep edildiği taktirde ve de yetkili mercilerin onayı ile ithal müddetine ek olarak imal süreleri tanınabilir. Bununla birlikte satıcı firmalar üretim esnasında bazı mali güçlüklerle arşı karşıya kalabilecektir. Bu güçlüklerin hafifletilmesi için mal bedelinin bir kısmının sevkıyattan önce alıcıdan istenebilmektedir.

Türkiye'deki ithal rejimi avans ödemeleri için mutlaka imal süresini şart koştuğu gibi ikinci bir şartı da eklemiştir. Bu şart, ödenen avansın işlem yerine getirilmediği taktirde, yani mallar sevk edilmediği taktirde ithalatçıya faizi ile birlikte ödeneceğine dair bir muhabir banka kontrgarantisidir. Bu kontrgaranti, satıcı firma aldığı avansa karşın göndermesi gereken malları ihraç etmediği ya da akreditif şartlarına göre temin etmediği taktirde avans tutarını, aldığı tarihten itibaren yasal faizi ile birlikte gönderen bankanın ilk talebinde, herhangi bir merciin müsaadesi alınmaksızın, defaten ve şartsız ödeneceğine ilişkin şartları taşımakta olup, gönderen bankanın adının Maliye Bakanlığının hazırlamış olduğu "kontrgarantisi kabul edilen bankalar" listesinde bulunması gerekmektedir[29].

1.2.2.2.2. Teminat Mektuplarında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Yasal olarak her hangi bir şekle tabi olmamalarına rağmen, bankalar açısından tazmin önem taşıdığı için düzenlenmesi sırasında bazı hususlara dikkat edilmelidir.

Teminat mektubunun tazmin talebi muhataba ait olduğu için, banka açısından muhatabı kimliği önemlidir. Muhatabın tazmin talebinde bulunması halinde kimliğinin belirlenmesi gerekecektir. Bu yüzden teminat mektubu düzenlendiği zaman muhatabın kimliği açıkça belirtilmelidir. Ayrıca lehtar lehine kredi tahsisi

[29] Aygün, a.g.e., s.95

yapılması gerekti için, lehtarın kimliği de önemlidir. Kredinin tahsis edildiği kişi ile teminat mektubunun lehine düzenlendiği kişi aynı olmalıdır.

Garanti akdi üçlü bir ilişkiyi gerektirdiğinden bir bankanın hem garanti veren ve hem de lehtar olması veya muhatap olması mümkün değildir.

Türkiye'de yerleşik kişilere verilecek teminat mektuplarının meblağının da Türk Lirası veya dövize endeksli Türk Lirası olarak düzenlenmesi zorunludur. 32 sayılı karar uyarınca, Türkiye'de yerleşik kişilere yabancı para üzerinden teminat mektubu verilmesi, mektup konusunun uluslar arası ihale ile ilgili olması halinde mümkündür. Bunun dışında Türkiye'de yerleşik kişilere yabancı para üzerinden teminat mektubu verilemez[30].

1.2.2.3. Kabul ve Aval Kredileri

İhracatçı tarafından keşide edilen poliçeyi kabul eden ithalatçı firmaların, mallara ödeme yapmadan sahip olmasına olanak veren bir kredi türüdür[31]. Kabul kredisi vadeli mal alım satımında başvurulan bir ödeme şeklidir. Bu ödeme şekli başlı başına bir ödeme şekli olmayıp ancak Akreditif, Vesaik Mukabili ve Mal Mukabili ödeme şekillerinden biriyle müştereken uygulama sahası bulabilmekte ve onlarla birlikte anılmaktadır. Burada satıcı firma, sevk ettiği malların bedeli için alıcı firma üzerinde vadeli bir poliçe düzenler ve poliçeyi sevk belgeleriyle birlikte kabul veya aval verilmek üzere alının bankasına veya ithalatçının kendisine gönderir. Kabul kredisi işlemlerinde poliçeler; muhabir, amir banka ya da ithalatçı üzerine keşide edilebilir. Poliçe kimin üzerine keşide edilmişse onun tarafından kabul edilmek zorundadır. İthalatçının kabulü ile birlikte ayrıca aracı bankanın da poliçeye aval vermesi isteniyorsa buna "aval kredisi" denir. Banka aval kredisine kefildir. Kabul kredisinde ise asıl borçlu olarak ihracatçıya karşı poliçenin vadesinde ödeneceğini ithalatçı adına garanti etmektedir.

[30] Hukuk web sitesi, Erişim: 13.04.07, http://www.hukuk.gen.tr/konular/konular.asp?konugrp=2&konuid=3&konuek=1
[31] Finansbank web sitesi, Erişim: 17.04.07, http://www.finansbank.com.tr/kurumsal/kabulavalkredi.jsp

1.2.2.4. Poliçe ile Finansman

Belli miktar paranın, belli bir vadede, üçüncü şahsa ödenmesi için alacaklının borçluya verdiği kayıtsız ve şartsız ödeme emri poliçedir. Poliçe üçlü bir havale ilişkisidir ve havalede en az üç kişi vardır: muhatap, keşideci ve lehtar. Muhatap poliçeyi kabul etmekle asıl borçlu olur. Kabul edilmediği sürece ise asıl borçlu olan keşidecidir.

Poliçe ihracatın finansmanında en temel araçlardan biri sayılmaktadır. İhracatçı ihraç edilen mallar tutarında bir poliçe düzenleyerek, söz konusu tutarın belirtilen vadede kendisine ödenmesi için ithalatçıya veya onun bankasına ya da kendi bankasına ödeme emri vermektedir. Dış ticarette kullanılan poliçe genelde ihracatçı (alacaklı) emrine keşide edilir. Bu durumda poliçenin hem keşidecisi (alacaklı) hem de lehdarı ihracatçıdır. Muhatap ise ya ithalatçı ya ithalatçının bankası ya da ihracatçının bankasıdır.

1.2.3. Diğer Finansman Yöntemleri

Dış pazarlardaki gelişmeler ve küreselleşmeyle artan uluslararası rekabet, yeni, alternatif finansman yöntemlerinin ortaya çıkıp uygulanmasını gerekli kılan başlıca faktörlerdir. Bu yöntemler aşağıda leasing, factoring ve forfaiting başlıkları altında incelenmiştir.

1.2.3.1. Leasing

İngilizce bir kelime olup, "finansal kiralama" anlamına gelmektedir. Finansal kiralama, bir malın belli bir kaynak ya da kredi kullanarak alınması yerine, leasing firması tarafından satın alınarak, kiracıya kiralanmasıdır.

Modern anlamı ile leasing, 1930'lu yıllarda ABD'de ekonomik bunalım sonrası yaşanan finansman güçlüklerine bir çözüm getirmek amacıyla ortaya çıkmıştır. İlk modern leasing şirketi 1952 senesinde ABD'de kurulmuştur. Daha sonra bunu Kanada, İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'da kurulan şirketler

izlemiştir. 1963'de bugün Leasing alanında en iddialı ülkelerden biri olan Japonya devreye girmiştir. 1970'lerden itibaren dünyada bu sektörün büyük artış gösterdiği, 8 kat büyüdüğü gözlemlenmektedir. Bugün yılda yaklaşık 750 milyar ABD doları tutarında finansal kiralama işlemi yapılıyor ve toplam yatırımların %25'i finanse ediliyor. Dünya leasing pazarında birinci sırada olan ABD'yi Kıta Avrupa'sı ve Uzakdoğu ülkeleri izliyor. Türkiye'de ise leasing'in hukuki yapısı 1985 yılında çıkarılan kanun ile oluşturulmuş ve ilk leasing şirketi 1986 yılında kurulmuştur.

Leasing temelde orta vadeli kredi işlemidir. Alışılmış kredi ilişkisinden farkı, kredinin kiracıya nakit olarak verilmemesidir. Kiracı, işinde kullanmak üzere almak istediği sabit kıymeti seçer ve leasing şirketinden bu işlem için kendisine kredi tahsis edilmesi talebinde bulunur[32].

1.2.3.1.1. Leasing Tarafları ve İşleyiş Şekli

a. Kiralayan: Finansal Kiralama Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Yönetmeliğe göre, Türkiye'de leasing işlemlerini Katılım Bankaları, Finansal Kiralama (Leasing) Şirketleri ile Yatırım ve Kalkınma Bankaları gerçekleştirebilirler.

b. Kiracı-Yatırımcı: Hukuki işlem yapmaya yetkili her türlü kişi ya da kuruluş Finansal Kiralama işlemi yapabilir. Anonim Şirketler, Limited Şirketler, Kollektif Şirketler, Şahıs Firmaları, Kooperatifler, Yabancı Sermaye Şirketleri ve Ortak Girişimler (J.V.), Vakıflar, özetle tüm tüzel kişiler bu işlemden yararlanabilirler. Mevcut Finansal Kiralama Kanunu gereği gerçek kişiler leasing'den yararlanamazlar.

Leasing sisteminin işleyişi aşağıdaki gibidir:

Yatırımcı, Leasing Şirketi, Üretici-Satıcı işletme olmak üzere 3 taraf bulunmaktadır. Yatırımcı kiralamak istediği malı seçerek, satın alınması için leasing şirketi ile bir leasing sözleşmesi imzalar. Leasing şirketi kiralanacak varlığı, satın alarak yatırımcıya teslim eder. Yatırımcı kiralama bedellerini sözleşmede öngörülen belli dönemlerde, malı kiralayan leasing şirketine öder.

[32] GSD Tekstil Leasing web sitesi, Erişim 17.04.07, http://www.tekstilleasing.com.tr/Pages.jsp?ContentId=TLLeasingWhat&LanguageCode=TR

1.2.3.1.2. Leasingin Türleri

Temel olarak operasyonel ve finansal leasing olmak üzere iki ayrım yapılmaktadır.

Operasyonel Leasingde kiraya konu olan mala yatırımcı tarafından belirlenmiş dönem sonuna kadar sahip olunur. Kiralama dönemi sonunda mal leasing firmasına geri verilir. Kiralanan teçhizatın bakım ve teknik destek yükümlülüğü leasing firmasında kalmakta, bakım masrafları ise ayrı bir sözleşmede düzenlenmektedir. Yatırımcının görevi sadece dönem boyunca anlaşma ile belirlenen tutarları ödemekle sınırlıdır. Eskime ve aşınmayla geri alınma tarihinde ortaya çıkabilecek muhtemel fiyat değişimi riski kiraya veren leasing firmasındadır.

Finansal Leasingde ise kiraya verenin, kiralanan mala ait bütün risk ve menfaatlerin kiracıya devredilmektedir. Buradaki temel fark yatırımcının kiralama dönemi sonunda kiraladığı teçhizata sahip olmasındadır. Finansal Leasingde, kiracı kuruluş bakım ve teknik destek ile ilgili her hangi bir sorumluluk taşımamaktadır. Malın tesliminden sonra her türlü hasar kiracı firmaca karşılanmakla beraber, teslim sırasında kiracı işletme her türlü muayene ve kontrolü yaptırarak, ortaya çıkabilecek eksiklikleri leasing şirketi ile çözmektedir.

Finansal Leasing kendi içinde kiracı ile leasing kuruluşunun yerleştiği ülke esas alınarak ikiye ayrılmaktadır. Eğer kiracı ile Leasing kuruluğu aynı ülkede faaliyet gösteriyorlarsa "yurtiçi leasing", farklı ülkelerde bulunuyorlarsa "uluslararası leasing" başka bir deyişle "ihracat leasingi" söz konusudur. Bu iki çeşit finansla kiralama işleyişi itibariyle tamamen bir birilerine benzemekle beraber, uluslararası leasing aşağıdaki ek özellikler taşımaktadır.

- Yıllık kira bedeli 25.000 ABD dolarının altında olmamalı
- Söz konusu mal sözleşmenin düzenlendiği yılda üretilmiş olmalı,
- Kiralanacak mal uluslararası leasinge konu mallar listesinde olmalı,

- Kiralanacak olan yatırım malı birinci el olmalıdır[33].

Bununla birlikte ana türlerle ek olarak doğrudan veya dolaylı, net veya brüt, kaldıraçlı, satış ve geri kiralama gibi özellikli leasing türleri de mevcuttur.

1.2.3.2. Factoring

Faktoring, bir mal veya hizmet satışından doğmuş veya doğacak olan vadeli alacakların satın alınarak bu alacaklar karşılığında peşin ödeme yapılması, bu alacaklara ilişkin muhasebe kayıtlarının tutularak tahsilat hizmetlerinin verilmesi ve söz konusu alacakların ödenmeme riskinin üstlenilmesi gibi hizmetlerin bir arada verildiği bir finansal hizmet paketidir.

Çağdaş factoring; bundan 200 yıl öncesine dayanan, Kuzey Amerika tekstil pazarından kaynaklanan bir kredi yöntemi, finansal tekniktir. İlk factorlar, bir ücret karşılığında, Amerikalı alıcıların ödemelerini garanti altına alan İngiliz yünlü kumaş fabrikalarının Amerika'daki satış temsilcileri idi.

Esas olarak büyük ölçüde kredili satış yapan firmalar, bu satışlardan doğan alacak haklarının factoring şirketi ya da factor diye isimlendirilen finansal kuruluşlar tarafından satın alınması ile alacaklarını temlik ederler.

Bu sözleşmeye göre, ihracatçı, ithalatçıdan tahsili gereken alacaklarını factore kesin olarak satar. Factoring kuruluşunun alacaklarını tahsil edememesi durumunda ihracatçıya rücu hakkı yoktur. Böylece factoring kuruluşları, ihracatçıyla aralarındaki sözleşme gereği sadece kredi değerliliği olan yabancı ithalatçılarca ödenecek faturaları factoringe kabul etmektedir.

1.2.3.2.1. Factoringde Taraflar ve İşleyiş Şekli

Factoring işleminde dört taraf vardır:

- Dışsatımcı: Kredili mal satışı yapan ihracatçı taraf

[33] Oyakbank, **Factoring ve Leasing**, Eğitim Bölümleri Yayınları, İstanbul, 2003, s.43

- Dışalımcı: Kredili mal alışı yapan ithalatçı taraf
- Kredili satışa garanti veren (aval) banka – muhabir banka
- Alacak hakkını satın alan banka (factor)

Çalışma mekanizması ise aşağıdaki gibidir:

Öncelikle satıcı ve alıcıların güvenirliliğinin tespit edilebilmesi için factor satıcıdan (ihracatçıdan) aşağıdaki belgeleri talep eder:

1. Satıcının son üç yıllık finansal tabloları
2. İmza Sirküleri
3. Kuruluş Gazetesi
4. Son sermaye artırımı ile ilgili ticaret sicil gazetesi
5. Hazirun Cetveli
6. Alıcı ile olan yıllık ticaret hacmi
7. Alıcının adresi ve bankası
8. Alıcı ile temas kurma izni (satıcının onayına bırakılır)[34]

Factor bu bilgiler ışığında müşterisi ve borçlu hakkında istihbarat yapar ve müşteriye imzalanacak factoring sözleşmesinin şartlarını, komisyon ve uygulanacak faiz oranını sunar. Müşteri ile varılacak anlaşma çerçevesinde factoring sözleşmesi imzalanır ve satıcının alacaklarını factora temliki ile çalışmalara başlanır. Satıcı firma diğer taraftan mallara ait ödemenin factore yapılacağını belirten temlik notlu faturayı ve factoring işlemine başlandığını belirten metni alıcıya gönderir. Daha sonraki aşamada ihracatçı faturanın kopyasını, factoring temlik formunu ve yükleme belgesini factore teslim ederek factoring işlemini başlatır. Son olarak factor, fatura bedelini vadesinde alıcıdan tahsil eder. Tahsil ettiği miktar paradan eğer ön ödeme yapılmışsa ön ödemeyi, factoring komisyonunu, factoring ücretini ve işlem masraflarını düşerek bakiyeyi satıcıya öder.

[34] Şeker Factoring web sitesi, Erişim: 20.04.07, http://www.sekerfactoring.com/sourcedesign/sekerfactoring01.asp?sayfa_id=sekerfactoring.%7B863B276D-2507-419B-8BC1-7034F5EB5ADF%7D&web_id=sekerfactoring

1.2.3.2.2. Factoringin Türleri

İhracat Factoringi: Alacak riskinin borçlunun ülkesindeki muhabir factor tarafından üstlenildiği ve ihracatçıya finansman desteğinin sağlandığı türdür.

İthalat Factoringi: İthalatçının bulunduğu ülkedeki factorun yurt dışındaki muhabiri aracılığı ile, yurt dışındaki ihracatçı firmaya ödemenin yapılma garantisinin verildiği ve yurt içindeki ithalatçı firmanın akreditif açmaksızın ithalat yapabilmesini sağlayan factoring türüdür.

Ödeme Vadesinde Factoring: Finansman desteğinin verilmediği, sadece vadede tahsil yapılmasının müşteriye garanti edildiği türdür.

İskontolu Factoring: Borcun ödenmesi riskinin ve tahsil işleminin tamamen satıcı firmaya bırakıldığı, sadece finansman desteğinin verildiği factoring türüdür.

Açık Factoring: Satıcı müşterisine gönderdiği faturalara, alacağın factore devredildiğini ve ödemelerin vadesinde doğrudan factore yapılmasına dair bir etiket koyduğu factoring çeşididir.

Gizli Factoring: Satıcının faturaların üzerine ödemelerin factore yapılacağına dair bir not koyduğu taktirde alıcı ile ilişkilerinde bulunan olumsuz bir etki ortaya çıkabileceği düşünülerek factorün adını tamamen gizli tutmasıyla gerçekleşen factoring türüdür.

1.2.3.3. Forfaiting

Forfaiting, ihracattan doğan orta vadeli bir alacağın iskonto karşılığı bir forfaiting şirketine satışı işlemidir. Çoğunlukla sermaye mallarına uygulanır[35]. Söz konusu alacakları satın alan gerçek veya tüzel kişi olan forfaiter banka veya bir uzman kuruluş olabilir.

Forfaiting, dünya ekonomik yapısının önemli değişmelere uğradığı 1950'li yılların sonlarına ve 196O'lı yılların başlarına kadar uzanan kısa bir geçmişe sahiptir. Uluslararası ticarette meydana gelen büyük genişleme, dış alımcıların 90 ve 180 günlük kredilerden daha uzun süreli kredi isteminde bulunma eğilimi ortaya

[35] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans,** Güzem Yayınları, İstanbul, 2001, s.375.

çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, bu zamanlarda ticari engellerin azaltılması; gelişmekte olan Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın büyüyen önemine rağmen bu ülkelerle yapılan ticaretin Batılı ülkeler açısından pek çok finansal problemler doğurması forfaiting'in doğuşunu hazırlayan sebepler olmuştur.

Forfaiting, dış satım işlemleriyle meydana gelen, uygulamada bir banka garantisi ile güvence altına alınmış, genellikle orta süreli senetli ya da kayıtlı senetlerin kesin satışı şeklinde de tanımlanmaktadır.

Forfaiting, factoringe göre genelde uzun vadeli ve yüksek bedelli satışlar için gerçekleştirilir. Özellikle yatırım malı ve hizmeti ihracatından doğan ve belli bir ödeme planına bağlı olarak tahsil edilebilecek olan alacakların bir banka veya bu konuda uzmanlaşmış olan bir kuruluş tarafından satın alınmasıyla gerçekleşir. Bu işlemde genellikle ithalatçının borcu karşılığında ihracatçıya verdiği emre yazılı senet veya poliçe kullanılmakta ve işlem gerçekleştirildikten sonra ihracatçının hiçbir yükümlülüğü kalmamaktadır. Forfaiting toplam alacağın %80-90'ını içeren bir işlemdir. Zira uygulamada ihracat bedelinin genellikle %10-20'si peşin olarak alınmaktadır[36].

1.2.3.3.1. Forfaitingin Özellikleri ve İşleyişi

Forfaiting'de vade 3 aydan başlayarak 10 yıla kadar uzamakta olup, süresi; ihracat-ithalat konusu ürüne, ihracat yapılan veya ithalatı yapan ülkeye ve dünya ekonomilerine göre belirlenir. En temel özellik, büyük hacimli ihracatlara uygulanması ve gayri kabili rücu olarak gerçekleştirilmesidir.

Forfaitingde ödemeler genellikle ABD doları veya EUR cinsinden yapılmaktadır. Senetlere uygulanan iskonto oranları ise Europara piyasalarında geçerli olan faiz oranlarına göre düzenlenir. Teorik olarak dünyada geniş çapta yayılmasına rağmen, pratikte oldukça seyrek uygulanmaktadır.

[36] Niyazi Berk, **Bankaların Dışa Açılması ve Dış Kredi İlişkileri**, Yapı Kredi Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Bankacılık Araştırmalar Dizisi, No:4, İstanbul, s.34

Bu yöntemin varlığından söz edilebilmesi için öncelikle ihracatçı ile ithalatçı arasında bir satım sözleşmesinin yapılmış olması gerekir. Bu sözleşmede taraflar malın teslim şartları ile birlikte ödeme şartlarını, kredi süresini, ödenmesi gereken peşinat tutarını, taksit tarihlerini ve miktarını da kararlaştırırlar. İhracatçı forfaiter ile bağlantı kurar ve ondan kendisini finanse etmesini ister. Uygulamada, ihracatçı ile forfaiter arasındaki bağlantı, satım sözleşmesinin yapılmasından önce kurulmaktadır. İthalatçı, satış sözleşmesinden sonra, borçlu olduğunu gösteren belgeleri imzalayarak kendi ülkesinde bulunan bankasına vermektedir. Bu banka, belgelerdeki miktarların ithalatçı tarafından ödeneceğini garanti ederek bunların ihracatçının bankasına göndermektedir. İhracatçının bankasına bir yazı yazarak, bu belgelerin ancak ihracatçı tarafından malların gönderilmek üzere yüklendiğini gösteren evrakların gösterilmesi halinde ona teslim edileceğini bildirmektedir. Forfaiting işleminde araya ihracatçının ve ithalatçının bankasının sokulmasının nedeni, satımın ülke dışı satım olması nedeniyle tarafların bir araya gelmesinin zor hatta olanaksız olmasıdır. Belgelerin veya senetlerin gösterilmesi veya teslimi gerektiği durumlarda, konusunda uzman olan bankaların aracı olarak kullanılması taraflar için büyük kolaylık sağlayacağı gibi işlemlerin güven içinde ve hızlı bir şekilde yapılması sonucunu da doğurur. İhracatçı mallan gönderir ve kendi bankasına giderek malları gönderdiğine ilişkin belgeleri gösterir. Bunun üzerine ihracatçının bankası, malların şevkine ilişkin belgeleri ithalatçının bankası aracılığı ile ona gönderir ve ithalatçının bankası vasıtasıyla aldığı senetleri ihracatçıya verir. İhracatçı bunları forfaiter'a devreder ve iskonto işleminden sonra kendisine ödeme yapılır. Forfaiter elde ettiği bu senetleri vadelerine kadar kendisinde muhafaza edebileceği gibi başka forfaiterlara da satabilir[37].

1.2.3.3.2. Factoring – Forfaiting Karşılaştırması

Her iki finansman yönteminde alacakların satın alınması söz konusudur. Satıcılar her iki uygulamayla nakit akımlarını iyileştirip, risklerini azaltıp müşterilerine daha esnek ödeme yöntemleri sunarak rekabet güçlerini artırabilirler.

[37] Özdemir, a.g.e., s.218.

Aşağıdaki tabloda her iki yöntemin genel özellikleri belirtilerek karşılaştırılmaktadır.

Tablo 1.2: Factoring ile Forfaitingin Karşılaştırması

FACTORİNG	FORFAİTİNG
OECD ülkelerinde daha fazla uygulama alanı bulmaktadır, fakat gelişmekte olan ülkelerde de giderek yaygınlaşmaktadır.	Daha çok uluslararası boyuttadır. Banka garantisi bulunduğu için daha geniş şekilde uygulanabilmektedir.
Tüketim mal ve hizmetleri işleme konu olur.	Daha çok büyük projelerdeki yatırım malları finanse edilir.
Tek bir işlemdeki vade genelde 30 -180 gündür.	Vade 1 – 7 yıl arasındadır.
İşlem tutarı genelde 2.000 ile 100.000 ABD doları arasındadır. Dünyadaki ortalama tutar 29.000 ABD dolarıdır.	Minimum tutar 25.000 ABD dolarıdır. Genelde 500.000 ile 20 milyon ABD. doları arasında değişmektedir.
Her türlü ihracat talebinde kullanılabilir.	Genelde belgeli ihracat talepleri kabul edilir.
Factor, satıcının toplam alacaklarının büyük bir kısmını işleme koymak ister.	Çoğu işlem tek anlaşmalıdır.

Kaynak: Edwin Masimba Moyo, "Horticultural Trade Finance: Tying Western Counter Parties into the Deal"**,** UNCTAD, Geneva, 2001, s.7.

Bu iki finansman yönteminin temel farklarından biri, forfaitingde satıcının tek bir işlemi söz konusu iken, factoringde cari ve ileriki tarihteki işlemler bir bütün olarak işlem görür. Başka bir ifadeyle, factoringde ihracatçı alacaklarının tamamını veya bir kısmını (gelecektekiler dahil) factore satarken, forfaitingde tek bir satış işlemi ele alınır. Diğer bir farklılık vade yapısında ortaya çıkmaktadır. Factoring genelde kısa ve orta dönemli, forfaiting ise çoğu zaman orta ve uzun dönemli alacakları kapsamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİ

XVIII yüzyılın ortalarından itibaren, dünya ekonomisi farklı bir süreç içerisine girmeye başlamıştır. Yaşanan sanayi devrimi ve teknolojideki gelişmeler, bundan sonra insanlığın ve ülke ekonomilerinin büyük ölçüde bağımlı hale geleceği petrol olgusunu ortaya çıkarmıştır. Tüm bu değişimler, o dönemde dünya petrol üretiminin neredeyse yarısının gerçekleştirildiği, Rusya İmparatorluğu'nun bir bölgesi olan Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de de güçlü bir şekilde hissedilmekteydi. Bölge önemli bir iş merkezine çevrilmiş, Avrupa'dan önemli miktarda yabancı sermaye Bakü'ye akmaktaydı. İlk bankanın kuruluşu da bu zamana denk gelmektedir. 1918 yılından 1920 Sovyet işgaline kadar kısa sürelik bağımsızlık dönemi geçiren Azerbaycan, bu dönemde önemli icraatlarda bulunmuştur. Daha sonra 70 sene boyunca Sovyetler Birliği'nde Merkezi Yönetimle yönetilen ülke, 18 Kasım 1991 tarihinde bağımsızlığını tekrar elde etmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci de bu tarihten itibaren başlamaktadır.

2.1. AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettiği günlerden hemen sonra hızlı bir tempo ile serbest piyasa ekonomisinin kurum ve kuruluşlarını hayata geçirmeye çalışmış, bir dizi yasal ve idari düzenlemeyi başlatmıştır. Ancak, genellikle eski kurumlar varlıklarını yeni sistemde de korumuşlar, sadece yapı ve düzenlerinde değişmeler geçirmişlerdir.

2.1.1. Azerbaycan Ekonomisinin SSCB Dönemindeki Finansal Yapısı

Azerbaycan ekonomisi bağımsızlığını kazandığı döneme kadar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) bağlı bir cumhuriyet olmuştur. Bankacılık ve finansal kurumlarla ilgili kararlar Moskova'da bulunan Devlet Plan Komitesi'nin (Gosplan) planlarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Aslında, merkezi planlı ekonomilerin bankacılık ve finansal kurumlarla ilgili uygulamaları da devlete ve devlet kuruluşlarına kredi vermekten öte bir anlam taşımamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde SSCB Gosbank'ın şubesi konumunda bir Azerbaycan Cumhuriyeti Gosbank'ı, SSCB Sberbank'ın şubesi durumunda olan Emanet Bankası (Tasarruf Bankası), Promstroibank'ın şubesi konumunda Sanayi Yatırım Bankası, Agroprombank'ın şubesi konumunda Tarım Bankası ve Vneskehenombank'ın şubesi olan Beynelhalk Bank (Uluslararası Banka) faaliyet göstermekteydi. Bu şubelere fonlar merkezi plana göre dağıtılıyor, bu bankalar da merkezi planın kredi ve hesaplarını uygulamaya çalışıyorlardı. Ayrıca halkın tasarruflarını da muhafaza ediyorlardı. Hiç birisi fonların arttırımı veya dağıtımı konusunda karar verici bir konumda değildi. Sovyet sisteminin dağılmasından ve Şubat 1992'deki Başkanlık Kararnamesi'nden sonra Moskova şubesi olarak faaliyet gösteren bu bankalar Moskova ile bağlarını koparark bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bankaları olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir[38].

1991 yılında SSCB Gosbank'ının izin vermesiyle ve onun denetimine tabi olarak Azerbaycan'da ticari bankalar da faaliyet göstermeye başladılar. Bu bankalar devlet kuruluşları tarafından kurulmuşlardı. Faaliyet olarak da özel sektöre, sanayiye ve küçük teşebbüslere kredi vermekteydiler. Kredi kaynakları ise merkez bankasının kendilerine açtığı kredilerden oluşmaktaydı. 1991 yılında bu bankaların kredi hacimleri 0,2 milyar Ruble'den, 1.1 milyar Ruble'ye ulaşmıştı. Bu sahada faaliyet gösteren bankaların en önemlileri Azalbank ve İlkbank isimlerini taşıyordu. Bu bankalara dövizli işlemler yapma yetkisi de tanınmıştı.

Azerbaycan'ın dış ödemeleri ve dışarıdan alacakları da Eski Sovyet sistemi kurumlarından olan ve "şubeler arası karşılıklı hesaplaşma" olarak adlandırılan bir usule göre gerçekleştiriliyordu. Bu usulde, kuruluşlar arası ödemeler banka ödeme emirlerine geçiriliyor, diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile olan ödeme emirleri Moskova'daki merkezi birim kanalıyla işlem görüyordu. Cumhuriyet bankaları arası hesaplar burada uyumlaştırılıyordu, ancak ödenmemiş borçlar ve ortaya çıkan dengesizlikler uzun süre belirsiz olarak kalıyordu. Bu sistem 1 Ocak 1992'de Cumhuriyetler arası işlemlerin tasfiyesi amacıyla safha safha ortadan kaldırılmaya başlandı.

[38] Muhammet Akdiş, "Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar"**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 99, İstanbul, 1995, s.107.

Görüldüğü gibi, eski Sovyetler döneminde Azerbaycan ekonomisinde bir para piyasası, sermaye piyasası ve serbest piyasa sistemi içinde yer aldığı şekliyle bir finans sektörü bulunmuyordu. Var olan kurumlar da, devlet denetimli ve merkezi plana uygun olarak faaliyet gösteriyordu. İsimleri benzese de, yapıları piyasa kurallarına göre işleyen bir sistemle tamamen farklı özellikler göstermekteydi.

2.1.2. Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci

Azerbaycan bağımsızlığı ile birlikte serbest piyasa sistemine geçme çalışmalarını da başlatmıştır. Mayıs 1991'de Azerbaycan Başkanı piyasa ekonomisi sisteminin temel kurumlarına geçişi mümkün kılan "Ekonomik Bağımsızlığın Temelleri" hakkındaki kanunu onaylamıştır. Birçok alanda da gerekli yasal düzenlemeler başlatılmış ve hazırlanan 22 kanundan beşi Aralık 1991 ile Şubat 1992 arasında hemen onaylanmıştır. Bu düzenlemeler içerisinde bankacılık kesimi de bulunmaktadır.

Merkezi planlı ekonomilerde fiyatlar da diğer ekonomik olaylar gibi merkezi otorite tarafından belirlenmektedir. Sosyalist ülkeler özellikle enflasyonist baskılardan da kurtulmak amacıyla mal ve hizmetlerin fiyatlarını üretim maliyetlerinin altında ve suni olarak düşük tutmuşlardır. Temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında da sübvansiyonlar uygulamışlardır. Ancak yeniden yapılanma süreci ile birlikte dünya fiyatlarına uyum zorunluluğu da kendisini göstermiştir[39].

Azerbaycan hükümeti de fiyatlarda serbest piyasa sistemine geçmeyi hedeflemiş ve Ocak 1992'de üretici fiyatlarının %90'ı ve tüketici fiyatlarının %80'i serbest bırakılmıştır. Gaz, elektrik, devlet taşımacılığı, haberleşme ve temel tüketim maddelerini içeren 14 mal grubu dışındaki mallarda fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Nisan 1993'deki yeni fiyat serbestisi ile ekmek, bebek maması dışındaki tüketim mallarının fiyatları ve telefon dışındaki haberleşme fiyatları serbest bırakılmıştır. Ulaştırma, petrol, elektrik ve gaz fiyatları halen de kontrol altında tutulmaktadır.

[39] Woody Kathleen J., **Soviet Banking and Finance**, A Woodhead-Faulkner Special Report, New York, 1990, s.171.

Tarımsal ürünlerin fiyatlarında da benzer serbestlik uygulanmış, üzüm, tütün, pamuk, çay, tahıl ve ipek ürünlerinin fiyatlarının üretici ile alıcı devlet kuruluşları arasında belirlenmesi esası kabul edilmiştir[40]. Tümüyle düşünülen bir fiyat serbestisi, Azerbaycan sanayisinin aşırı fiyat artışlarına yol açabilen tekelci yapısı nedeniyle mümkün olamamaktadır. Tam fiyat serbestisi ancak özelleştirmenin tamamlanması ile mümkün olabilecektir.

Azerbaycan'da Ocak 1993'de özelleştirmenin temel esasları belirlenmiştir. Her yıl yapılması gereken özelleştirme programları için ihtiyaç duyulan formülasyon ve uyumlaştırmanın esasları ortaya çıkmış ve ilk taslak özelleştirme planı 1993 ortalarında tamamlanmıştır. Ancak, parlamentonun onayından geçmediği için başarısız olmuştur. 1993 yılının sonlarında devlete ait evlerin içinde oturan sahiplerine karşılık alarak (bedelli) devri kabul edilmiştir. Toplam devlet evlerinin yaklaşık 1/3'ü olan 60.000 ev özelleştirilmiştir. Aynı şekilde, kanunun izin vermesiyle 7.000 devlet tesisinden 3000'i özelleştirilmiştir. 1994 – 1995 yıllarını kapsayacak özelleştirme programı ise Nisan 1994'de onaylanmıştır. Buna göre devlet mülkiyetinde olan işletmeler 5 gruba ayrılmış ve özelleştirmenin üç aşamada tamamlanması öngörülmüştür. 1994–1995 döneminde ticaret ve hizmet amaçlı küçük işletmeler, 1996–1998 döneminde maddi üretim faaliyetinde bulunan orta ölçekli işletmeler, 1998 sonundan itibaren birkaç yıl içerisinde de büyük ölçekli sınai kuruluşların özelleştirilmesi hedeflenmiştir[41].

Azerbaycan ekonomisinin yeni bir sisteme geçiyor olmasının getirdiği yasal, idari, finansal problemlerin yanında, Karabağ konusunda Ermenistan ile olan ihtilaf ve savaş durumu da, ekonominin tüm sektörlerindeki gelişmeleri ve düzenlemeleri geciktirmektedir. O nedenle, programlandığı ve takvime bağlandığı halde, fiyat serbestisi ve özelleştirme konularında da planlanan işler zamanında yapılamayabilmektedir.

[40] Azerbaycan Ülke Raporu, Tika Yayınları No:3, s.22
[41] Economic Review, IMF, September-1994, s.28.

2.1.3. Bankacılık ve Finansal Kurumlar Alanındaki Gelişmeler

Merkezi planlı ekonomiden piyasa sistemine geçen ekonomilerdeki ilk düzenlemeler bankacılık alanında olmakta ve bu ekonomiler tek banka sisteminden iki kesimli banka yapısına geçmektedirler. Azerbaycan da benzer bir yol takip etmiş, serbest pazar ekonomisine geçme yolundaki en önemli adımlardan birisini oluşturan bankacılık ve merkez bankacılığı konusundaki düzenlemeleri geciktirmeden yürürlüğe koymuştur. 7 Ağustos 1992'de merkez bankası hakkındaki kanun ile bankalar ve banka faaliyetleri hakkındaki kanun arka arkaya yürürlüğe girmiştir. Bunlarla Azerbaycan iki kesimli banka sistemine geçmiştir. Bu sisteme göre dört ayrı devlet bankası ve özel ticari bankalar piyasadaki yerlerini almaya başlamışlardır. Milli Bank(Merkez Bankası), Agrar-Sanayi (Tarım-Sanayi) Bankası, Sanayi-Investiya(Sanayi-Yatırım) Bankası, Emanet Bank(Tasarruf Bankası) ve Beynelhalk Bank(Uluslararası Banka) devlet bankaları olarak kurulmuşlardır. Ayrıca ticari bankaların faaliyetleri de serbest bırakılmıştır Bu bankaların serbest piyasa merkez bankacılığı ve ticari bankacılık alanındaki deneyimsizlikleri ve eksiklikleri de her geçen gün giderilmeye çalışılmaktadır.

1 Ocak 1994 tarihi itibariyle Azerbaycan kendi milli parası olan Manat'ı yegane yasal geçerli para olarak ilan etmiştir. Döviz piyasalarındaki gelişmeleri yerleştirmek amacıyla da 1993 yılının Ağustos ayında "Bakü Bankalar Arası Döviz Borsası"(Borsa) kurulmuştur. Bu borsada Ukrayna Karbovanetlerinin, Rusya Rublelerinin ve Amerikan Dolarlarının alış-verişi yapılarak Manat değerinin istikrarını koruması hedeflenmiştir. Ancak borsanın çalışması 1995 yılının başlarında mümkün olabilmiştir.

Azerbaycan yetkilileri bütçe dışında yer alan ve geniş bir sosyal güvenlik şemsiyesi içeren çeşitli fonlar kurmuşlardır. Şu anda çok büyük işlerliğe sahip olmayan bu fonların daha ilerde finans sisteminin önemli uzuvları olmaları muhtemeldir. Bu fonlar, 1991 yılında oluşturulan Emeklilik Fonu, Sosyal Sigortalar Fonu, İstihdam Fonu gibi üç ana fondan oluşmaktadır. Bu fonlardan emeklilik fonu ve sosyal sigortalar fonu birleşerek 1992 yılında Sosyal Koruma Fonu'nu meydana

getirmiştir. Ayrıca 1993 yılında Özel Teşebbüsü Destekleme Fonu adını taşıyan yeni bir fon da kurulmuştur.

Menkul kıymetlerin ihraç edilmesi ve bunların serbest piyasada satılması ile ilgili yasal düzenlemeler 24 Kasım 1992 tarih ve 383 numaralı kanun ile yapılmıştır. Ancak, özelleştirmenin yapılmamış olması, ticaret kanunu, sermaye piyasası kanunu, icra iflas kanunu, mülkiyet hakları ve ticari anlaşmazlıklarda mahkemeye müracaat-dava açma gibi diğer konulardaki düzenlemelerin yasalaşmamış veya işlerlik kazanmamış olması nedeniyle, gerek menkul kıymet ihracı ve gerekse bunların birincil ve ikincil piyasalarda satışı işlemleri henüz başlamamıştır. Bu konularla birlikte, menkul kıymetler borsası kurulması ile ilgili idari hazırlıklar devam etmektedir[42].

2.2. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI (ACMB)

Azerbaycan'da serbest piyasa sisteminin kurallarına göre işleyen bir merkez bankacılığı, bankacılık ve diğer finansal kurumlar bağımsızlığı takip eden yıllarda adım adım uygulamaya geçmişlerdir. Bu geçiş, finansal kurumların serbest piyasa sistemi içerisindeki önemine uygun hazırlıklar ve çalışmalarla yürütülmüş ve günümüzde büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Şüphesiz finans sektör içindeki en büyük rol merkez bankalarına ait bulunmaktadır. Ödeme sistemi denildiğinde tersine çevrilmiş bir üçgeni hatırlamak gerekmektedir. Alt uçta merkez bankası vardır. Üstte ise finans sisteminin diğer unsurları yerleşmektedir. Ayrıca bankaların bankası, para ve kredi politikalarının belirleyicisi durumundaki merkez bankası, piyasa sisteminin de temel kurumlarından birisini oluşturmaktadır.

Azerbaycan Merkez Bankası 400 Milyon Ruble sermaye ile kurulan ve sermayesinin tamamı devlete ait olan bir tüzel kişiliktir. Merkez Bankası geçmiş SSCB devrindeki Sanayi-Inşaat (Tikinti) Bankası ile, Tarım (Agrar) Sanayi Bankası

[42] Akdiş, a.g.e., s.110-111

esaslarında kurulmuş ve bu iki bankanın aktif ve pasiflerinin 1 Ocak 1992'ye kadar Merkez Bankasına (Milli Bank) devredilmesi ile faaliyete başlamıştır[43].

12 Kasım 1995 senesinde yeni Anayasanın kabulüyle, bankacılık sisteminde de bazı yeni düzenlemelerin yapılması ihtiyacı doğmuştur. Bu yüzden de 10 Haziran 1996 yılında "Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası", 14 Haziranda ise "Azerbaycan Cumhuriyeti Bankalar ve Faaliyetleri" hakkında kanunlar kabul edilmiştir. Geliştirilen bu kanunlarla Azerbaycan Bankacılık Sisteminin dünya bankacılık sistemine yaklaştırılması ve diğer kredi teşkilatlarının oluşturulması amaçlanmıştır.

Fakat sürekli gelişen bankacılık sistemi, yenilenen yöntemler ve günün koşullarına uyum ihtiyacı; bankacılık mevzuatında da bazı değişikliklerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Tüm bunları dikkate alarak Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 26 Aralık 2002 tarihli fermanı ile, 2002–2004 yılları süresince "Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında" ve "Bankalar Hakkında" kanunlar hazırlanıp 2004 senesinde kabul edilerek uygulamaya konmuştur.

2.2.1. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Yapısı ve Organizasyonu

Merkez Bankası yedi kişiden meydana gelen bir İdare Heyeti (İcra Kurulu) tarafından yönetilir. İdare heyeti, idare heyetinin başkanı, dört yardımcısı ve dışarıdan seçilen iki kişiden meydana gelmektedir. Merkez Bankası'nın idare heyeti başkanını, onun birinci yardımcısını ve idare heyetinin diğer üyelerini Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın önerisi ile Azerbaycan Meclisi 5 yıl müddetle tayin etmektedir. Milli Meclis idare heyeti üyelerini süresinden önce görevinden almak yetkisine de sahiptir. Merkez Banka'sının genel müdürlük seviyesindeki birimleri ile yaptıkları işler ise aşağıda özetlenmektedir.

[43] 11.2.1992 Tarih ve 566 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı.

2.2.1.1. Para Politikası Dairesi

Merkez Bankası'nın para politikası bölümü, para değerinin istikrarını korunması, enflasyonun ve ekonomik darboğazların önlenmesi, hedeflenen ekonomik amaçların gerçekleşmesi için gerekli olabilecek para ve kredi politikalarının belirlenmesi konularında bilgi toplamakta ve öneriler sunmaktadır. Para-kredi politikası bölümü, Merkez Bankası'nca Azerbaycan Milli Meclisine sunulan para-kredi siyasetinin ana istikametleri projesinde belirlenen hedeflerin tutturulması için yapılması gerekenleri tespit etmektedir.

2.2.1.2. Tetkik ve İstatistik Dairesi

Tetkik ve İstatistik Bölümü, ekonomiyle ile ilgili araştırmalar ve öngörülerin yapılması, yeni modellerin oluşturulması işlemlerini hayata geçirmektedir. Bir anlamda Merkez Bankasına teorik destek sağlamaktadır. Ayrıca bankacılık sistemi ve sermaye piyasasının araştırılması, verilerin elde edilerek istatistiklerin oluşturulması, ekonomiyle ilgili bilgilerin düzenlenmesi ve reel sektörün gözetilmesi bölümlerini kendi bünyesinde toplamaktadır.

2.2.1.3. Kredi Kuruluşları Faaliyetinin Gözetimi Dairesi

Bu daire, bankaların kuruluşu, bankaların kullanacakları belgelerin ve hesap sistemlerinin belirlenmesi, bankalarla Merkez Bankası arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, bankaların faaliyetlerinin takip edilmesi gibi görevleri yapmaktadır. Ayrıca lisanslaştırma, IT ve ödeme faaliyetlerine ilişkin gözetleme de Kredi Kuruluşları Faaliyetinin Gözetimi Dairesi bölümlerinde yapılmaktadır.

2.2.1.4. Hazine Dairesi

Hazine Dairesi, Merkez Bankası ile Merkez Bankası'na bağlı olarak faaliyet gösteren 12 bölgesel merkezin kendilerine ait finansal problemleri, ücret konuları,

tamir-bakım-ısıtma-aydınlatma giderleri, banka personeli için gerekli fonların oluşturulması ve kullanılması gibi görevleri yapmaktadır.

2.2.1.5. Nakit Parayla İş Dairesi

Nakit parayla İşler Dairesi, piyasaya sürülecek para miktarının öngörülen zaman içinde piyasaya çıkmasının temini, Merkez Bankası ile diğer bankalar arasındaki para kabulü ve para ödemesi konularının düzenlenmesi gibi görevler yapmaktadır.

2.2.1.6. Muhasebe ve Hesaplaşma Dairesi

Merkez Bankası'nın devletin hazinesi ve kasası olması konumu dolayısı ile devlet kuruluşları ile yapmış olduğu işlemlerin muhasebeleştirilmesi, denkleştirilmesi, bütçeye konulmuş olan ödemelerin yapılması ve takip edilmesi bu bölüm tarafından yapılmaktadır.

2.2.1.7. Ödeme Sistemleri ve Hesaplaşmalar Dairesi

Banka sistemi ile Merkez Bankası arasındaki hesaplaşma sisteminin düzenlenmesi, Merkez Bankasının diğer şubelerle ve diğer ülke bankaları ile yapacağı işlemlerin şeklinin ve usulünün belirlenmesi, banka ve Merkez Bankası işlemleri konusundaki en yeni ve en uygun uygulamaların hayata geçirilmesi konusundaki çalışmaların ve önerilerin yapılması amacıyla bu bölüm oluşturulmuştur.

2.2.1.8. Güvenlik Dairesi

Güvenlik bölümü, genel güvenlik ve bilgi güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra para ve diğer kıymetlilerin taşınmasının sağlanmasından sorumludur.

2.2.1.9. İnsan Kaynakları Dairesi

İnsan Kaynakları Dairesi, Merkez Bankası'nda çalışan personelin özlük hakları ile ilgili konuları takip etmekte, personelin daha iyi ve verimli çalışması konusundaki düzenlemeleri önermekte ve ihtiyaç duyulan kadroları belirlemektedir.

2.2.1.10. Bilgi İşlem Dairesi

Bilgi İşlem Dairesinin temel görevi, enformasyon sistemlerinin elde edilmesi ve geliştirilmesinden oluşmaktadır. Bunun yanında, bu sistemlere teknik desteğin sağlanması bu bölümün vazifeleri arasındadır.

Yukarıda sayılan departmanlardan başka, Merkez Bankasında döviz rezervlerini ve riskleri yöneten Piyasa Ameliyatları Dairesi, banka gözetiminin hukuki teminatını sağlayan Hukuk Dairesi, Yönetim, Ödemeler Bilançosu ve Uluslararası İlişkiler Daireleri de bulunmaktadır.

2.2.2. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Bankalarla İlişkileri

Merkez Bankası bankaların kuruluş izinlerini veren, tüm faaliyetlerini düzenleyen ve onları denetleyen bir kuruluştur. Bütün bu faaliyetler, yine daha önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kurallar çerçevesinde yapılmaktadır.

Merkez Bankası, ticari bankaların kuruluşu için ana sermaye dışında bir takım kriterler ve rasyolar da istemekte, bankaların tüm işlemleri için gerekli düzenlemeleri yapmakta, bunları zaman zaman geliştirerek, bankaların hem tasarruf mevduatları sahipleri açısından hem de piyasalar açısından güvenilirliğini sağlamaya çalışmaktadır. Merkez Bankası'nın bankalar için getirdiği başlıca düzenleyici kural ve kriterler şunlardır:

- Bankaların faaliyete başlayabilmeleri için gerekli asgari sermaye miktarının belirlenmesi
- Bankanın özkaynak gücünü korumak açısından, banka özkaynakları ile aktif toplamı arasındaki en son sınırın ne olacağının tespiti

- Bankanın yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilme kabiliyetinin devamını sağlamak için gerekli likidite rasyosunun tayini
- Şahıslara veya kuruluşlara verilebilecek olan kredi limitlerinin belirlenmesi
- Döviz kredileri ve döviz yükümlülükleri ile ilgili olan döviz rasyolarının tespiti
- Kredi ve mevduat faizleri arasındaki sınırın tespiti
- Ticari bankaların kambiyo işlemleri yapabilmelerine izin verilmesi
- Ticari bankaların dış ülkelerden kredi alması, dış ülkelerle kıymetli kağıtlar ticareti yapması ve dış ülkelere kredi açması konusundaki sınırların belirlenmesi
- Bankaların mevduat sigortası kurmak, yedek akçeler oluşturmak gibi kararları ile ilgili kuralların tespit edilmesi
- Bankaların uygulayacakları hesap planlarının tespit edilmesi
- Bankalar hakkında her türlü bilginin bankalardan istenmesi ve alınması
- Bankaların teftiş ve denetiminin yapılması
- Kanun ve Merkez Bankası direktiflerini yerine getirmeyen veya mali bünyesi zayıflayan bankaların yeniden oluşturulmasına, bu bankalar ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmasına, bankanın tasfiye edilmesine, cezalandırılmasına, kuruluş izninin iptal edilmesine karar verilmesi.

Merkez Bankası kurulmuş olan bankalarla kredi alış verişlerinde bulunmakta, döviz alım satımı yapmakta ve benzer bankacılık fonksiyonlarını icra etmektedir. Merkez Bankasının bankalarla olan ilişkileri şöyle sıralanabilir:

- Borç talep edenlerle karşılıklı anlaşma esasına göre kredi vermek
- Muhabir bankaların hesaplaşmalarını yapmak, bankalar arası hesaplaşmaları yapmak ve bankalara kasa hizmeti görmek
- Devlet kıymetli kağıtlarını, çekleri, tahvilleri, kıymetli malları, mücevherleri ve onlardan hazırlanmış emtiaları almak ve satmak
- Tahvil ve kıymetli kağıtlar karşılığında bankalara en çok üç yıl vadeli kredi vermek

- Dövizleri veya dış ülke ödeme senet ve vasıtalarını almak ve satmak.

Görüldüğü gibi Merkez Bankası, bankaların iç faaliyetlerine karışmamakla birlikte, bankaların kuruluşundan tasfiyesine veya kuruluş izninin iptaline kadar tüm konularda düzenleyici ve denetleyici bir görev üstlenmekte, tümüyle hayata geçirilememiş olsa bile bankalarla çeşitli şekillerde para ve para araçlarının alım satımını yapmayı hedeflemektedir. Bu da doğal olarak, bankaların bankası ve ekonominin para ve kredi politikasının düzenleyicisi olan Merkez Bankası'nın görev ve sorumluluklarını arttırmaktadır[44].

2.2.3. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Uluslararası İlişkileri

Merkez Bankası Avrupa ülkelerinin merkez bankalarıyla ve finansal kuruluşlarıyla işbirliği ve ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermektedir. Azerbaycan bankacılık sisteminin Avrupayla bütünleştirilmesi Merkez Bankasının öncelikleri arasında yer almaktadır. Avrupa Birliği ile 1996 yılında imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşması, Birlik ile olan ilişkilerin hukuki ve pratik temelini oluşturmakta ve yeni olanaklar sunmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB), Asya Kalkınma Bankası (AKB) ile ilişkilerini sürdürmektedir. Uluslararası Para Fonu, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'yla (ACMB) düzenli olarak gerçekleştirdiği görüşmelerde maliye ve para politikalarıyla ilgili konular, enflasyon hedeflemesine geçişe hazırlık, makro ekonomik şokların bankacılık sisteminin istikrarına etkileri ve olası olumsuz sonuçlarının önceden belirlenerek önlenmesi sorunları müzakere edilmektedir.

AİKB'yla, Azerbaycan finans sektörünün güçlendirilmesi doğrultusunda işbirliği devam etmektedir. Bugüne kadar AİKB tarafından ülkede 58 proje desteklenmiştir. Bankanın aynı zamanda Azerbaycan'da 3 bankanın sermayesinde – Unibank, Mikromaliyeleştirme Bankası ve Azerdemiryolbank'ta payı vardır.

[44] Akdiş, a.g.e., s.119

AKB'yla ACMB arasındaki ilşkiler her geçen sene artarak devam etmektedir. Son yıllarda AKB ülkedeki özel bankalara aşağıdaki konular doğrultusunda yardım yapılması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur:

- Ticaretin finansmanının basitleştirilmesi progamı (AİKB ile beraber)
- Ortaklık türünde yatırım yapılması ve vadeli kredilerin verilmesi
- İlave teknik yardımın sağlanması

2.3. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDE BANKACILIK VE BANKA FAALİYETLERİ

Ekonominin yeniden yapılanmasında ve iyileşmesinde bankacılık sektörü çok büyük öneme sahiptir. Çünkü bankalar, tasarruf sahipleri ile, fon ihtiyacı olanlar arasında köprü görevi görmektedirler. Bu nedenle de, yatırım-tasarruf sürecinin kalbi konumundadırlar. Sosyalist sistemlerde tasarrufların toplanması ve kredilerin dağıtılması tamamen merkezi otorite tarafından belirleniyordu. Banka kredileri ise sadece politik tercihlere göre şekillenmiş yatırım planlarının gerçekleştirilmesine yarıyordu. Bu nedenle de bankalar emir ve talimatlara göre çalışıyor, hiç bir risk almadan kredi dağılımını yapıyor ve hesaplarını tutuyorlardı.

Ancak piyasa sistemine geçiş bankacılık sektörünün bu hantal yapısının değişmesini gerektirmekteydi. İşte bu nedenle, Azerbaycan'da da modern anlamadaki bankaların kurulmasının altyapıları oluşturuldu ve serbest piyasa sisteminin temel kurumlarından olan bankacılık faaliyetleri tam anlamıyla Ağustos 1992'de çıkarılan "Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkındaki Kanun"dan sonra başladı ve daha sonraki yıllarda çıkarılan yeni kanunlarla desteklendi ve en son Aralık 2004'te çıkarılan kanunla bu günkü şeklini aldı. Merkez Bankası Kanunu ile aynı zamanda yürürlüğe giren bu kanunla Azerbaycan'da devlet ve özel sektör bankacılığı şeklinde iki kesimli bir bankacılık yapısı oluşturulmuş oluyordu.

2.3.1. Devlet Bankacılığı ve Faaliyetleri

Azerbaycan'da devlet ihtisas bankaları ilk olarak 1988 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştı. Bu bankalar SSCB'de bulunan asıl devlet bankalarının muhabir ve şubeleri durumundaydılar ve SSCB Gosbank'ının denetim ve gözetimine bağlıydılar. Bu bankalardan Zhilsotsbank-Azerbaijan adını taşıyan ve ev yapım işlerini üstlenen banka 1990 yılında tasfiye edildi. Diğerleri ise 1991 Aralık ayına kadar muhabir ve şubelik görevlerine devam ettiler. Aralık 1991 tarihinden sonra bu bankalar SSCB Gosbankı'nın denetiminden ve muhabirliğinden çıkıp kendi faaliyetlerini yapmaya başladılar.

2.3.1.1. Sanayi Yatırım Bankası

Sanayi Yatırım Bankası genel olarak devlet sanayi işletmelerini kredilendiren bir kuruluş olarak faaliyetini sürdürmüştür. Amacı Azarbaycan'daki sanayi gelişmesini hızlandırarak, ülkedeki küçük sanayi işletmelerine ve devlet kuruluşlarına düşük faizli kredi vererek sanayinin teşvikini artırmak olmuştur.

2.3.1.2. Tarım Bankası

Kuruluşu 1998 yılına dayanan Tarım Bankası'nın amacı, tarıma dayalı sanayi işletmelerine kredi vermek ve zirai mahsullerin imali ve satışıyla ilgili banka hizmetlerini yürütmek olmuştur. Ülke bağımsızlığını elde ettikten sonra diğer bankalar gibi Tarım Bankası da Moskova'daki merkezle bağlarını koparark Kasım 1992 tarihinde bağımsız bir banka olarak faaliyete başlamıştır. Bu arada özel sektörün kuruluş ve işletmelerine de kredi vermeyi sürdüren banka, kaynaklarını halkın tasarrufları ile Merkez Bankası'nın kendisine açtığı kredilerden karşılamıştır.

2.3.1.3. Uluslararası Banka

Uluslararası Banka 10 Ocak 1992'de Moskova'daki Vneshekonombank'ın şubeliğinden ayrılarak, 28 Ekim 1992'deki tesis mukavelesi ile bağımsız bir devlet

bankası olarak kurulmuştur. Görevi devletin döviz operasyonlarını yönetmek, uluslararası ticareti geliştirmek, döviz kurunun istikrarını sağlamak ve devletin dış işlemlerini yapmak için ülke dışında muhabir hesaplar açmak olmuştur. Bu banka başlangıçta özel mevduatlar kabul etmemekte ve özel kredi vermemekteydi. Bugün için ise, normal ticari bankalar gibi faaliyet göstermekte, devlet kuruluşlarına kısmi döviz kredileri de açabilmektedir.

2.3.1.4. Tasarruf Bankası

Tasarruf Bankası SSCB Sberbank'ın şubeliğinden 11 Şubat 1992 tarihi itibariyle ayrılmış ve serbest piyasa sistemine uygun bir tasarruf bankası haline gelme çalışmalarını başlatmıştır. Eski dönemde topladığı bütün mevduatı Moskova'ya transfer eden banka çok geniş bir şube ağına sahipti. Tasarruf Bankası, bağımsızlığın ilk yıllarına kadar ülkedeki en büyük banka konumundaydı. Yaklaşık 1400 şubesi ve 5300 çalışanı bulunmaktaydı. Tasarruf Bankası, halkın mevduatlarını toplayarak bunları küçük işletmelere, hane halklarına ve özel bankalara kredi olarak vermiştir.

2005 yılına gelindiğinde ise ülkede 2 devlet bankası faaliyet göstermektedir. Bunlar Uluslararası Banka ve Sanayi Yatırım, Tarım ve Tasarruf bankalarının 2000 senesinde birleşmesiyle oluşturulan Kapital Bankasıdır. İlk başta Birleşmiş Universal Bank (United Universal Bank) olarak faaliyet gösteren banka Maliye ve Ekonomik Kalkınma bakanlığına bağlı %100 devlet bankasıdır. Önümüzdeki yıllarda 2 aşamada özelleştirilmesi planlanmaktadır.

2.3.2. Özel Bankalar ve Faaliyetleri

Azerbaycan'da ilk ticari bankacılık faaliyetleri 1991 yılında başlamış ve Azalbank ile İlkbank isimlerini taşıyan bankalar faaliyete geçmişlerdir. Ancak bu bankalar büyük oranda devlet sermayesi ile kurulan bankalardır. Kısmi olarak da özel iştirakleri vardır. 1992 yılındaki bankalar ve bankacılık faaliyetleri hakkındaki

kanunun kabulünden sonra ise sermayesinin tamamı özel fertlere ve kuruluşlara ait birçok banka faaliyete geçmiştir.

Azerbaycan'da kurulan özel bankalar özel kişilerin mevduatlarını toplamak, bu mevduatları özel kişi ve kuruluşlara plase etmek ve tüm bankacılık işlemlerini yapmak amacıyla kurulmaktadırlar. Kuruluşları, işlemleri ve tasfiyeleri konusunda Merkez Bankası'nın düzenlemelerine muhataptırlar.

2.3.2.1. Özel Bankaların Kuruluşu

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde özel bir banka kurulabilmesi Merkez Bankası'nın iznine tabi bulunmaktadır. Merkez Bankası kuruluş iznini verebilmek için temel olarak bankalardan aşağıdaki şartları taşımalarını istemektedir:

1. Banka kurucuları, siyasi teşkilatlar, özel maksatla kurulmuş fonlar banka kurmak için müracaat edemezler.
2. Yabancı sermaye ile banka kurulmak isteniyorsa, yabancı iştirakçilerden birisinin banka olması gerekmektedir.
3. Yabancı sermayeli bankaların veya onların Azerbaycan'daki şubelerini müdür veya yardımcılarından en az birisi Azerbaycan vatandaşı olmalıdır.

Bunlardan ayrı olarak bankaların aşağıdaki belgeleri Merkez Bankası'na sunmaları gerekmektedir:

1. Bankanın kurulmasına izin verilmesini belirtir dilekçe,
2. Bankanın kuruluş sözleşmesi, tüzüğü ve bankanın kuruluş sözleşmesi ile tüzüğünün kabul edildiğini gösteren protokol,
3. Gerek görülmesi halinde, kurucuların finansal durumunu gösterir denetim kuruluşu raporu,
4. Bankanın müdür ve muavinleri hakkındaki bilgiler,

İstenilen tüm belgelerin Merkez Bankası'na sunulmasından sonraki 30 gün içinde Merkez Bankası bankanın açılıp açılmaması konusundaki kararını bildirmek zorundadır. Uygunluk kararı verilen ve kuruluş iznini almış olan banka, Merkez

Bankası'nda kayda alınır ve kayıt numarası kendisine verilir. Banka kayda alındığı andan itibaren tüzel kişilik kazanır. Bankanın kuruluş iznini aldığı resmi yayın organında da ilan edilir. Resmen kuruluş çalışmalarına başlayan banka, şubeler açmak için Merkez Bankası'nın izni ile, temsilciliklerini ve acentalarını açmadan önce Merkez Bankası'na haber vererek faaliyete sokabilmektedir[45].

Kanuni düzenlemeler yukarıda belirtilenler olmakla birlikte, yeni sistemin kuruluş aşamasında olması ve bu alandaki deneyim yetersizlikleri nedeniyle, Azerbaycan vatandaşı olan şahısların banka kurmalarında yukarıda belirtilen şartların tümü uygulanamamaktadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında yerli şahıslar için banka kurmak, herhangi başka bir ticari işletme kurmaktan çok farklı olmamıştır. Bu nedenle, Ağustos 1994 tarihi itibariyle sadece Bakü'de tek şubeli 224 ayrı özel banka kurulmuştur. Mayıs 1995 tarihinde bu bankaların bir kısmı kapanmış veya kapatılmış ve sayı 197'e inmiştir. Yabancı sermayeli veya yabancı şahıslara ait ise, bir tek banka bile faaliyete geçememiştir. Ancak, dünya ve piyasa şartlarının zorlamaları bu konularda da uluslararası normların yerleşmesini kaçınılmaz kılmış, ülkedeki banka sayısı günümüzde 44'e kadar inmiştir.

2.3.2.2. Özel Bankaların Görev ve Faaliyetleri

Özel bankaların kuruluşlarını düzenleyen Bankalar Kanunu, modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsayan bir bankacılık sistemi öngörmüştür. Yani, gelişmiş ülke bankalarının tüm işlevleri yeni yapılanmakta olan Azerbaycan özel bankacılık sistemi için de kanuni düzenleme altına alınmıştır. Bu düzenlemeler ve özel bankalar için hedeflenen fonksiyonlar başlıkları ile şunlardır[46]:

- Mevduat toplamak ve kredi açmak,
- Müşterilerine ve muhabir bankalara kasa hizmeti vermek,

[45] Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, md. 8. Erişim: 03.05.2007, http://www.nba.az/download/h_senedler/BANKLAR%20HAQQINDA%20QANUN.pdf

[46] Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, md 32. (4 Mart 2005 tarihli ilaveyle)

- Kıymetli kağıtları ve ödeme belgelerini(çekler, akreditifler, bonolar v.b) alıp satmak,
- Teminat mektupları vermek,
- Forfeiting, leasing, faktoring ve diğer finansman yöntemlerini uygulamak,
- Döviz alıp, satmak
- Kıymetli metalleri ve onların mamüllerinin alım, satımını yapmak,
- Kıymetli metalleri esas alan mevduatlar kabul etmek ve onlara bağ olarak uluslararası işlemler yapmak
- Kıymetli kağıtların alım satımı konusunda birimler oluşturmak,
- Devlet bütçesinin kasası veya veznesi gibi işlemler görmek,
- Broker ve danışmanlık hizmetleri görmek,
- Merkez Bankası'nın vereceği diğer görevleri yapmak,
- Mali müşavir, mali acenta veya danışmanlık hizmetleri yapmak,
- Kendi ve müterisi hesabına akreditif açmak,
- Forward, swap anlaşmalarının aynı zamanda future, opsiyon ve diğer türev piyasa araçlarının alım satımını yapmak.

Görüldüğü gibi, Azerbaycan Bankacılık Kanunu modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır. Ancak, banka sisteminin modern anlamıyla yerleşmemiş olması nedeniyle, son yıllara kadar hedeflenen bu bankacılık yapısı ve işlemleri tam olarak gerçekleştirilememiştir. Özel bankalar, bu sayılan fonksiyonlarından sadece bir veya birkaçını yerine getirebilmişlerdir.. Fakat özellikle son yıllarda uygulanan başarılı petrol poltikaları sonucunda, ekonominin her alanında hareketlilik gözlenmekte, bu canlılık kendisini bankacılık sisteminde de hissettirebilmektedir.

Günümüz Azerbaycan Bankacılık sisteminde 2006 yılının son çeyreği verilerine göre ikisi devlet bankası olmak üzere toplam 44 banka faaliyet göstermektedir, bunlardan bir tanesi şu anda tasfiye aşamasındadır. Banka faaliyyetini uygulamak için lisans almış kredi kururluşlarının sayısı ise 138'i bulmaktadır. Yabancı sermayeli bankaların sayısı 20 olup, bunlardan beşinde

sermayenin %50'den fazlası yabancılara aittir, geri kalan on beşinde ise oran %50'nin altındadır. Bankaların ülke içindeki toplam şube sayısı 420 olup, bunlardan 125'i devlet bankalarının bünyesindedir. Sadece iki uluslararası bankanın ülkede temsilciliği bulunmaktadır. Ülkedeki 2 devlet bankasından biri olan Beynelhalk Bank yurtdışında faaliyeti olan tek bankadır. Bankanın Rusyanın başkentinde %100 paya sahip olduğu "ABB-Moskova" bankası, Londra ve Frankfurt'ta temsilciliği bulunmaktadır.

Mart 2007 itibariyle ülkedeki bankacılık sisteminin toplam aktif büyüklüğü 3,8 milyar. Manat (4 milyar 405 milyon ABD doları) olarak gerçekleşmiştir. Müşterilere verilen krediler % 63,3 oranla aktiflerin en önemli kalemini, toplam mevduatlar ise 2,2 milyar Manatla (2 milyar 493 milyon USD) pasiflerin % 59'unu oluşturmuştur.

2.4. AZERBAYCAN BANKALAR BİRLİĞİ (ABB)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasıyla ekonomide yaşanan gelişmelerden biri de 1989 – 1990'lı yıllarda kurulan özel ve kooperatif bankaların 29 Mart 1990 tarihinde ABB'i (Azerbaycan Banklar Asossasiyası) oluşturmaları oldu. Birlik, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin para kredi sistemi ile ilişkili olan tüm kredi kurumlarını gönüllülük prensibi çerçevesinde kendinde birleştirmektedir. 1993-1996 yıllarında 105 bankanın kapanmasına rağmen Bankalar Birliğinin içeriği genel bir değişikliğe uğramamıştır.

ABB'nin üyeleri bankacılık sistemindeki tüm bankalar ile Bakü Bankalararası Döviz Borsası'ndan (BBDB) oluşmaktadır. Bankalardan 2'si devlet sermayeli 20'si tamamen veya kısmen yabancı sermayeli, geriye kalan 22'si ise yerli sermayeli ticari bankalardır.

Azerbaycan Bankalar Birliği iç tüzüğüne uygun olarak faaliyetlerini bir kaç alanda yürütmektedir. Bunlardan en önemlisi ACMB tarafından uygulanan para politikasının düzenlenmesi ve yürütülmesinde aktif rol üstlenmektir. Bankalar

Birliği, düzenli olarak Parlamentoda ve onun alt komisyonlarında ekonomiyle ilgili kanunların müzakeresinde kendi görüş ve tekliflerini sunmaktadır. Ayrıca Merkez Bankası'nın bankaların faaliyeti ile ilgili tüm düzenlemelerine geniş katılımla iştirak etmektedir. Merkez Bankası ile Bankalar Birliği belli aralıklarla bir araya gelmekte, her sene için gelişme plan ve programlarını beraber müzakere etmektedirler.

Azerbaycan Bankalar Birliğinin diğer önemli faaliyeti kredi kurumlarının yönetici ve uzmanlarının eğitimlerinin geliştirilmesine yardımcı olmak, banka çalışanlarının bilgilerini artırabilmeleri için merkezler ve kurslar oluşturmak ve uzmanların Azerbaycan'ın kredi kuruluşlarında ve yurtdışında deneyim kazanmalarına olanak sağlamaktır. Bu vazifeleri uygulamak amacıyla ABB, Avrupa Birliği'nin TACIS (Technical Aid to the Commonnwealth of Independent States) programı çerçevesinde 1999 yılında Azerbaycan Banka Eğitim Merkezinin oluşturulmasını tamamlamıştır. Merkez, 2000 Şubat ayında banka uzmanlarının geliştirilmesi alanında faaliyetine başlamış, böylece buradaki olanaklarla banka uzmanları dünyadaki bankacılık deneyimlerinden faydalanma olanağına kavuşmuşlardır.

Bununla birlikte Birlik, Amerika Birleşik Devletleri'nin Uluslararası Gelişme Acentesi'yle birlikte bankacılıkla ilgili seminerler, Almanya Banka Akademisi'nin teşebbüsü ile Almanya bankacıları ile Azerbaycan bankacıları arasında diyalog programı çerçevesinde eğitim kursları ve Mısır Arap Cumhuriyeti enstitülerinde eğitim seminerleri organize etmiştir.

2.5. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDEKİ DİĞER FİNANSAL KURULUŞLAR

Azerbaycan'da finansal sistemdeki diğer kurumların oluşturulma süreci devam etmektedir. Finansal kurumlarla ilgili yasal düzenlemelerin büyük bir kısmı yapılmış, geri kalanı da sonuçlandırma aşamasındadır.

2.5.1. Azerbaycan Ekonomisinde Sermaye Piyasası

Serbest piyasa sisteminin yerleşmesi ve işlerlik kazanması için gerekli olan kurumların başında iyi işleyen bir sermaye piyasası ve menkul kıymetler borsası gelmektedir. Sermaye piyasalarının çok iyi gelişmesi durumunda bankacılık kesimi bütün çalışmasını kredi dağıtımının etkinleştirilmesine tahsis edecektir. Bu durumda krediler, firmalar, tarımsal işletmeler ve ticari işletmeler tarafından daha verimli bir şekilde kullanılmış olacaktır.

Bu amaçlarla Azerbaycan'da da sermaye piyasasının kurulması ve işlemesi ile ilgili olan "Kıymetli Kağıtlar ve Fon Borsaları Hakkındaki Kanun 24 Kasım 1992 tarihi itibariyle Milli Meclis'çe kabul edilmiş ve bu Kanunun Ocak 1993 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır[47].

Kanun, aşağıdaki konularda bir düzenlemeyi içermektedir:

- Kıymetli kağıtlar ve onların tedavüle sürülmesi, hisse senetleri, hisse senedi sahibinin hakları ve sorumlulukları, hisse senetlerinin çıkarılması, hisse senetlerinin elde edilmesi prensipleri, hisse senetlerine isabet eden kar paylarının ödenmesi;
- Tahviller, tahvillerin çıkarılması, tahvillerin satış usulleri, tahvil faizlerinin ödenmesi; devlet hazine bonoları, hazine bonolarının çıkarılması, hazine bonosu faizlerinin ödenmesi;
- Mevduat sertifikaları, mevduat sertifikalarının çıkarılması usulleri, mevduat sertifikalarının satışı ve elde edilmesi, mevduat sertifikası faizlerinin ödenmesi;
- Kıymetli kağıtların kayıt edilmesi, çıkarılma ve tedavüle sürülme prensipleri, kıymetli kağıtlar ihraç edilmesinin yasaklanması ve durdurulmasını gerektiren haller, kıymetli kağıtların alımı satımı konusundaki aracılık ve komisyonculuk faaliyetlerinin tespiti, izne bağlanması, kıymetli kağıtlarla ilgili muhasebe prensipleri, kıymetli kağıtlar ticareti ile uğraşanların faaliyetlerinin durdurulmasının şartları;

[47] Milli Meclisin 24.11.1992 Tarih ve 384 Numaralı Kararı.

- Menkul kıymetler borsasının kurulması esasları, borsanın kurucuları, borsanın faaliyeti, borsa faaliyetinin sonlandırılması, borsa kurucuları ve iştirakçilerinden istenilenler;
- Yatırımcıların menfaatlerinin korunması, yanlış bilgiler nedeniyle uğranılan zararların telafisi, gizli bilgileri sızdırmanın, gizli bilgilere sahip kimselerin borsada işlem yapmalarının ve kıymetli kağıtların alım-satım bedellerini değiştirmek maksadıyla yanlış bilgiler yaymanın yasaklanması.

Fakat sermaye piyasasının gerçek anlamda oluşumu, Cumhurbaşkanın 26 Haziran 1999 tarihinde imzaladığı "Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı yanında Kıymetli Kağıtlar (Evraklar) ile ilgili Devlet Komitesi Faaliyetinin Temini Hakkında" fermanının imzalamasına tekabül etmektedir. Komite, faaliyeti devrinde menkul değerlerle ilişkin hukuki altyapı oluşturarak, bu alanla ilgili bir sıra yenilikler hayata geçirmiştir. Komitenin desteğiyle 2000 senesinin Şubat ayında Bakü'de Bakü Fon Borsası oluşturulmuştur. Birkaç büyük banka ve finans kurumlarının katılımlarıyla oluşturulan fonun katılımcıları arasında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası da mevcuttur. Fonun temel fonksiyonu ülke kanunları çerçevesinde her türlü kıymetli evrakın alım satımının organizasyonundan oluşmaktadır.

2.5.2. Sosyal Sigorta Kuruluşları

Azerbaycan'da Emeklilik Fonu ve Sosyal Güvenlik Fonu adı altında faaliyet gösteren iki sosyal yardım fonu bulunuyordu. Bunlardan emeklilik fonu devlet bütçesinden yapılan transferlerle, sosyal güvenlik fonu ise ücretlerden kesilen zorunlu kesintilerle varlığını devam ettiriyordu. Bu iki fonun 1992 yılında birleştirilmesiyle oluşturulan Sosyal Koruma Fonu, idaresinde özerk bir yapıya sahiptir; kaynaklarını, ücret bordroları üzerinden işçi ve işveren hissesi olarak kesilen paylarla oluşturmaktadır. Başlangıç olması dolayısı ile devlet bütçesinden kısmen pay olmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Koruma Fonu, şu anda zorunlu devlet sosyal sigortası alanında yönetimi, yani ülke içinde faaliyetini sürdüren tüm

teşkilat, müessese aynı zamanda serbest mülkiyetle uğraşan tüm şahıslardan sigorta haklarının toplanması ve "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Emeklilik Sisteminin Geliştirilmesi Tedbirleri Hakkında" Cumhurbaşkanının Ağustos 2003 tarihli ve 908 no'lu Fermanına uygun olarak emeklilik ile ilgili işlemlerin belirlenmesi, maliyeleştirilmesi ve ödenmesine ilişkin fonksiyonları uygulayan bir yürütme organıdır[48].

2.5.3. Kooperatifler ve Yardım Sandıkları

Azerbaycan'ın Sovyet Bloğu içinde yer aldığı dönemlerde, merkezi planlamanın gereklerine de uygun olarak pek çok alanda çeşitli amaçlarla kurulmuş kooperatifler ve yardım sandıkları (hemkarlar cemiyeti) de faaliyet göstermekteydi.

Bağımsızlığın kazanılması ve serbest piyasa sistemine geçiş çalışmalarının başlatılması ile birlikte, birbirine girift bir yapılanma gösteren ekonomik sistem, üretim-dağıtım-tüketim konularında büyük bir boşluğa uğradı. Bu nedenle de eski yapı içinde yer alan tüm kurumlarla birlikte, kooperatifler ve yardım sandıkları da faaliyetlerini durdurdu veya fonksiyonlarını yapamaz hale geldi.

Ancak, serbest piyasa sistemi içinde de kooperatifler ve diğer ekonomik veya mali birliklerin kurulması mümkün olmaktadır. Hatta sendika ve diğer özel sosyal güvenlik kurumlarının kurulması teşvik edilmektedir. Zamanla bu birliklerin topladıkları fonların hacimleri önemli büyüklüklere ulaşabilmekte ve bu kuruluşlar finans sisteminin önemli unsurları olabilmektedir. Bu nedenle, geçmişte bu konuda geniş bir tecrübeye sahip olan Azerbaycan'a yeni yapılanması içinde, sözü edilen kurumlarını serbest piyasa sistemine uygun bir şekilde yeniden oluşturması tavsiye edilebilecektir. Böyle olduğunda finans sisteminin diğer bir ayağı da tamamlanmış olacaktır.

[48] A.C. Devlet Sosyal Güvenlik Fonu web sitesi, Erişim: 05.05.07, http://www.sspf.gov.az/about.htm

2.6. FİNANS SİSTEMİNİN ÖNEMLİ SORUNLARI

Merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa sistemine geçişin gerekli kıldığı düzenlemeleri yapmak, merkezi planlı ekonominin kurumlarını kaldırıp, piyasa sisteminin kurumlarını yerleştirmek, bu tür ülkeleri belirli zorluklarla karşı karşıya getirmektedir.

Bu zorlukların en önemlileri ise bankacılık ve finansal piyasalar alanında ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ülkeler, kredilerin ve faiz oranlarının doğrudan kontrolünden dolaylı kontrolüne geçmektedirler. Bu geçiş ise para politikası araçlarının, para ve İnterbank piyasaları ile ilgili kurumsal düzenlemelerin, ödeme sistemlerinin yeniden yapılanmasını ve finansal piyasaların oluşturulup kurumlaştırılmasını gerektirmektedir. Bu ise ekonomik olduğu kadar sosyal ve hukuki engellerin de aşılmasına bağlı bulunmaktadır[49].

2.6.1. Merkez Bankasının Temel Sorunları

Merkez bankacılığını yerleştirmenin bazı güçlükleri bulunmaktadır. Bunların bazıları teknik, bazıları ekonomik, bazıları ise politiktir. Azerbaycan Merkez Bankacılığı da bu sorunların hepsini kısmen yaşamaktadır.

Öncelikle, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçen ekonomide serbest piyasa bankacılığı konusunda yetişmiş elaman ve deneyim yetersizliği bulunmaktadır. Bankanın yeniden yapılanması, bankaların bankası, devletin kasası ve para politikalarının düzenleyicisi konumuna gelmesi, ancak dayatılan ve önerilen uygulamaların zamanında ve yeterince yürürlüğe konulmasına bağlı bulunmaktadır. Ancak, planlı ekonomiden gelen alışkanlıklar bu konuda güçlükler doğurmaktadır.

Ekonomik istikrarı tam olarak yakalayamamış, ekonomik düzenlemelerini yapamamış ve kurumlarını oluşturamamış olmanın olumsuzlukları, merkez bankacılığı uygulamalarına da yansımaktadır. Bankacılık sistemi, modern bankacılık

[49] Akdiş, a.g.e., s.126.

altyapısı ve haberleşme-hesaplaşma prosedürü, devlet-hazine-merkez bankası ilişkilerinin düzenleyici kurallarının yerleşmemiş olması, merkez bankacılığının istenilen türde bir fonksiyon göstermesini engellemektedir.

Nedenlerin belki de en önemlilerinden birisi, politik belirsizlik ve merkez bankalarının iktidardan bağımsız hareket edebilme kabiliyet ve düzenlemelerinin yetersizliğidir. Çünkü, merkez bankacılığının iyi bir performans gösterebilmesi, ancak banka idaresinin devletten bağımsız olmasına ve devletin kredi dağılımı ve tahsislerine karışmamasına bağlı bulunmaktadır. Halbuki, siyasi istikrarın ve demokrasinin önündeki engellerin tümüyle kaldırılamamış olması, merkez bankası idarelerinin de bağımsız hareket etmelerini engellemektedir.

Azerbaycan Merkez Bankasının fonksiyonel olması için ülke düzeyinde örgütlenmesi, muhabir hesaplar sistemini geliştirmesi gerekmektedir. Bütün bunlardan ayrı olarak, merkez bankalarının bankaların bankası, para ve kredi politikalarının düzenleyicisi ve devletin kasası konumunun sağlamlaştırılması için yapılması gerekli düzenlemelerin doğru niyetlerle ve isabetli gerekçelerle yapılması, atılan yanlış adımların hemen değiştirilmesi gerekmektedir. Kötü niyete ve kötü kullanıma ise kesinlikle izin verilmemelidir.

2.6.2. Bankacılık Kesiminin Sorunları

Bağımsızlığını kazanmadan önce Azerbaycan'ın da içinde bulunduğu merkezi planlı sistem, tasarrufların toplanması ve kredilerin dağıtılmasında benimsediği yapı ile bankaların sorumlu kurumlar olmalarını engellemişti. Bu nedenle de, bankacılık hizmetleri verimsiz bir yapı gösteriyordu. Bu durum, idare edenlerin yetersizliği ve denetimsizliği, çalışanların teşvik görmemesi, banka hizmetlerinin aksaması sonucunu doğuruyordu.

Azerbaycan Bankacılık sisteminde yapısal olarak halen bazı eksiklikler bulunmaktadır. Ülke insanının ticarete yatkın olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat bunun için gerekli kadar finansal destek mevcut değildir.

Banka sisteminin temel problemleri arasında likidite sorunu gelmektedir. Banka sayısının gerektiğinden fazla olduğu düşünülen bu sistemde tek şubeli veya geniş şube ağına sahip olmayan bankalar aynı zamanda sınırlı sermaye olanaklarına sahiptirler. Halen devlet bankalarının ağırlığı hissedilmektedir. Sorunların çözümü ile ilgili faaliyetler hızlı ilerlememekte, sistem oturtulmaya çalışılırken diğer taraftan da devlet bankalarıyla ilgili yapılandırma çalışmaları yürütülmektedir. SSCB zamanından kalan en önemli dört bankadan üçünün birleştirilmesi ancak 2000 senesinde gerçekleştirilebilmiş, bunların özelleştirilmesinin ise 2005 yılından itibaren 2 aşamalı olarak gerçekleştirilmesi programlanmıştır.

Bunlara ek olarak, Azerbaycan'da çek-senet sistemi, ipotek-rehin ve teminat hukuku, icra-iflas hükümleri, icra-satış yükümlülükleri daha yeni yeni yürürlülük kazanmaktadır. Bu da alınan kredilerin geriye dönmesinde zorluklarla karşılaşılmasına yol açmakta, kredi borçlularının takibini güçleştirmektedir. Bu konulardaki eksiklikler, bankaların kredi verirken, firmaların finansal yapılarının sağlamlığı konusundaki araştırmalarını da etkisiz hale getirmektedir. Yasal düzenlemelerin yetersizliği sürdükçe, ülkeye getirilmesi düşünülen serbest pazar ekonomisi kurumlarının çalıştırılması da mümkün olmamaktadır.

Azerbaycan bankacılık kesiminin içinde bulunduğu bir diğer sorun ise banka açmanın sağlam esaslara bağlanmamış ve mevcut esasların uygulanamamış olmasıdır. Hatta banka açmanın merkez bankası kredileri nedeniyle teşvik görmesiyle çok sayıda küçük sermayeli, tek şubeli ve bankacılık yapma konusunda deneyimsiz kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Örnek olarak, Mayıs 1995 tarihi itibariyle, 3 milyon nüfuslu Bakü'de 190 ayrı ve tek şubeli bankanın varlığı bu sorunun açık göstergesidir. Bu bankaların, bankacılık ile ilgisi olmayan ticari işler yapmaları, mevduat toplayabilmek için birbirleri ile faiz yarışına girmeleri ise özel bankacılık kesimini doğmadan öldürebilecek, güven azaltıcı uygulamalar olmuştur. Ayrıca, finans sektörünün serbestleşmesi ile birlikte baş gösteren yüksek faiz uygulamaları, yani sermayenin marjinal verimliliğini aşan ölçüdeki faizler, enflasyon oranlarının artmasına da yol açmıştır. Yaşanmış bu olaylardan sonra halkın bankalara olan güveni büyük ölçülerde azalmış, insanlar kendi birikimlerini banka dışı

uygulamalarda değerlendirmeyi tercih etmeye başlamışlardır. Fakat tüm bunlarla beraber, diğer taraftan yapılan ıslahatlar devam etmektedir. Örneğin, bankacılık sisteminin gelişmesinde, özellikle de hane halkının bankalara olan itibarının tekrar kazanılmasında çok büyük öneme sahip olan mevduatların sigortalanmasıyla ilgili kanun 26 Aralık 2006'da kabul edilmiştir. Diğer taraftan Bankacılık sisteminde yapısal çalışmalar, ödeme sistemi, muhasebe, denetim ve hukuksal alanlardaki çalışmalar sürdürülmektedir.

Azerbaycan'daki finansal düzenlemelerle, bankaların ticari hayatın ve mali denetimin yapılacağı kurumlar olarak görülmesi, ticari şirketlerin nakit hareketlerine sınırlamalar getirici ve bankaların bu konulardaki etkinliğini arttırıcı uygulamalar içinde bulunulması, bankalar üzerindeki baskının artmasına yol açarak, bankaların yasadışı ve kayıt dışı uygulamalara gitmelerini teşvik etmiş, bütün bunlar bankaların hem kazançlarını hem de haksız rekabet olanaklarını arttırmaktadır.

2.6.3. Finans Sisteminin Geliştirilmesi İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra günümüze kadar geçen süre içinde hukuk ve yönetim eksikliklerinden kaynaklanan olumsuzluklarının büyük oranda ortadan kaldırabildiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan bankacılık sisteminin her geçen yıl sunduğu hizmetler giderek artmakta, kalite ve hacim olarak da yükselmeye devam etmektedir. Fakat yine de sistemle ilgili bazı düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Bu düzenlemeler ana başlıkları ile şöylece sıralanabilir:

1. Özelleştirme ile ilgili çalışmalar hızlandırılmalı, devlet işletmeleri ve bankaları özel sektörün rekabetine terk edilmeli

2. Serbest piyasa sisteminin kurum ve kuralları öğretilmeli ve bu kurumlarda çalışacak nitelikli elemanlar yetiştirilmesine ağırlık verilmeli

3. Piyasa sisteminin iyi işlemesi konusundaki idari ve yasal düzenlemeler tamamlanmalı, kıymetli evraklar hukuku, ipotek-rehin hukuku, icra-iflas hukuku eksiksiz olarak işlerlik kazanmalı

4. Bankaların sağlam finansal yapıda kurulmaları ve güvenilirlik içinde faaliyet göstermeleri sağlanmalı

5. Bankaların bankacılık dışındaki faaliyetlerine müsaade edilmemeli

6. Merkez bankasının özerk yapısını ve yönetimini güçlendirici düzenlemeler uygulanmalı, bankalar ve merkez bankası üzerinde iktidarın etkinliğini azaltıcı önlemler alınmalı

7. Bankaların ve finansal sektörün diğer kurumlarının devlet denetleme organları gibi çalışmaları istenmemeli, finans sektörünün kendi kuralları içinde serbestçe faaliyet göstermesini sağlayıcı düzenlemeler yapılmalıdır.

Özellikle 2006 Haziran ayından itibaren Bakü – Tiflis – Ceyhan boru hattının faaliyete geçmesiyle ülke petrol gelirlerinde oluşan önemli artışlarla eknomideki genel canlanmayla beraber banka sisteminde de hızlı bir gelişme bekleneceği kaydedilmektedir[50].

[50] Birleşmiş Milletlerin Azerbaycan Ofisi web sitesi, Erişim: 15.05.2007, http://www.un-az.org/undp/az/news/2005/13-08-2005/13-08-2005.php

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN DIŞ TİCARET PROFİLİ VE BANKALARIN DIŞ TİCARET FİNANSMANINDAKİ ROLÜ

XXI yüzyılda yeryüzündeki tüm uluslar birbirileriyle çeşitli ilişkiler yürütmektedirler. Yaşanan çeşitli değişim ve gelişmelerle iyice küçülen dünyada kapıları dış dünyaya kapatmanın doğru bir ekonomik adım olmadığı kabul edilen yaygın görüşlerdendir.

Ülkeler arasında mevcut olan çeşitli ilişkiler arasında en kalıcı olanlardan birisi, kendisini mal alım ve satımı şeklinde gösteren ticari ilişkilerdir. Başlangıcında sadece mal alım - satımı olarak kendisini gösteren dış ticaret, politik ve teknolojik gelişmelerin de yardımı ile ekonomik ilişkiler haline dönüşmüştür. Günümüzde, uluslararası ilişkiler çok geniş boyutlara ulaşmış, ülkeler arası işgücü ve sermaye akışı, teknolojik transferler, bölgesel ekonomik topluluklar ve anlaşmalar, uluslararası ekonomik ilişkilerin birer sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, dış ticaret, günümüzde ekonomik ilişkilerin bir parçası haline gelmiştir.

Azerbaycan, tekrardan bağımsızlığını kazandıktan sonra dünyadaki birçok ülkeyle ticari ilişkiler kurmuştur. Bu bölümde Azerbaycan ekonomisinin dış ticareti incelenerek bankaların bu sektörde ne kadar rol oynadığı ele alınacaktır.

3.1. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN DIŞ TİCARETİ

1995 yılında dünyanın 69 ülkesiyle ticari ilişkiler kuran Azerbaycan, günümüzde 140 ülkeyle ticaret faaliyeti gerçekleştirmektedir. Dünya Ticaret Örgütü, (WTO) 2006 verilerine göre ülke ekonomisin dünya ticaretindeki payı % 0,04 kadardır. Ülke bu göstericiyle dünya sıralamasında ihracatta 95, ithalatta ise 99. sırada yer almaktadır. BDT ülkeleri ile kıyaslandığında, dış ticaret hacmine göre 5. yerde bulunan Azerbaycan, Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye ile Kazakistan'dan sonra 3. sırada yer almaktadır. Ülke ekonomisinin 2006 yılındaki dış ticaret hacmi

ise GSYİH'sının %58'ine denk gelmektedir. İzleyen alt bölümlerde bu konular ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikası

Azerbaycan Cumhuriyeti dışa açık ekonomik büyüme modelini benimsemiş ve bu bağlamda dış ticaretin serbestleştirilmesi ve genişletilmesi amacıyla pazar ekonomisinin taleplerine cevap verebilmek için dış ticaret mevzuatında sürekli yeni düzenlemeler getirilmiştir. Dünya Ticaret Örgütüne üyelik konusu tartışılmakla beraber 2010 yılına kadar üyeliğine kesin gözüyle bakılmaktadır.

Azerbaycan geleneksel olarak dış ticarete bağımlı bir ekonomiye sahiptir. İhracat ve ithalatın GSYİH'daki payı 1980'lerin ikinci yarısı boyunca sırasıyla %37 ve %46 olmuştur. 1996'dan bu yana ülkenin ithalat talebi petrol sektöründeki yatırımlar ve tüketim mallarına artan talep nedeniyle artış göstermiştir. 2000 – 01 yılından bu yana dış ticaretin fazla vermesi artan petrol ihracatı ve petrol fiyatlarındaki yükselme sayesinde olmuştur.

1994 yılında Ermenistan'la ateşkesin imzalanması ile birlikte, iş istikrarına yönelik çalışmaların hızlandırılması, petrol anlaşmalarının imzalanması, pazar ekonomisine yönelik hukuki altyapının oluşturulması ve dış ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki uygulamalar, Azerbaycan dış ticaretini arttıran faktörler olarak sıralanabilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra dış politikasında denge unsurunu gözetmektedir. Bu da doğal olarak dış ticaretine yansımaktadır. Şöyle ki, Azerbaycan, bağımsızlığını kazanmış eski Sovyet ülkelerinden bazıları gibi yönünü sadece bir tarafa, özellikle de batıya çevirmemiş, komşularıyla ekonomik nitelikli bölgesel oluşumlara girerek, dış ticaretini farklı bir boyuta taşımıştır.

3.1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Görünümü

Azerbaycan'ın dış ticaretinin çerçevesini şu şekilde çizmek mümkündür. Ülke, ihracatında Batı'ya ağırlık vererek, ithalatının önemli bölümünü ise eski SSCB ülkelerinden temin etmektedir. İhracatının %90'ını petrol ve petrol ürünlerinin teşkil etmesi, Rusya ve birkaç eski Sovyet ülkesi ile serbest ticaret anlaşması imzalaması dış ticaretinde bu durumun oluşmasının doğal sonucu da sayılabilir. Serbest ticaret anlaşmaları gereği bu ülkelerden yapılan ithalattan gümrük vergisi alınmamaktadır.

2006 yılında ülkede yerleşik olanlar ve yerleşik olmayanlar tarafından dünyanın 140 ülkesi ile yapılmış ticaret faaliyetlerinin hacmi 11,6 milyar ABD doları tutarında olmuştur. Bu zaman zarfında 6,4 milyar ABD doları değerinde 2242 çeşit mal ihraç edilmiş, 5,3 milyar ABD doları değerinde 5935 çeşit mal ve hizmet ithal edilmiş ve böylece dış ticaret 1,1 milyar ABD dolar fazla vermiştir. 2005 yılıyla karşılaştırılacak olursa, 2006 yılında ihracat % 46,58, ithalat ise %24,76 artmıştır.

Aşağıdaki tablo Azerbaycan Cumhuriyet'inin son on bir yıl itibariyle dış ticaret rakamlarını göstermektedir.

Tablo 3.1: Azerbaycan Dış Ticareti. (1995 – 2006, Milyon ABD doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	GSYİH	Dış Tic. Hacmi/GSYİH
1995	637.2	667.6	1304.8	2415.2	0,54
1996	631.3	960.6	1591.9	3180.8	0.50
1997	781.3	794.3	1575.6	3960.7	0,39
1998	606.2	1076.5	1682.7	4446.4	0,38
1999	929.7	1035.9	1965.6	4583.7	0,43
2000	1745.2	1172.1	2917.3	5272.8	0,55
2001	2314.3	1430.9	3745.2	5707.7	0,65
2002	1665.4	2167.5	3832.9	6235.9	0,61
2003	2592.0	2626.2	5218.2	7276.0	0,71
2004	3614.3	3504.3	7118.6	8680.4	0,82
2005	4346.9	4200.3	8547.1	13238.7	0,64
2006	6372.1	5260.0	11637.0	19852	0,58

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu web sitesi, Erişim: 07.05.07, http://www.azstat.org/publications/azfigures/2007/az/018.shtml

Bağımsızlığının ilk yıllarında ülkenin birçok alanında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Geçen asrın son yıllarına kadar ülkenin dış ticaret hacmi 2 milyar ABD dolarına ancak ulaşabilmiştir. 2004 yılından itibaren artan petrol fiyatlarının da etkisiyle ülke ihracatı hızla artmış ve dış ticaret fazla vermeye başlamıştır. Fakat yaşanan bu olumlu gelişmelerin ihraç malların kompozisyonuna bakıldığında pek de sağlam olmadığı sezinlenmektedir. Çünkü ihracatın önemli bir kalemini petrol ve petrol ürünleri oluşturmakta, ihraç gelirlerindeki önemli artışın da dünyadaki bu ürünlerin fiyatlarının yükselmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte bir hususu belirtmekte fayda vardır. Ülkede üretilen ve ihraç edilen malların büyük bölümü katma değeri düşük, hammadde ve yarı mamuller olarak yoğunlaşmaktadır. Ayrıca son birkaç yılda ABD dolarının dünyadaki genel trendi olan ulusal paralar karşısında değer kaybı, Azerbaycan manatını da etkilemiş, ülke parası ülkeye gelen dolaysız yabancı yatırımların da etkisiyle önemli ölçüde değer kazanmıştır. Bu iki negatif unsura rağmen, 2004 yılından itibaren petrol ve ürünlerinin dünya piyasalarına büyük ölçekle çıkmaya başlamasıyla ülkenin dış ticareti fazla vermeye başlamış ve bu da gösterilebilecek olumlu gelişmelerden sayılabilir.

3.1.2.1. Ürünler İtibariyle Azerbaycan'ın Dış Ticareti

2006 yılı itibariyle ihracatın yapısına bakıldığında, petrol (%60,40) ve petrol ürünlerinin (%23,63) toplam ihracatın yaklaşık %85'ini oluşturduğu görülmektedir. Diğer ürünlerin ihracat içerisindeki payı %10'u bile geçememektedir.

İthalatta ise en büyük payı %29,38 oranla makine ve elektrikli ürünler, cihazlar ve bunların yedek parçaları almaktadır. Temel gıda maddelerinin büyük bir bölümünü ithal eden Azerbaycan'da şekerin ve yağın ithalattaki oranı sırasıyla % 1,38 ve %0,93'tür.

Aşağıdaki tablolarda Azerbaycan'ın ihracat ve ithalatındaki başlıca ürünler gösterilmektedir.

Tablo 3.2: Azerbaycan'ın Başlıca İhraç Kalemleri (2006)

ÜRÜNLER	MİKTAR*	DEĞER (milyon ABD doları)	İHRACATTAKİ PAYI (%)
Ham Petrol	9215384,8	3848	60,40
Petrol Ürünleri	3219000,7	1506	23,63
Bit. ve Hay. Yağlar	52316,2	63	0,99
Alkollü ve Alkolsüz İçkiler	14260375,0	19	0,29
Tütün	5531,2	4	0.06
Tütün Ürünleri	2718,6	16	0,24
Metaller	123919,8	101	1,03
Çay	6422,3	18	0,28
Pamuk	45389,8	39	0,61
Elektrik Enerjisi	1174,1	19	0,29

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Müsteşarlığı web sitesi, Erişim: 07.05.07, http://www.az-customs.net/az/stat12-2006.htm

* Alkollü ve Alkolsüz İçkiler kaleminin miktarı, litre; Tütün Ürünleri adet ile; Elektrik Enerjisi milyon kilovat saat ile gösterilmiştir. Diğer ürünler ton ile ifade edilmiştir.

Tablo 3.3: Azerbaycan'ın Başlıca İthal Kalemleri (2006)

ÜRÜNLER	MİKTAR*	DEĞER (milyon ABD doları)	İTHALATTAKİ PAYI (%)
Et ve Et Ürünleri	21191,4	15	0,28
Buğday	1023880,5	14	0,27
Un	3605,3	1	0,02
Şeker	229924,1	73	1,38
Yağ	85614,4	49	0,93
Çay	6823,3	13	0,24
Alkol	921289,0	0,7	0,01
Alkollü İçkiler	10631780,3	15	0,28
Tütün Ürünleri	6687,7.	89	1,69
Metaller	364336,0	100	1,90
Otomobiller	70031	433	8,23
Petrol Ürünleri	150927,7	86	1,63
Elektrik enerjisi	2010,1	56	1,06

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Müsteşarlığı web sitesi, Erişim: 07.05.07, http://www.az-customs.net/az/stat12-2006.htm

3.1.2.2. Ülkeler İtibariyle Azerbaycan'ın Dış Ticareti

Azerbaycan'ın dış ticaretinde öne çıkan ülkelere bakıldığında şunları söylemek mümkündür. İthalatın önemli bölümü BDT ülkelerinden yapılmaktadır. Özellikle de Rusya ülkenin ithalatında önemli payı almaktadır. Buradan, ülkenin BDT üyesi yedi ülkeyle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarından pek de karlı çıkmadığı söylenebilir. Çünkü bu ülkelerden yapılan ithalat, ihracattan çok daha

* Alkol ve Alkollü İçkiler kaleminin miktarı, litre ile; Tütün Ürürleri adet ile; Elektrik Enerjisi milyon kilovat saat ile gösterilmiştir. Diğer ürünler ton ile ifade edilmştir.

fazladır. İhracatın yarıdan fazlasıysa batıya yapılmaktadır. Azerbaycan petrolünün en önemli alıcısı konumunda bulunan İtalya'nın, ülkenin toplam ihracatının içindeki payı 2006 yılı itibariyle %44 olarak gerçekleşmiştir.

2006 yılında Azerbaycan'ın BDT ülkeleri hariç yabancı ülkelerle yaptığı dış ticarette 2,3 milyar ABD doları fazla verilmiştir. Ülkeden yabancı ülkelere (BDT hariç) esas olarak, petrol ve petrol ürünleri, çeşitli mineraller, metaller, kimyasallar ihraç edilmiştir. Aynı grup ülkelerden, bu dönemde ithal edilen ürünler arasında elektrikli ürünler, metal ürünleri, kara nakliye araçları, tıbbi cihazlar ve tüm bunların yedek parçaları sayılabilir.

Ülkedeki yerleşikler ve yerleşik olmayanların 2006 yılında BDT ülkeleri ile yaptıkları ithalat ve ihracatın sonucunda 1,2 milyar ABD doları açık oluşmuştur. Azerbaycan'dan bu ülkelere mineraller, petrol ve petrol ürünleri, kimyasallar, meyve, gemiler ve diğer deniz nakliye araçları, hayvansal ve bitkisel yağlar ihraç edilmiş, bu ülke grubundan ise mineraller, kara nakliye araçları, buğday ve mekanik cihazlar ithal edilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyetinin 2006 yılı itibariyle Dış Ticaretinde önemli yeri olan ülkeler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3.4: Azerbaycan'ın İhracatında Öne Çıkan Ülkeler

Ülke Adı	Değer (milyon ABD doları)	Toplam İhracattaki Pay (%)
İtalya	2845	44,65
İsrail	685	10,75
Türkiye	388	6,09
Fransa	347	5,45
Rusya	344	5,40
İran	296	4,64
Gürcistan	285	4,48
Yunanistan	182	2,86
Tacikistan	131	2,05
Kazakistan	106	1,66

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Müsteşarlığı web sitesi, Erişim: 07.05.07, http://www.az-customs.net/az/stat12-2006.htm

Tablo 3.5: Azerbaycan'ın İthalatında Öne Çıkan Ülkeler

Ülke Adı	Değer (milyon ABD doları)	Toplam İthalattaki Pay (%)
Rusya	1182	22,45
İngiltere	454	8,62
Almanya	404	7,66
Türkiye	385	7,31
Ukrayna	317	6,03
Çin	222	4,23
ABD	198	3,76
Japonya	186	3,52
Finlandiya	168	3,19
Kazakistan	127	2,42

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Müsteşarlığı web sitesi, Erişim: 07.05.07, http://www.az-customs.net/az/stat12-2006.htm

3.1.3. Azerbaycan'ın İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları

Azerbaycan, BDT üyesi yedi ülke ile ikili serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Ancak bu anlaşmaların ticareti tam anlamıyla serbestleştiren hükümleri henüz tamamıyla yürürlüğe girmemiştir.

Azerbaycan'ın Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülkeler şunlardır: Rusya Federasyonu (30 Eylül 1992), Moldova (26 Mayıs 1995), Ukrayna (28 Temmuz 1995), Türkmenistan (18 Mart 1996), Özbekistan (27 Mayıs 1996), Gürcistan (10 Haziran 1996), Kazakistan (10 Haziran 1997). Anlaşmalar çerçevesinde bu ülkelerle Azerbaycan arasındaki ticarette gümrük vergileri ve diğer eş etkili vergiler uygulanmayacaktır. Azerbaycan hali hazırda Rusya, Gürcistan, Kazakistan ve Ukrayna'dan ithal edilen mallara gümrük vergisi uygulamamaktadır.

Temmuz 1999'da Azerbaycan AB ile bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Bu Anlaşmanın hedeflerinden biri Azerbaycan mevzuatını AB yasalarına uyumlu hale getirmektir. Uyum sağlanacak konular arasında fikri mülkiyet haklarının korunması, yatırımlar ve mülkiyete ve mülkiyet haklarına ilişkin alanlar da bulunmaktadır.

3.1.4. Türkiye ile Ticaret

Azerbaycan 1991 yılında tekrar bağımsızlığını kazandıktan sonra ticari ilişki kurduğu ilk ülkelerden biri Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Karabağ savaşı yıllarında iki ülke arasında 100 milyon dolar civarında seyreden dış ticaret hacmi, 1995 senesinde Ermenistan'la imzalanan ateşkes sonrasında her yıl istikrarlı şekilde yükselerek 2005'te yarım milyar doları geçmiştir. Ülkede artan iç talep ve son yıllarda ikili ilişkilerde gözlenen yakınlaşma sonucu 2007 sonu itibariyle bu rakamın 1 milyar ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 3.6: Azerbaycan – Türkiye Dış Ticaret Rakamları (1992 – 2006, milyon ABD doları)

Yıllar	İhracat	Top.İhr. Pay (%)	İthalat	Top İth. Pay(%)	Dış Tic. Dengesi (-)	Dış Tic. Hacmi
1992	35	2,4	102	10,9	67	137
1993	34	4,7	68	10,8	34	102
1994	9	1,4	132	17,0	123	141
1995	22	3,5	161	24,1	139	183
1996	39	6,2	240	25,0	201	279
1997	58	7,4	320	40,3	262	377
1998	50	8,3	327	30,4	277	377
1999	44	4,7	248	23,9	204	292
2000	96	5,5	230	19,6	134	326
2001	78	3,4	225	15,7	147	303
2002	65	3,0	231	13,9	167	296
2003	123	4,7	315	12,0	193	438
2004	119	3,3	361	10,3	242	480
2005	276	6,3	313	7,4	37	589
2006	388	6,1	385	7,3	-3	773

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Müsteşarlığı web sitesi, Erişim: 29.06.07, http://www.az-customs.net/az/stat12-2006.htm

Rusya gümrüksüz mal ihraç etmesi nedeniyle Azerbaycan'ın ithalatında önemli bir avantaja sahiptir. Kazakistan yapılan buğday ve doğal gaz ithalatı nedeniyle konjonktürel olarak ön sıralardadır. İngiltere BP, ABD petrol yatırımları nedeniyle Azerbaycan'ın ithalatında öne çıkmaktadır. Ancak Türkiye ürün çeşitliliği anlamında önemini korumaktadır. Bavul ticareti ve sınır ticareti nedeniyle

istatistiklere tam olarak yansımasa da iki ülke arasındaki ticaret önümüzdeki yıllarda önemli oranda artış potansiyeline sahiptir.

Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı mutlak olarak özellikle son yıllarda büyük artışlar gösterse de toplam ihracat içerisindeki ağırlık %6 oranlarında seyretmektedir. 2000 yılından bu yana Türkiye'ye yapılan ihracat 6 kat artış gösterirken ülkenin toplam ihracatı içerisindeki payı sadece %0,6 kadar artmıştır. Türkiye'den yapılan ithalatta ise daha farklı bir gelişme göze çarpmaktadır. 1997 yılında Azerbaycan'ın Türkiye'den yapmış olduğu ithalat, toplam ithalatı içerisinde % 40'lara ulaşırken, bu oran daha sonraki yıllarda düşmeye devam etmiş, 2006 yılında %7,3 olarak gerçekleşmiştir. Bir anlamda Türkiye, 1990'ların ortalarında sahip olduğu ağırlığı 2000 yılından itibaren kaybetmeye başlamıştır. Özellikle son on senede Türkiye'den yapılan ithalat mutlak olarak istikrarsızlık göstermektedir. İki ülke arasında ticaretin geliştirilmesi için yapılması gereken birçok düzenlemeler bulunmaktadır. İki taraf arasındaki ticaret ilişkileri potansiyelin altında olduğu söylenebilir. Son birkaç senede bu anlamda somut adımlar atıldığı gözden kaçmamaktadır. Türkiye açısından da Azerbaycan pazarı ihmal edilmemesi gereken bölgelerdendir. Şu anda mevcut olan bazı engeller yavaş yavaş ortadan kaldırılmaktadır.

Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatındaki ürünler arasında en önemli payı mineral yakıtlar ve yağlar oluşturmaktadır. Bu kalemleri, ham postlar ve deriler, pamuk, plastik ürünler gibi ürünler takip etmektedir. Ayrıca polietilen çuvallar da önemli bir ihraç kalemidir. Türkiye'den yapılan ithalatta ise makine ve cihazlar, mineral yakıtlar ve yağlar, plastik ürünler, kağıt ve karton, boyalar, demir ve çelik eşyalar, seramik ürünleri, mobilyalar, sabunlar ve deterjanlar, motorlu kara taşıtları, eczacılık ürünleri gibi sanayi ürünleri ve şeker ve şekerli ürünler, değirmencilik ürünleri, kakao, hayvansal ve bitkisel yağlar, sebze ve meyveler gibi gıda ve gıda sanayi ürünleri öne çıkmaktadır.

1990'lı yılların başında, ülke ekonomisinin savaş nedeniyle büyük sıkıntılar yaşadığı dönemde Türkiye Eximbank'ı tarafından Azerbaycan'a çeşitli projeler kapsamında kredi verilmiştir. Şöyle ki, 1992 yılında Türk Eximbank tarafından

Azerbaycan'a 250 milyon dolar kredi taahhüt edilmiş, bunun 100 milyon doları 'Mal Anlaşması' (başlangıç tarihi 21.4.1993) ve 150 milyon doları 'Proje Anlaşması' (başlangıç tarihi 22.1.1994) olarak belirlenmiştir. Açılan mal kredisinin 59.63 milyon dolarlık bölümü, proje kredisinin ise 91.74 milyon dolarlık bölümü kullanılabilmiştir. Geri ödemelerde yaşanan sorunlar yeni kredilerin tahsisini engellemiştir. Bu çerçevede, 8 Ağustos 1996 tarihinde yapılan anlaşma ile faizlerin ödenmesine, 74.82 milyon dolarlık anapara ödemesinin ise ertelenmesine karar verilmiştir.

Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ticari ve ekonomik ilişkileri diğer bölge ülkelerine kıyasla oldukça yüksek seviyede olmasına rağmen, mevcut durum ortak bağlara sahip, ortak bir kültürel mirası paylaşan ve neredeyse aynı dili konuşan iki ülkenin sahip olduğu potansiyeli yansıtmaktan uzaktır[51].

Son olarak, Azerbaycan dış ticareti ile ilgili bir önemli husus belirtilmelidir. Ülkede son yıllarda ihracatta devlet sektörünün payı giderek artmakta ve toplam ihracatın beşte dördünü (%80, 2007 ilk beş ayı itibariyle) oluşturmaktadır. İthalatta ise tam tersi bir durum gözlenmektedir. Aynı dönemde (2007 yılının ilk beş ayı) yapılan toplam ithalatın - %27'sini devlet, %68'ini ise özel sektör gerçekleştirmiştir.

3.2. AZERBAYCAN BANKACILIK SİSTEMİNDE DIŞ TİCARETİN FİNANSMANI

SSCB döneminde ülke kapılarını dış dünyaya zorunlu olarak kapatmış olan Azerbaycan, sadece birlik ülkeleri ile siyasi ve ticari ilişkiler kurabiliyor, dünyanın geri kalan kısmıyla doğrudan hiç bir ilişkiye girme hakkına sahip bulunmuyordu. Birlik ülkeleri olan 15 sosyalist ülkeyle olan ilişkileri de yine merkezden kontrol ediliyor, hangi Cumhuriyetin ne kadar üretimde bulunacağı, diğerlerine ne kadar satacağı önceden belirlenip programlanıyordu. Çoğu zaman belli bir malın farklı parçaları, birliğin çeşitli ülkelerinde üretiliyor böylece tüm ülkeler birbirine sıkıca kenetlenmiş hale getiriliyordu. Bu önemli özellik bağımsızlığın ilk yıllarında kendini önemli ölçüde göstermiş, birçok cumhuriyette fabrikalar durmuş, ekonomilerde

[51] Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu web sitesi, **Azerbaycan Ülke Bülteni,** Aralık, 2006, s. 15. Erişim: 12.05.07, http://www.deik.org.tr/bultenler/200612817323azerbaycan-aralik2006.pdf

%30'lara varan daralmalar yaşanmıştır. Karabağ savaşı, ardından iç savaşın da etkisiyle Azerbaycan ekonomisi büyük yaralar almış, ülkede reel üretim neredeyse durma noktasına gelmiştir. Fakat 1994 yılında imzalanan ateşkes ve onu izleyen petrol anlaşmaları, ülkeye yüklü miktarda batı yatırımlarının akımı, ülkedeki siyasi istikrarı büyük ölçüde sağlayabilmiştir. 2006 yılından itibaren Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına ulaşmasıyla beraber ülkede hissedilir derecede gelişme sağlanmaya başlanmıştır.

Ülke ekonomisi on seneden fazla bir süredir büyümektedir fakat son birkaç senede GSMH'da neredeyse patlama yaşanmaktadır. Şöyle ki, GSMH artışı 2005 yılında %26,4; 2006'da %34,5; 2007'nin ilk çeyreğinde ise %39,4 olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası Para Fonu'nun son hesaplamalarına göre ülkeye 2025 yılına kadar 200 milyar ABD doları para girişi beklenmektedir. Doğal olarak bu artışlarda uluslararası petrol fiyatlarında görülen yükselişin etkisi de vardır. Fakat petrol dışı GSMH'nın da son yıllardaki iki rakamlı artış hızları kayda değer bir gelişmedir. Ülke yönetimi ülkeye gelmesi beklenen petrol gelirlerini makroekonomik dengeleri bozmadan doğru alanlara plase etmenin programlarını yapmaktadır. Petrol dışı sektörlerinin canlandırılmasına özel dikkat verilmekte, ülkenin her tarafında eksik olan altyapı onarım çalışmaları yapılmaktadır.

Ekonomide son yıllarda yaşanan bu gelişmeler ülkenin dış ticaretinde de hissedilmektedir. Azerbaycan dünyanın 100'den fazla ülkesiyle ticaret yapmaktadır.

Bir ekonomide birbirilerinin tamamlayıcısı olan finansal sektörle reel sektör, Azerbaycan ekonomisinde karşılıklı ilişkilerini önemli ölçülerde ilerletmiş, bağımsızlık sonrasında her iki sistemde, özellikle de finansal sistemde hukuki düzenlemeler sonrasında şahıslar bu sistemin olanaklarından yararlanmaya başlamışlardır. Fakat finansal sistemin dış ticarette rolü daha temel düzeydedir. Burada bankacılık sisteminin daha genç olmasının yanı sıra ülkenin dış ticaretinin yapısal durumunun da etkisi büyüktür. Şöyle ki, dış ticarette özellikle de ihracatta devletin payı oldukça yüksektir. Devlet, ihracatın yarısından fazlasını gerçekleştirmekte, özel sektörün ihracattaki payı ise 2006 yılı verilerine göre %35

(2006 yılı) olarak kalmıştır. İthalatta ise devlet - %28,9; özel sektör ise - %65,5 pay almaktadır. Dış ticaret yapısının bu özelliği bankacılık kesiminin dış ticaretin finansmanındaki rolünü etkilemektedir. Ayrıca ihracatın neredeyse %90'lık kısmını petrol ve petrol ürünlerinin oluşturması ve bunun büyük bir kısmının Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi tarafından gerçekleştirilmesi bankalarca dış ticaretin finansmanı için farklı finansman programlarını uygulamayı teşvik etmemektedir. Ekonomi özellikle artan petrol gelirleriyle son yıllardır cari fazla vermekte ve bu fazlanın önümüzdeki yıllarda daha da artacağı beklenmektedir.

Özetle ülke yönetimi, ihracat konusunda rahat davranmakta, petrol ve yan ürünleri ihracatının şu anda ve önümüzdeki senelerde yeterli olacağını düşünmekte, petrol dışı sektörlerdeki üretimin sadece iç talebi karşılayabilecek düzeyde olmasını yeterli bulmaktadır. Bu yüzden de ihracatın finansmanında ve desteklenmesinde ister Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası kaynaklı isterse de her hangi bir kurumsallaşmış ihtisas bankasına ihtiyaç duyulmadığı belirtilmektedir. Nitekim devlet yetkilileri yaptıkları son açıklamalarda Azerbaycan'da dünyadaki, ihracatçılara finansman desteği sağlayan ihtisas bankaları tarzı Eximbank modeline benzer bir modele ihtiyaç duyulmadığını vurgulamışlardır. Hükümetin böyle bir kurumun şu an için gerekliliğine inanmaması yakın zamanda bu kurumun kurulma ihtimalini de zayıflatmaktadır. Fakat ülkenin petrole bağımlı hale gelip ileride Hollanda Sendromu[*] tarzı olumsuzluklarla karşılaşmaması için, üretim çeşitliliğini artırması, diğer endüstrilere desteğini sürdürmesi gerekmektedir. Petrol dışı sektörlerde üretimin artması ve sektörün büyümesi de yine dışsatımın yükselmesiyle mümkün olabilecektir. Çünkü Azerbaycan ülke olarak çok küçük iç pazara sahip bir ülkedir. İç talebi karşılamak için büyük ölçekli işletmelere gerek görülmemektedir. Birçok sektörün, iç talebin karşılanmasıyla beraber ihracatla da desteklenmesi büyümesi ve gelişmesini sağlayacaktır. Bu yüzden de ileride diğer sektörlerin desteklenmesi açısından devlet destekli bir kredi kurumunun oluşturulması, ihracatta petrol dışı kalemlerin ağırlık kazanmasına yardımcı olacak ve böylece ekonomi, tek yönlü ihracat yapısından kurtularak bunun neden olduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmış olacaktır.

[*] Hollanda Sendromu; Bir bölgenin veya bir sektörün hızlı gelişimi karşısında diğer bölgelerin veya sektörlerin gelişmemesi sonucunu doğuracak bir tehlike.

3.2.1. Bankaların Dış Ticaret İşlemlerinde Sundukları Hizmetler

Bankalar hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti kanununun, Banka Faaliyetlerine İlişkin Talepler bölümünün 32. maddesinde, Azerbaycan'daki bankaların gerçekleştirebilecekleri işlemler sıralanmıştır. Kanunen Azerbaycan'da faaliyet gösteren bankalar modern anlamda tüm bankacılık işlemlerini yürütebilmek hakkına sahiptirler. Fakat aynı maddenin 2. fıkrasında 1. fıkrada sıralanan faaliyetlerin her birinin yapılması için ayrı özel bir iznin alınması gerekebileceği belirtilmiştir.

Azerbaycan'da faaliyet gösteren 44 bankadan 42'sinin hane halkından tasarrufları toplama, 43'nün ise döviz işlemleri yapma yetkisi vardır. Değerli metallerle işlem yapma yetkisi bulunan ise sadece 2 banka mevcuttur. Teminatların verilmesinde 41, plastik kartlarla işlem yapılmasına da 30 bankanın izni bulunmaktadır.

3.2.1.1. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Nakdi Krediler

Bankalar dış ticaretin finansmanında sundukları hizmetleri nakdi ve gayri nakdi krediler olarak sınıflandırmamaktadırlar. Genel olarak bankalar dış ticaretin finansmanında neredeyse hiç nakdi kredi kullandırmamaktadırlar. Bilinen haliyle hiçbir bankanın, sırf ihracatın finansmanı için döviz kredileri; iskonto ve iştira; rotatif ve spot kredileri; döviz kazandırıcı işlemlerle ilgili verilen prefinansman; yatırım teşvik belgesi sahiplerine verilen yatırım döviz kredileri ve ihracat taahhüdünün yerine getirileceği garantisi ile kullandırılan ihracat döviz kredileri programları mevcut değildir. Reel sektörden böyle bir talebin daha olmaması, bunun yanında gayri nakdi kredilerin daha düşük riskli olmaları ve genel olarak şu anki piyasa koşulları bu çeşit kredilerin henüz işlerlik kazanmamasının temel nedenleri arasında sayılabilir.

3.2.1.2. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Gayri Nakdi Krediler

Ülkedeki bankalar daha çok gayri nakdi kredi çeşitlerini benimsemekte, neredeyse tüm ticari bankalar bu alanda hizmetler sunmaktadır. Gayri nakdi krediler arasında ülkede en iyi bilineni doğal olarak akreditiftir.

3.2.1.2.1. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Akreditif

Azerbaycan bankalarının hemen hemen hepsi ithalat ve ihracat akreditifi hizmetleri sunmaktadır. Fakat pratikte çok az sayıda bankanın akreditif işlemlerini uyguladığı dikkat çekmektedir. Bilanço dışı yükümlülüklerde bankaların neredeyse tamamında akreditif kalemi sıfır gözükmektedir. Azerbaycan Bankalar Birliğinden elde edilen bilanço rakamlarının böyle olması, bankaların bilanço raporlarının ne kadar güvenilir olduğu konusunda kuşku uyandırmaktadır. Fakat bununla birlikte daha önce de belirtildiği gibi, Azerbaycan'ın şu anki dış ticaret yapısı, petrol dışı sektörün durumu ve toplam 11 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, ihracat ve ithalat işlemlerinde bankaların aracılık hizmetlerine ne düzeyde ihtiyaç duyulduğunu belirlemektedir.

Azerbaycan bankacılık sisteminde önemli ağırlığı bulunan bir devlet ve üç özel bankanın son senelerdeki akreditif yükümlülükleri, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.7: Bazı Bankaların Uyguladıkları Akreditif Tutarları (Bin ABD doları)

		2003	2004	2005	2006
İhracat Akreditifleri					
	1.Banka ABB	234.347	237.694	317.890	715.234
	2. Banka Uni	--	--	-	-
	3. Banka BS	-	-	-	--
	4. Banka Tek	-	287	-	--
İthalat Akreditifleri					
	1.Banka ABB	137.618	151.754	284.922	432.608
	2. Banka Uni	--	--	738	1.801
	3. Banka BS	510	97	-	--
	4. Banka Tek	48	87	-	--

Kaynak: Bankaların web siteleri, Erişim: 24.05.2007,
http://www.unibank.az/ufiles/File/UnibankIFRS06.pdf;
http://www.ibar.az/downloads/iba_auditor_rey_300606.zip;
http://www.texnikabank.az/docs/financial_statements_and_auditors_report_for_2004.pdf;
http://www.bankstandard.com/files/0004/annualbank2006sm.pdf

Devlet Bankası olan 1. Banka, diğer bankaların toplam akreditif işlemelerinden çok daha fazlasını kendisi gerçekleştirmiştir. Bankanın ihracat ve ithalat akreditif işlemleri her sene istikrarlı bir biçimde artmaya devam etmiştir. 2002 yılına kadar bankacılık sisteminin bilanço dışı yükümlülüklerinde anlamlı bir gelişme yaşanmamıştır. Yine de toplamda akreditif yoluyla işlem büyüklüğü 2005'e kadar düşük seyretmiştir. Sadece 2006 senesinde akreditifli dış ticaret hacmi 1 milyar ABD dolarına yaklaşabilmiştir. Akreditifli işlemlerde devlet bankası olan 1. Banka açık farkla önde bulunmaktadır. Temel neden bu akreditiflerinin, petrol alanında faaliyet gösteren Azerbaycan Devlet şirketlerinin ihraç ettikleri ürünler için yurtdışındaki bankalar tarafından açılmış olmalarıdır.

Azerbaycan'daki bir bankanın akreditif tarifesi aşağıdaki gibidir:

- Akreditifin açılması: (anlaşmayla) 1 milyon ABD dolarına kadar %0,3 (min. 50 ABD doları); 1 milyon ABD dolarından fazlaysa %0,15
- Akreditifin onaylanması: (anlaşma yoluyla) her ay %0,1 min. 100 ABD doları
- Belgelerin kontrolü: %0,1 min 100 ABD doları, maks. 500 ABD doları
- Akreditifin ödenmesi: %0,1 min 100 ABD doları, maks 500 ABD doları
- Akreditif meblağının artırılması: %0,15 min 100 ABD doları
- Akreditifin iptali: 100 ABD doları
- Akreditif şartlarının değiştirilmesi: 200 ABD doları
- Posta hizmetleri: 50 ABD doları

Azerbaycan'da bulunan bir ithalatçının akreditifli işlem gerçekleştirdiğinde, ülkede bulunan Amir Bankanın elde edeceği kar, aşağıda verilen sayısal örnekle açıklanmıştır:

Azerbaycan'da bulunan X firması, Türkiye'de bulunan Y firmasından mal ithal edecektir. Taraflar arasındaki anlaşmaya göre mal bedeli akreditifli olarak ödenecektir. Azerbaycan'daki firma (amir) müşterisi olduğu bankaya giderek akreditif açtırma talebinde bulunur. Amir akreditif mektubunu doldurarak akreditifin içeriğini belirler. 60.000 ABD doları değerinde gerçekleştirilecek olan ithalat işlemi için 75.000 dolarlık akreditif açtırılmıştır.

Amir bankanın bu işlemden karı, ithalatçının bankaya ödeyeceği komisyondan oluşmaktadır.

Akreditif Açılış Komisyonu = (75.000 $ * % 0,3) = 225 $

İthalatçı X firması bankaya akreditif bedelini Manatla vermiştir. Bu durumda bankanın döviz satması gerekmektedir. Bedelin ödendiği günkü alış kuru 0,85 Manat, satış kuru 0,87 Manattır. Banka satış kurundan ithalatçıya dövizi satarken,

alış kurundan bu işlemi muhasebeleştir. Kur farkından doğan kazanç aşağıdaki gibidir:

Satış Kuru 1 $ = 0,87 Manat 75.000 $ * 0,87 =. 65250 Manat

Amir Banka bu miktarı ithalatçıdan almakta, fakat kayıtlarına geçirirken bunu alış kuru üzerinden yapmaktadır.

Alış Kuru 1$ = 0,85 Manat 75.000 $ * 0,85 = 63750 Manat

Kur farkından doğan kazanç: 65250 – 63750 = 1500 Manat.

Açılış Komisyonu olan 225 $ Manat cinsinden hesaplarsak 225 $ * 0,85 = 191,25.

Bu durumda Amir Bankanın Toplam Karı, 191,25 + 1500 = 1691,25 Manat olmaktadır.

Söz konusu Akreditif işleminde her hangi bir değişiklik ve iptalin olmadığı varsayılmıştır.

3.2.1.2.2. Azerbaycan Bankacılık Sisteminde Teminat Mektupları

Azerbaycan'da faaliyet gösteren bankalar, uluslararası ticaretin finansmanı çerçevesinde teminat mektupları hizmetlerini sürdürmektedirler. Bankalar, teminatların açılması, onaylanması, bu süreç içinde danışmanlık vb. gibi hizmetler göstermektedirler.

Aşağıdaki tabloda son yıllarda aynı bankaların bağımsız denetim kuruluşlarınca hazırlanan raporlarda bilanço dışı yükümlülüklerinde yer alan teminat mektupları gösterilmiştir.

Tablo 3.8: Bazı Bankaların Verdikleri Teminat Mektupları (Bin ABD doları)

		2003	2004	2005	2006
Teminat Mektupları					
	1.Banka ABB	143.001	153.923	139.423	212.499
	2. Banka Uni	--	--	5.561	12.145
	3. Banka BS	1.351	800	5.505	--
	4. Banka Tek	1.562	10.843	10.626	--

Kaynak: Bankaların web siteleri, Erişim: 24.05.2007,
http://www.unibank.az/ufiles/File/UnibankIFRS06.pdf;
http://www.ibar.az/downloads/iba_auditor_rey_300606.zip;
http://www.texnikabank.az/docs/financial_statements_and_auditors_report_for_2004.pdf;
http://www.bankstandard.com/files/0004/annualbank2006sm.pdf

Akreditif için söylenenlerin büyük bölümü sektör tarafından verilmiş teminat mektupları için de geçerlidir. Devlet bankası bu alanda da liderliğini sürdürmektedir. Sektörün önde gelen özel bankalarının verdikleri teminat mektuplarının toplam tutarı, bankacılık sektörünün en büyük bankası olan 1. Bankanın, tek başına verdiği teminat mektuplarının yarısı kadar bile olmamaktadır. Fakat özel bankaların verdikleri teminat mektupları değerinin, verdikleri akreditiflere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Azerbaycan bankalarının, dış ticaretin finansmanında sundukları hizmetler modern bankacılığın neredeyse tüm işlemlerini kapsamaktadır. Bankalar ve banka faaliyetleri ile ilgili kanunun son hali ve yapılan düzenli güncellemeler, Azerbaycan bankacılık sisteminin daha sağlıklı yapıya ulaşarak, hizmet kalitesinin ve çeşitliliğinin artırılmasını olanaklı kılmaktadır. Fakat hukuki altyapının oluşturulması yeterli koşul değildir. Bankaların rekabet edebileceği sağlam bir ortam oluşturulması gerekmektedir.

Azerbaycan'ın esas ihraç kalemi petrol ve petrol ürünlerinden oluşmaktadır. Bunların ihracının neredeyse tamamı ise devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Şöyle ki, devlet sektörünün ihracattaki payı 2007'nin ilk çeyreği itibariyle %86

olarak gerçekleşmiştir. Bu durum özel bankaların ihracatta aracılık veya finansmanlık işlemlerinin çok düşük olmasının temel nedenidir. İhracatın lokomotifi olan devlet, gerek duyulduğunda da aracılık ve diğer finansman uygulamaları için kendi bankasını kullanmaktadır. Böylece bankacılık sisteminde hem ihracatın hem de bankacılık sisteminin yapısından dolayı çeşitli dış ticaret finansmanı yöntemleri uygulanamamaktadır. Nakdi kredilerin hiçbir çeşidi işlerlik kazanmamakta, gayri nakdi kredilerden ise sadece akreditif açılmakta ve teminat mektupları verilmektedir. Bu faaliyetlerin de önemli bir kısmı sektörün en önde gelen bankası olan bir devlet bankası tarafından gerçekleştirilmektedir.

3.2.2. Azerbaycan'da Diğer Finansman Yöntemleri

Diğer finansman yöntemlerinin fazla uzun geçmişe sahip olmamalarının temel nedeni bu yöntemlerin ekonomideki ve uluslararası ticaretteki gelişmelerle beraber birer alternatif olarak ortaya çıkmalarıdır. Finansal geçmişi yüzyıllara dayanan gelişmiş ekonomilerde ilk önce bankacılık sistemi evrimini tamamlamış daha sonraları ise diğer finansman yöntemleri (leasing, factoring ve forfaiting) ortaya çıkıp dünyaya yayılarak uygulama alanları bulmuştur. Bir anlamda bu finansman yöntemleri bankacılığın bir uzantısı olmakta, sağlıklı bir bankacılık sistemi olmadan gelişmesi zor olabilmektedir.

Azerbaycan'da alternatif finansman yöntemleri oldukça kısa bir geçmişe sahiptir. Bu yöntemlerden leasing ve factoring daha çok bilinmekte forfaiting ise hemen hemen hiç uygulanmamaktadır.

Leasing sektörünün gelişmesi için 2004 senesinden itibaren koşullar oluşmaya başlamıştır. Milli Meclis hem yerli hem de yabancı sermayeyi sektöre çekmek için ilgili kanunlarda bazı değişimler yapmıştır. Özellikle vergiyle ilgili ve diğer düzenlemelerle beraber sektör olumlu sonuçlar sergilemiş, faaliyette olan leasing şirketlerinin portföyü 2 kat artmıştır.

Azerbaycan'da leasingin gelişimi uluslararası finansal kuruluşlar tarafından da desteklenmektedir. Bu kuruluşlardan en önemlileri İsviçre'nin Devlet Ekonomik İlişkiler Dairesi ve Uluslararası Finans Kurumu'dur.

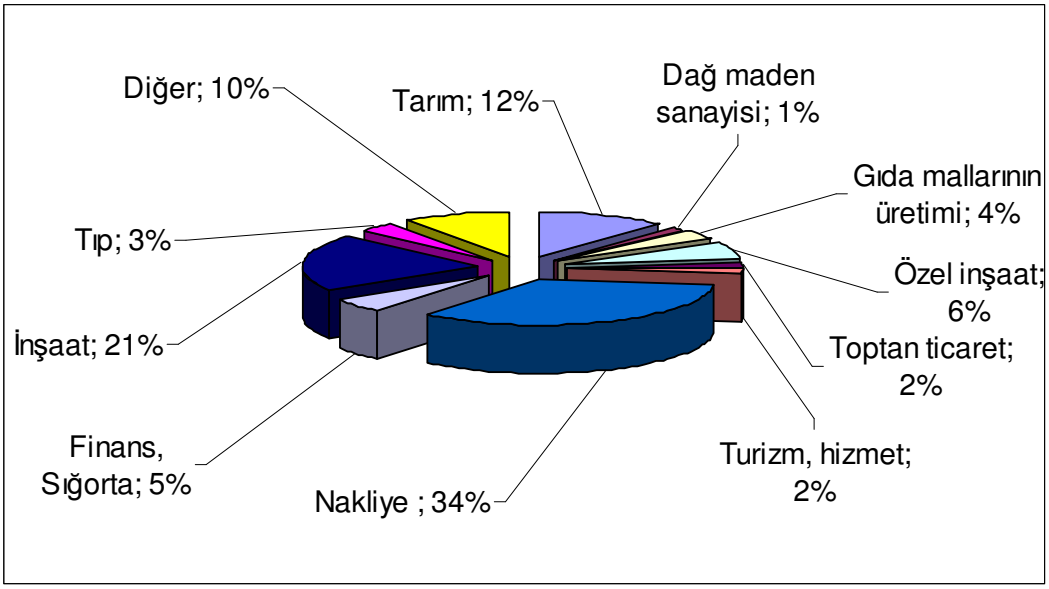
Şu anda leasing piyasası Azerbaycan'da oluşma aşamasındadır. Fakat buna rağmen bu alanda önemli bir gelişme gözlenmektedir. Şöyle ki, 2003 yılında sektörde faaliyet gösteren üç önemli şirket tarafından hayata geçirilen leasing işlemlerinin toplam değeri 4,2 milyon ABD doları iken (72 proje), 2005 senesinde 24,5 milyon ABD dolarını bulmuştur. Bununla birlikte sektördeki potansiyel talebin çok daha fazla olduğu düşünülmektedir. Azerbaycan Leasing Şirketleri Birliği tarafından, 2003'te potansiyel talep 200 milyon, 2004'te 239 milyon, 2005'te ise 351 milyon ABD doları olarak hesaplanmıştır[52].

Azerbaycan leasing piyasasında 2006 senesi itibariyle on altı şirket faaliyet göstermektedir. Bunlardan sekizi sadece leasing faaliyeti yapan şirketler, ikisi bankaların leasing bölümü, ikisi banka olmayan kredi kurumu, biri devlet tarafından oluşturulmuş şirket, üçü de yabancı sermayeli leasing şirketleridir.

[52] Ceyhun Nağıyev, **3. Azerbaycan Mikro Maliye Konferansı** Sunumu, Bakü, 2006.

2005 senesi için leasing şirketlerinin projelerinin sektörel dağılımı aşağıdaki gibidir.

Şekil 3.2: Leasing Şirketleri Projelerinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Azerbaycan Mikro Finans Birliği web sitesi, Erişim: 30.05.2007, http://www.amfa.az/docs/7.%20Leasing%20Association%20Jeyhun%20Naghiyev.ppt

Leasing şirketlerinin toplam portföyünün yarısını inşaat ve nakliye sektöründeki projeler oluşturmaktadır. Son yıllarda artan petrol gelirlerinin en fazla inşaat sektörüne yatırılması ve ülkenin ithalat kalemleri içinde otomobillerin ağırlıklı olması bu dağılımın doğal sonucudur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik yaşamın vazgeçilmez bir öğesi olan bankacılık, ilkel uygulamalardan günümüze kadar çeşitli değişimler geçirmiştir. Temel işlevi ise "minimum maliyetle topladığı paraları, mümkün olan en yüksek faiz ya da komisyonla fon ihtiyacı olanlara aktarmak" olarak kalmaktadır.

Küreselleşmeyle daha acımasız hale gelen dünya rekabeti bu alandaki aktörlerin daha bilinçli ve hazırlıklı olmalarını gerekli kılmaktadır. Büyüklü küçüklü tüm işletmeler, uluslararası düzeyde faaliyetlerini sürdürmek için her zaman düzenli finansal desteğe ve güvenceye ihtiyaç duymaktadırlar. Dış ticaret, daha fazla ürün, daha fazla ihracat ise daha çok üretim ve istihdam anlamına gelmektedir. Bu yüzden de devlet genelde ihracat yapan işletmelere çeşitli ayrıcalıklar sunmakta ve ülke bankacılık sistemini bu firmalara destek olmaya teşvik etmektedir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde bankaların daha tutucu davranmaları, ihracatın devlet garantisi ile yürütülmesine yardımcı olan çeşitli ihracat kredi kuruluşları kurulması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte bu tür kuruluşlar gelişmiş ülkelerde de kurulmuş ve faaliyetlerinin ilk yıllarından itibaren ülke ihracatının desteklenmesinde önemli katkılar yapmışlardır. İhracat Kredi Kuruluşları genelde, ticari bankaların risk almaktan çekindikleri ülkelere ihracat yapılmasının arkasında durmaktadır. Bu görevi onlar sahip oldukları geniş bilgi ve sadece bu alanda uzmanlaşarak gerçekleştirmektedirler. Ama yine de dış ticaretin finansmanında işlemlerin büyük bir kısmı ülkedeki ticari bankalar aracılığıyla yapılmaktadır.

Dış ticaretin finansmanı hizmetlerini yürüten bankalar kurumsal müşterilerine en çok bilinen haliyle temelde nakdi ve gayri nakdi olmak üzere çeşitli ürünler sunmaktadırlar;

Nakdi kredilerden olan Döviz kredileri, Eximbank kredileri, Rotatif krediler firmalara nakit kaynak sağlamaktadır. Gayri Nakdi kredilendirmede ise müşterinin finansal yapısına bakılıp çeşitli teminatlar alınarak onun riski akreditif, teminat mektubu gibi yöntemlerle üstlenilmektedir.

Muhabir bankacılık ilişkileriyle gerçekleşen akreditif açma, harici garanti verme gibi işlemlerde bankalar arası ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Bankalar akreditif ilişkilerinde karşı bankanın riskini almakta bu da karşılıklı güveni gerekli kılmaktadır.

İthalatta ise ilişkiler daha çok müşteriyle banka arasındadır. Müşterisine ithalatı için akreditif açan banka, firmanın finansal durumuna ve güvenirliliğine bakar.

Akreditif en güvenilir ve yaygın ödeme yöntemlerinden biri olmayı günümüzde de sürdürmektedir. Özellikle de ihracatçı için ödemeyi garanti altına alacağından dolayı daha güvenilir bir uygulamadır. İthalatçı açısından ise daha fazla sorumluluk getirmesi ve daha pahalı olmasından dolayı pek tercih edilen ödeme şekli sayılmamaktadır. Buradan hareketle, akreditifin genellikle ihracatçının baskısıyla açıldığı söylenebilinir.

Azerbaycan ekonomisine bakıldığında finansal piyasaların birçok nedenden dolayı henüz tam olgunlaşmadığı görülmektedir. Buna rağmen, gayri nakdi kredilerden akreditif ve teminat mektubu, dış ticaretin finansmanında en fazla bilinen ve uygulanan ürün çeşididir.

Azerbaycan bankacılık sisteminde düzenli ve organize olmuş dış ticaretin finansmanı ürünleri mevcut değildir. Ülkenin dış ticaretin finansmanında nakdi krediler neredeyse hiç bilinmemekte dolayısıyla kullanılmamaktadır. Bankalar sadece muhabirlik ilişkileriyle akreditif açma ve teminat mektubu verme hizmetleri yürütmektedir. Gerekli hukuksal altyapısı neredeyse tamamlanan dış ticaretin finansmanı hizmetlerinin pek yaygınlaşmamasının nedenleri ülkenin dış ticaret yapısından ve bu konuda bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Devlet, özel sektör firmalarının ihracatının desteklenmesinde, ne merkez bankası kaynaklı uygulamalara ne de her hangi bir ihtisas bankasına ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir.

Bunun temel sebebi, şimdiki aşamada, ihracatın desteklenmesinin anlamsız olduğu kanısının varlığıdır. Ülkenin dış ticareti, petrol gelirleriyle fazla vermektedir. Petrol dışı sektördeki üretim ise sadece iç talebi karşılayabilecek düzeydedir. Azerbaycan temel gıda maddeleri dahil, birçok ihtiyacını ithal etmektedir. İhracatına bakıldığında, petrol ve ürünlerinin üretiminde büyük tecrübeye sahip, uzmanlaşmış ekonomi olarak bu kalemlerin ihracatında her hangi bir sıkıntı yaşamamaktadır. Önceki senelerde yapılan petrol anlaşmaları ülkenin petrol ihracatını uzun vadede belli bir düzene sokmuş bulunmaktadır.

Petrol ve ürünlerinin üretiminin ve ihracatının neredeyse tamamı Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ürünler ihracatın %90'nı oluşturmakta, geri kalan kısım ise yine devlet kontrolündeki çeşitli sanayi kuruluşlarının ürünlerinden oluşmaktadır. Yani, devlet, ihracatı bir açıdan doğrudan desteklemekte, her hangi bir ihtisas bankası veya ACMB aracılığıyla dolaylı yöntemleri gerekli görmemektedir.

İhracatın belirtilen bu yapısı, dış ticaretin finansmanında çeşitli yöntemlerin ortaya çıkıp gelişmesini belli oranda gereksizleştirmektedir. Ticari bankalar da talep olmamasından dolayı dış ticaretin finansmanında ürün çeşitliliğine gidememektedirler.

Bankaların, dış ticaretin finansmanı yöntemleri arasında kullandırdıkları nakdi krediler ve devlet desteğiyle kurulmuş ihracat kredi kuruluşu kaynaklı krediler, daha çok ihracatı destekleme özelliğini taşımaktadır. Azerbaycan bankalarında nakdi kredi çeşitlerinin uygulama alanı bulmaması ve ülkede ihracatı desteklemek için kurulmuş bir ihtisas bankasının olmaması, bankaların verdiği hizmetler noktasında ülke ihracatına her hangi bir ek katkısının olduğunu söylemek mevcut durum için oldukça zordur. Bankacılık sisteminde daha çok gayri nakdi kredi çeşitleri işlerlik kazanmaktadır.

Her ne kadar ithalatta ürün çeşitliliği ihracata göre daha fazlaysa da, yine de ticari bankaların ithalattaki aracılığının çok temel düzeyde olduğu görülmektedir.

Akreditifin genelde dış ülke ihracatçılarının talebiyle açılıyor olması, Azerbaycan ithalatçılarının bu yöntemi daha çok bilmesini ve kullanmasını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte akreditif işlemleri, ülke bankacılık sisteminde önemli büyüklüğe sahip olan devlet bankası aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Azerbaycan Bankacılık Sistemi 90'lı yılların başlarında yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte önemli ölçüde güven kaybına uğramıştır. Bankacılıkta hayati öneme sahip güven unsuru, her ne kadar son yıllarda geri kazanılmaya başlanmışsa da ülke bankacılık sisteminin tam olarak olgunlaşmadığı kabul edilen bir gerçektir.

Bankacılık sisteminin toplam aktiflerinin yaklaşık yarısına sahip olan devlet bankası gerekli rekabet ortamının oluşmasının önünde bir engel olarak durmaktadır. Devletin aşamalı olarak piyasadan çekilmesi beklenmektedir. Zamanla derinleşecek olan rekabet ortamı, bankaların, piyasanın talep ettiği hizmetleri geliştirmesini kaçınılmaz kılacaktır. Ayrıca, ülke ekonomisinde özelleştirmenin de tamamlanmasıyla ortaya çıkacak olan küçük ve orta boy işletmeler, gerçekleştirecekleri ihracatta desteğe ihtiyaç duyacaklardır. Bu aşamada daha tam olarak olgunlaşmamış bankacılık sistemi göz önünde bulundurularak, devlet tarafından ihracat kredi kuruluşu kurulmasının hiçbir olumsuz etkisi olmayacaktır. Tüm bunlardan önce ülkede üretilen ürünlerin çeşitliliği artırılmalı, ihracattaki petrol ağırlığı azaltılmalıdır. Aksi taktirde orta vadede bunun olumsuz sonuçları doğacaktır.

İhracattaki ürün çeşitliliği ilk aşamada devletin de desteğiyle artırılmalı, bankalar da bu konuda üzerlerine düşeni yapmalıdırlar. Ticari bankaların, ülke ihracatçıları için çeşitli finansman olanakları hazırlayıp bu konuda onları bilgilendirmeleri yakın gelecekte öncelikler arasında yer alması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

AKAT, Ömer., **Uluslar arası Pazarlama,** Ekin Yayınları, İstanbul, 2003.

AKDİŞ, Muhammet., "Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,** Sayı: 99, İstanbul, 1995.

AKIN, Hakan., **Yeni İşim Dış Ticaret,** Elma Yayınevi, Ankara, 2003.

AYGÜN, Türel., **Dış Ticaret, Banka Uygulamaları,** Türkiye Vakıflar Bankası Eğitim Yayınları, İstanbul, 1990.

A.C. CUMHURBAŞKANLIĞI., **566 Cumhurbaşkanlığı Kararı,** Bakü, 1992.

A.C. MİLİ MECLİSİ., **Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu,** Bakü, 1992.

BAKER, James C., **Financing International Trade,** Praeger Publishers, U.S.A., 2003.

BAĞRIAÇIK, Atila., **Uygulamalı Dış Ticaret İşlemleri,** Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2003.

BAROVICH, Richard., "The Changing World of Trade Finance", **World Trade Magazine,** Vol: 18, No: 4, April, 2004.

BERK, Niyazi., **Bankaların Dışa Açılması ve Dış Kredi İlişkileri**, Yapı Kredi Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Bankacılık Araştırmalar Dizisi, No:4 İstanbul.

DEMİR, Musa., **Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi,** Detay Kitap ve Yayıncılık, Ankara, 2004.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Azerbaycan Ülke Bülteni,** 2006.

ERTÜRK, Emin., **Uluslararası İktisat,** Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2001.

EDWIN, Masimba M., **Horticultural Trade Finance: Tying Western Counter Parties into the Deal,** UNCTAD, Geneva, 2001.

GERNİ, Cevat., **Dış Ticaretin Finansmanı,** Ünal Ofset, Ankara, 1990.

GİRAY, Adil., **Para Miktarı Faiz ve Mali Kurumlar,** Gazi Büro Kitapevi, Ankara, 1994.

GIANTURCO, Delio E., **Export Credit Agencies The Unsung Giants of International Trade and Finans,** Greenwood Publishing Group, Washington D.C., 2001.

GUSTIN, David., "If You Think The Letter Of Credit Is Dead… Think Again", **World Trade Magazine,** Vol: 18, No: 3, March, 2004.

HATİBOĞLU, Zeyyat., **Temel Uluslararası İktisat,** Beta Basım Yayım, İstanbul, 1993.

İGEME-ATO, **Dış Ticarette Ödeme Şekilleri, Kambiyo ve Bankacılık İşlemleri**, Dış Ticaret Eğitim Programı, Ankara, 2006.

IMF (International Monetary Fund)., **Economic Review,** 1994.

KARLUK, Rıdvan., **Uluslararası Ekonomi,** Beta Basım Yayım, İstanbul, 2003.

KATHLEEN, Woody J., **Soviet Banking and Finance**, A Woodhead-Faulkner Special Report, New York, 1990.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut., **Uluslararası Makro İktisat,** Ofset Bilgisayar Yayıncılık, Ankara, 1996.

KOZLU, Cem., **Uluslararası Pazarlama,** Şefik Matbaası, İstanbul, 2000.

NAĞIYEV, Ceyhun., **3. Azerbaycan Mikro Maliye Konferansı** Sunumu, Bakü, 2006.

ONURSAL, Erkut., **Dış Ticaret Finansmanı,** Dış Ticaret Dergisi, Özel sayı, Ekim 1998.

OYAKBANK., **Factoring ve Leasing**, Eğitim Bölümleri Yayınları, İstanbul, 2003.

ÖÇAL, Tezer., **Para Teorisi**, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara, 1990.

ÖZDEMİR, Zekai., "Dış Ticaret Finansman Tekniklerinden Factoring ve Forfaiting İşlemleri, Kocaeli Üniversitesi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (10), Kocaeli, 2005.

SEYİDOĞLU, Halil., **Uluslararası Finans,** Güzem Yayınları, İstanbul, 2001.

SEYİDOĞLU, Halil., **Uluslararası İktisat,** Güzem Yayınları, İstanbul, 2001.

SEYMEN, Dilek., **Dış Ticarette Ödeme Şekilleri,** Erişim: http://www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/odeme%20yontemleri.pdf

ŞAHİN, Arif., **İhracatta Ödeme Şekilleri,** İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2002.

TOMANBAY, Mehmet., **Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı,** Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 2001.

TUNCEL, Muhittin., "Türk Dış Ticaretinde Teslim ve Ödeme Şekillerinin Ekonomik Analizi", (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 91-32/5 Sayılı Tebliğine İlişkin I-M Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Genelgesi"

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), **Azerbaycan Ülke Raporu,** No:3.

YAYAYÜRÜYEN, Senem., "Dış Ticaretin Finansmanında Bankaların İşlevleri ve Uygulamadan Örnekler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004.

YARARLANILAN İNTERNET KAYNAKLARI:

A.C. Merkez Bankası web sitesi, Erişim: http://www.nba.az
A.C. Milli Meclis web sitesi, Erişim: http://www.meclis.gov.az
A.C. Devlet İstatistik Kurumu web sitesi, Erişim: http://www.az-customs.net/az
A.C. Gümrük Müsteşarlığı web sitesi, Erişim: http://www.az-customs.net/az
A.C. Sosyal Güvenlik Fonu web sitesi, Erişim: http://www.sspf.gov.az/about.htm
A.C. Ekonomik Gelişme Bakanlığı web sitesi, Erişim: http://www.economy.gov.az
Azerbaycan Bankalar Birliği web sitesi, Erişim: http://www.aba.az
Azerbaycan Mikro Finans Birliği web sitesi, Erişim: http://www.amfa.az
Akbank web sitesi, Erişim: http://www.akbank.com/kurumsal/index.asp
BankStandart Faaliyet Raporu, Erişim:
http://www.bankstandard.com/files/0004/annualbank2006sm.pdf

Beynelhalk Bank Faaliyet Raporu, Erişim:
http://www.ibar.az/downloads/iba_auditor_rey_300606.zip

Birleşmiş Milletler Bakü Ofisi web sitesi, Erişim: http://www.un-az.org/undp/az/news/2005/13-08-2005/13-08-2005.php

GSD Tekstil web sitesi, Erişim: http://www.tekstilleasing.com.tr

Finansbank web sitesi, Erişim: http://www.finansbank.com.tr

Hukuk web sitesi, Erişim: www.hukuk.gen.tr

Oyakbank web sitesi, Erişim: www.oyakbank.com.tr

T.C. Hazine Müsteşarlığı web sitesi, Erişim: http://www.treasury.gov.tr/indext.htm

T.C. Maliye Bakanlığı web sitesi, Erişim: http://www.maliye.gov.tr/

T.C. Ulaştırma Bakanlığı web sitesi, Erişim: http://www.ubak.gov.tr/ubak/tr

T.C. Merkez Bankası web sitesi, Erişim: http://www.tcmb.gov.tr

Turklandbank web sitesi, Erişim: http://www.tbank.com.tr/tr-TR

Şeker Factoring web sitesi, Erişim: http://www.sekerfactoring.com

Texnikabank Faaliyet Raporu, Erişim: http://www.texnikabank.az/docs/financial_statements_and_auditors_report_for_2004.pdf

Unibank Faaliyet Raporu, Erişim: http://www.unibank.az/ufiles/File/UnibankIFRS06.pdf;